T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

# LEYLÂ VE MECNÛN MESNEVÎLERİNDE ALLAH KORKUSU (HAMDULLAH HAMDÎ VE FUZÛLÎ ÖRNEKLERİ)

Hatice TAŞTAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

PROF. DR. Ahmet YILMAZ

Konya–2009

## İÇİNDEKİLER

**III. BÖLÜM**

**LEYLÂ VE MECNÛN MESNEVÎLERİNDE ALLAH KORKUSU VE DUÂ**

# ÖNSÖZ

“Leylâ ve Mecnûn hikâyesi Arap, Fars ve Türk Edebiyâtlarında ortak olarak görülen ve tema olarak birbirine çok yakın en meşhur aşk hikâyesidir. Gerçekte yaşadığı kesin olarak bilinmeyen Mecnûn ve Leylâ hikâyenin başkahramanlarıdır. Hikâye birçok şair tarafından değişik tabiat ve sosyal ortamlarda ele alınıp yazıldığı için değişik mesnevilerde farklı olaylar içerir.

Leylâ ile Mecnûn hikâyelerinde “en güzel biçimde yaratılmış olan insanın,” somut engellerden kurtularak aşk ile oluşan bu durumla, hayatın manasını kavrayıştan söz etmek yerinde olur.

Batılı sanatçıların çoğu, aşkı tanımlarken materyalist çerçevede konuyu ele alırlar, buna karşılık Müslüman şairler, maddi bir perspektiften hareketle mana âleminde seyrederler, beraber olmada aşkın son bulacağı noktasında tam bir kanaat sahibidirler.

İslâm dîninde Allah'ı hem sevmek hem de ondan korkmak esastır. Cenâb-ı Hakk, cemâlî sıfatlarıyla sevilir, celâlî sıfatlarıyla korkulur. Lütufları sebebiyle Allah'ı sever, kulluk vazifemizdeki eksikliklerimiz, isyanlarımız sebebiyle de ondan korkarız. Allah'tan korkmamız Kur'ân'ın emrine uymak içindir.

Seven sevgilisine itaat eder, ona tâbi olur, onu râzı etmeye çalışır, emirlerine uyar, onu darıltacak davranışlardan sakınır. Kısaca sevginin sonucu Allah’ın emirlerine uymak yasaklarından kaçınmaktır. Buradaki korku aynı zamanda Allah'ı sevmekten kaynaklanan bir çekinme mahiyetindedir. Bu sebeple Allah korkusu ile Allah sevgisi, birbirini tamamlayan iki kavramdır.

Duâ bir şeyin olmasını veya olmamasını, kulun acizliğini ve ihtiyacını ifade eden sözlerle istemektir. Bir ayette mü’minler için "*..Korkarak ve umarak Rab'lerine duâ ederler* ..." (Secde: 32/16) buyrulmaktadır. Resûlullah (s.a.v) ise: "*Allah Teâlâ Hazretleri kendisinden istemeyene gazap eder."* buyurmaktadır. Duâ Müslümanın ihtiyaç ve anahtarıdır. Sıkıntıda kalanlar ile dert ve ihtiyaç sahiplerinin kurtuluş makamıdır. Divan şiirinde âşık daimi bir duâ halindedir. Bazen sevgiliye kavuşmak, bazen da ızdırabının artması için duâda bulunur.

Akşemseddin-Zâde Hamdullah Hamdî’nin Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi gerek XV. yy. Osmanlı toplumuyla olan ilişkisi, gerekse bu asır Türkçesinin özelliklerini yansıtması bakımından önemle üzerinde durulması gereken bir eserdir. Hamdî, bu hikâyeyi yorumlarken,

Sünnî İslam anlayışına uygun olarak Osmanlı toplumunun ahlâk anlayışı, gelenek ve inanışlarıyla beslenmiş bazı prensipleri hareket noktası olarak almıştır. Mesnevî bu asırda Anadolu sahasında yazılan Leylâ ve Mecnûn'lardan her bakımından üstün kabul edilir.

Biz çalışmamıza *Leylâ ve Mecnûn Mesnevîlerinde Allah Korkusu ve Duâ'*yı (Hamdullah Hamdî ve Fuzûlî Örnekleri ) konu aldık.

Tezimizin yazımında Fuzûlî'nin mesnevîsini incelerken Prof. Dr. Muhammet Nur Doğan'ın "*Fuzûlî-Leylâ ve Mecnûn"* isimli eserini, Hamdullah Hamdî'nin mesnevîsinde ise Yrd. Doç. Dr. Zülfü GÜLER'in 1983 yılında Atatürk Üniversitesinde doktora çalışması olarak hazırlamış olduğu *"Hamdullah Hamdî'nin Leylâ ve Mecnûn'u"nu* (metin) (basılmamış) esas aldık.

Çalışmamızın birinci bölümünde "*Kur'an ve hadislerde Allah korkusu ve duâ"* konusunu işledik, bu noktada ilk olarak Allah korkusu ve duânın ifade ettiği anlamları vermeye çalıştık. Sonra Kur'ân-ı Kerim' de Allah korkusu ve duâ içeren ayetleri sûre sırasına göre verdik. Aynı şekilde bu konularla ilgili hadisleri de derleyerek çalışmamıza ekledik.

İkinci bölüm olan "*Türk İslam Edebiyâtında Leylâ ve Mecnûn Mesnevîleri"nde* öncelikle Arap Edebiyâtında, Fars Edebiyâtında, Türk Edebiyâtında ve Urdu Edebiyâtında Leylâ ve Mecnûn Hikâyelerini işleyerek genel bilgiler vermeye çalıştık, daha sonra çalışmamıza esas aldığımız Hamdullah Hamdî'nin ve Fuzûlî'nin hayatları, edebî kişilikleri ve eserleri hakkında bilgiler verdik; ancak şairlerimizin eserlerinden "Leylâ ve Mecnûn Mesnevîlerini" tezimizin ana konusu içinde olduğu için diğer eserlerinin arasında değil de ayrı bir başlık altında değerlendirmeyi uygun gördük.

Üçüncü bölümde *Leylâ ve Mecnûn Mesnevîlerinde Allah Korkusu ve Duâ Motiflerini* işlerken ilk olarak Hamdullah Hamdî ve Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi'nde Allah korkusu ve duâ motiflerini ele aldık. Yrd. Doç. Dr. Zülfü GÜLER'in doktora çalışmasından faydalandığımız bölümde öncelikle mesnevîdeki Allah korkusu ve duâ ile ilgili beyitleri tesbit ettik ve bunları elimizden geldiği kadarıyla günümüz Türkçesine çevirmeye çalıştık. Eserdeki Allah korkusu ve duâ ile ilgili beyitlerin derlenmesinde tuttuğumuz yol ise şöyledir: Her iki mesnevî için giriş bölümlerini yani ana konunun başladığı yere kadar olan bölümü tek ana başlık altında topladık. İncelediğimiz mesnevîlerin giriş bölümlerinden de beyitler seçmemizin amacı bu bölümlerden örnekler sunarak hem çalışmamızı renklendirmek hem de iki mesnevî arasındaki uslüp faklılıklarını gösterebilmektir. Çalışmamızda mesnevîlerin giriş

bölümünü bu şekilde değerlendirdikten sonra  Allah korkusu ve duâ içeren beyitlerde anlatılan konuya göre diğer başlıklarımızı düzenledik ve çalışmamızı bu şekilde tamamladık.

Öncelikle konunun seçiminde ve çalışma boyunca değerli fikirleri, anlayışı ve teşvik edici yönlendirmeleriyle her zaman yol gösteren sayğıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Ahmet YILMAZ'a teşekkürlerimi sunmayı zevkli bir borç olarak ifade ediyorum.  Ayrıca çalışmam sırasında önemli tavsiyelerde bulunan eşim Muhammet SEYHUN'a ve Manevî desteğiyle her zaman yanımda olan aileme şükrân borçluyum.

# GİRİŞ

## TASAVVUFİ TÜRK EDEBİYÂTINDA VE DİVÂN EDEBİYÂTINDA AŞK

Türk İslam edebiyâtı içerisinde yer alan sanatçıların vermiş olduğu eserler, tevekkül sahibi kişilerin aşk ve İslâm duygusuyla yazdığı, insan sevgisiyle yoğrulmuş eserlerdir. Edebiyatımız bünyesinde ortaya konulan bu eserler tamamen halkın yaşantısını, kültürel değerlerini, dinî ve ahlâki hassasiyetlerini yansıtmaktadır. Çünkü bir milletin edebiyâtı o milletin aynası gibidir.

Dîvan edebiyâtının ve Tasavvufi Türk edebiyâtının bel kemiğini aşk oluşturur. Tasavvufta aşk konusunu şu şekilde değerlendirebiliriz. Birçok dinde ve efsanede, yaratılış aşkla başlar. Tasavvufun özünü "Ben gizli bir hazine idim bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım." Hadis-i kutsisi oluşturur. Bu hadisin içeriğinde aşk vardır. " Vahdet-i Vücûd" felsefesi de Allah'ı bilmeyi ve tanımayı aşk yoluyla gerçekleştirmek ister. Aşk Allah'ın zatına ait bir özelliktir.[1]

Aşk insan yaratılışındaki güzellik ve varlığın temelini oluşturur. Yani Allah insanı kendine ayna olsun diye yaratmıştır. İnsan "Ahsen-i Takvim" Allah ise "Hüsn-i Mutlak"tır. Öyleyse aşkların temelinde güzellik vardır. Güzelliğin kaynağı ise Allah'ın üstün güzelliğidir. Bu durumda başkasına ibadet edilmediği gibi Allah'tan başkası da sevilmez. Bu düşünceyi kuvvetlendiren bir de hadis vardır: "Allah'ı ve Resûlünü her şeyden çok sevmeyeninin imanı da sahih değildir." Allah sevgisi insanda yaratılıştan itibaren vardır ve güzele karşı ilgi duymanın nedeni budur. Bu ilgi aşkı doğurur. Allah' a karşı duyulan aşk, maddeden manaya, cisimden ruha yönelir.[2]

Âşıklarda kulu Allah'a ulaştıracak her şey farzdır. Cezbeli bir aşk bu farzların ilkidir ve mutlak uymak gerekir. O öyle yakıcı bir ateştir ki neyi bulsa yakar. Hakikat yolcuları aşktan başka bir şeyle uğraşmazlar. Onların bedeni aşk ile diri kalır. Öyleyse aşksız yaşamak ölmektir. Ancak aşığın maşuk uğruna can vermesi de aşkın şartlarındandır. Mevlana der ki: "Aşk, acıyı tatlıya, toprağı altına, kederi neşeye, ağrıyı şifaya, hapishaneyi güllüğe, hastalığı nimete, kahrı rahmete çevirir. Ölüyü dirilten ve köleyi efendileştiren de aşktır."[3]

---

[1] Bkz. İskender Pala, Divan Şiiri Sözlüğü, Leylâ ile Mecnûn Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 48-49

[2] Bkz. a.g.e., s. 49

[3] Bkz. a.g.e., s.49

Dünya dönmeye başladığından bu yana aşk, varolagelen en yoğun duygudur. En eski dönemlerden itibaren sözlü ve yazılı edebiyâtın en çok işlediği konu aşktır. Aşk, Divan edebiyâtının vazgeçilmez konusudur. Divan edebiyâtında aşk, ıstırap ve acı doludur.Divan edebiyâtında aşk, ilacı bulunmayan bir derttir; fakat Divan şairleri bu derde sahip oldukları için mutludurlar. Fuzûli'nin

*"Aşk derdiyle hoşem el çek ilacımdan tabib*

*Kılma derman kim helakim zehri dermanındadır."*

beyiti bu durum için verilebilecek en güzel örneklerdendir. Görüldüğü gibi, şair, içerisinde bulunduğu aşk derdinden şikâyetçi değildir; tam tersine aşk derdiyle yaşadığı için mutludur.

Divan edebiyâtında aşk, uğruna her şeyin feda edilebileceği bir değer olarak görülmektedir. *"Cânı cânân dilemiş vermemek olmaz ey dil!*" dizesinde Fuzûlî, "Ey gönül! Sevgili canını istemiş, vermemek olmaz." diyerek aşkın her şeyden güçlü bir duygu olduğunu dile getirmiştir. Burada şair, sevgili (aşk) için ölümü dahi göze alır ki aşka ve aşkın yüceliğine o kadar çok inanmaktadır. Ayrıca, yine Fuzûli'nin "Leylâ ile Mecnûn" adlı mesnevîsinde yer alan

*"Cânı cânâna vermektir kemâli âşıkın*

*Vermeyen cân itiraf etmek gerek noksanına."*

beyiti de buna örnektir. Şair, bu beyitte, sevgili uğruna can verilerek aşkın tamamlandığını, bunu yapmayanların eksiklerini kabullenmeleri gerektiğini vurgular.[4]

Klasik edebiyâtımızda aşk, basit ve çekici bir arzudan hastalık derecesine varan alışkanlık ve tutkulara kadar çeşitli boyutlarda işlenmiştir. Bu aşk ilk bakışta bir cinsellik izlenimi uyandırıyorsa da platonik bir zevk ve bağlılık olma düşüncesi daha kuvvetlidir. Maddi ve manevi aşk söz konusu olduğunda ağırlık, manevi aşka yönelir. Buna rağmen bazı şairlerin aşk ve âşıklıklarının halk arasında yaygın bir hal aldığı, melankolik durumlar içine düştükleri, bu yüzde işten güçten kesildikleri ve hatta terk-i diyar ettikleri şuara tezkirelerinde kayıtlıdır. [5]

---

[4] Bkz. Mahir Ünlü, Ömer Özcan, Edebiyat 1., İnkılap Kitap Evi, İstanbul, 2001, s.23

[5] Bkz. a.g.e. s. 23

Aşk, aşık ile maşûk arasında daha çok aşığı ilgilendiren bir durumdur. Aşk, sevende haddinden fazla, sevilende ise yok denecek kadar azdır. Seven için aşk sonsuzdur. Aşığın gönlünde tecelli eden bu duygu onu ölüme götürür. Yani daha aşkın başında sevilen uğruna can vermek gerekir. Bu durumdan şikâyet ise yersizdir. Aşkın yüceliği gizli tutulmasındandır. Sevilen ile sevenden başkası bunu bilmemelidir. Aşkın açtığı yaralar asla kapanmaz. Aşk ile üzüntü birlikte vardır. Yani âşık üzüldüğü nispette aşkı ister, aşkının ululuğu nispetinde de üzülür. Bu aşk bir bakıma sevenin ihtisas sahasıdır. O bir denizdir, içine dalmayınca anlaşılmaz, dalınca da kara görünmez. Şair, sevgilisinden bahsederken bütün bunları birer vesile bulup söyleyiverir. Bu söyleyişte mübalağa esastır. Hatta aşkın dile gelmesi için bazen bir bakış, bazen bir söz, bazen sevgilinin adının anılması bile yeterlidir. Aşk hakkında dîvan edebiyâtının sözü asla tükenmez. Bu edebiyâtta her vesile ile aşktan söz edilir. Muhabbet, sevgi, mihr vs. aşk ile ilgili kelimelerden her biri, dîvanların en önemli ve en sık kullanılan kelimeleridir.[6]

İnsana özgü kutsal bir duygu olan aşka dünyada kayıtsız kalmış kimse yoktur. Bütün gönüller onun tatlı acısını mutlaka tatmıştır. Divân şiirinde aşk temel eksendir ve her şey aşk için vardır. Kimi zaman tasavvufî mecazlar çerçevesinde, kimi zaman da maddi aşk olarak yer alır. Ama her ne şekilde olursa olsun aşk, divân şiirinde bir vücutlar cazibesi değil, daha çok bir ruhlar cazibesi olarak ele alınır.[7]

Divân şiirinde şairler aşk konusundaki düşüncelerini anlatırlarken doğal olarak ortak İslâm kültürünün duygu ve düşünce yapısından yararlanmışlardır. Aşkın mahiyetini, divân şiirinde nasıl tasavvur edildiğini birtakım söz sanatlarıyla ortaya koymuşlardır. Ancak buna rağmen aşk, divân şiirinde sadece güzel söz söyleme sanatından ibaret değildir. Aynı zamanda bir yaşam biçiminin şiire yansımasıdır.[8]

Biz çalışmamızda öncelikle dinî unsurlarımızdan Allah korkusu ve duâ kavramlarının, birer aşk hikâyesi olan Leylâ ve Mecnûn mesnevîlerinde nasıl işlendiğini Hamdullah Hamdî ve Fuzûlî'nin eserlerinde bu motiflere ne ölçüde ve ne şekilde yer verdiklerini ortaya koymaya çalıştık.

---

[6] Bkz. İskender Pala, a.g.e., s.49

[7] Bkz. a.g.e., s.49

[8] Bkz. a.g.e., s.49

## KISALTMALAR

| | |
|---|---|
| Bkz. | Bakınız |
| byt. | Beyit |
| drl. | Derleyen |
| DİY | Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları |
| Hzl. | Hazırlayan |
| Hz. | Hazreti |
| MEB | Milli Egitim Bakanlıgı Basımevi |
| No | Numara |
| ra | Radıyallâhu anh/an hâ |
| s. | Sayfa |
| (s.a.v) | Sallallahu aleyhi vesellem |
| TDK | Türk Dil Kurumu |
| (ty) | Tarih Yok |
| vd. | Ve Diğerleri |
| yy. | Yüzyıl |

## A- KUR’ÂN-KERİM VE HADİSLERDE ALLAH KORKUSU VE DUÂ

### 1. ALLAH KORKUSU NEDİR?

Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şeriflerde "havfullah ve haşyetullah" denilen Allah korkusu üzerinde çok durulmuştur. Kur'an'da *"Eğer inanıyorsanız biliniz ki korkulmaya en lâyık olan Allah’tır"* (Tevbe *9/13*), “*Onlardan değil, benden korkun"* (Âl-i İmran *3/175)* buyrulur. Kişi insanlardan değil, Allah'tan korkarak günah işlememeli, kötülük ve haksızlık etmemelidir. Gizli-açık işlenen her kötülüğü bilen Allah Teâlâ’nın işlenen kötülükleri cezasız bırakmayacağına, er veya geç bunun hesabını soracağına inanmalı, dinin emirlerine uyup yasaklarından kaçınırken Allah'tan başka hiçbir kimseden korkmamalıdır. Allah Teâlâ böyle kullarını över: *"Onlar Rablerinden de, kötü azaptan* da *korkarlar"* (Ra'd 13/28). *"Allah'tan başka hiçbir kimseden korkmazlar"* (Tevbe 9/18)

Başta peygamberler ve veliler olmak üzere bütün mü’minler Allah'tan korkar. Hz. Peygamber, *"Allah'ı en iyi bileniniz ve ondan en çok korkanınız benim"* buyurmuştur (Buhârî, "Edeb", 72), Allah'tan korkan başkasından korkmaz. Allah korkusu diğer korkuları siler ve kişiyi cesur hale getirir. Allah'tan korkanların ahirette de korkuları olmayacak, mahzun olmayacaklardır (Bakara 2/38, 62, 112, 262, 274, 277). İşte Allah'ın veli ve ergin kulları bunlardır.

Allah korkusu konusu üzerinde çok duran sûfiler bunu tasavvufun temel ilkelerinden biri haline getirmişlerdir. Buradaki korku aynı zamanda Allah'ı sevmekten kaynaklanan bir çekinme mahiyetindedir. Bu sebeple Allah korkusu ile Allah sevgisi, birbirini tamamlayan iki kavramdır. [9]

Seven sevgilisine itaat eder, ona tâbi olur, onu râzı etmeye çalışır, emirlerine uyar, onu darıltacak davranışlardan sakınır. Kısaca sevginin sonucu Allah’ın emirlerine uymak yasaklarından kaçınmaktır.[10]

Korku, insanda mevcut mühim hislerden biridir. Hayatın muhâfazası için insan fıtratına yaratıcı tarafından konmuştur. Bu hissin insan üzerinde büyük etkisi vardır. İslâm, insanı korku vasıtasıyla zalimlere esir olmaktan kurtarabilmek için Allah'tan korkmayı esas almış, ruhlarda onu tesbit etmeye çalışmıştır. Bu korkunun gerçek mânâda girdiği kalplerde

---

[9]Bkz. İlmihal, İman ve İbadetler, DİY., Ankara, 2006, s.51

[10] Bkz. a.g.e., s.52

insanlardan korkma olmaz. Böylelerinde dünyevî korkular, hakikî değil, mecâzîdir, bir nevî tedbirdir, daha öteye geçmez. İslâm dîninde Allah'ı hem sevmek ve hem de ondan korkmak esastır. Cenâb-ı Hakk, cemâlî sıfatlarıyla sevilir, celâlî sıfatlarıyla korkulur. Hayatı ve hayatın levâzımını vermekle bizde tezâhür eden rahmetleri, lütufları sebebiyle Allah'ı sever, kulluk vazifemizdeki eksikliklerimiz, isyanlarımız sebebiyle de ondan korkarız. Allah'tan korkmamız Kur'ân'ın emrine uymak içindir. Zîrâ Kur'ân Allah'tan korkmayı emretmekte, zâlimler, âsiler için Allah'ın azâbını, cehennemi haber vermektedir.[11]

Allah bize şah damarımızdan daha yakındır. Bizi her zaman ve her yerde görüp gözetmekte, yaptıklarımızı bilmektedir. Yerde ve göklerde ona hiç bir şey saklı değildir. Hiç kimsenin göremeyeceği kapalı ve tenhâ yerlerde yaptıklarımızı görür, söylediklerimizi işitir. Hatta içimizden geçenleri bile bilir. Bir gün yaptıklarımızdan bizi sorguya çekecektir. İyi iş yapanları ödüllendirecek, kötülük işleyenleri ise cezalandıracaktır. onun katında, dünyada yaptıklarımızın hesabını verirken hiç bir şeyi gizlememiz mümkün olmayacaktır.[12]

Allah'a böyle inanan kimse, elbette ondan korkar ve ona derin bir saygı duyar. Allah'tan korkmak demek, onun emirlerine uyup yasaklarından sakınmak demektir.

Allah korkusu dünya ve ahret mutluluğunun temelidir. Allah'tan korkan ölçülü hareket eder. Her işinde dürüst olmaya ve herkese iyi davranmaya çalışır. Günah işlememeye ve herkesle iyi ilişkiler içinde olmaya çaba harcar. Yalnız insanlara değil, tüm canlılara merhamet eder. Çünkü yaptığı her işi Allah'ın gördüğünü ve bir gün bunları kendisinden soracağını bilir. Allah korkusu insanı Allah'a yaklaştırır, onun rızâsını kazanmasına ve cennetine girmesine vesîle olur. [13]

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

*"Rabbinin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için ise, şüphesiz cennet yegâne barınaktır."*[14]

Allah'ı sevmek, O'nu bilmeye ve tanımaya bağlıdır. Çünkü insan, ancak bildiğini ve tanıdığını sever. Bunun için, Allah'ı sevenler ancak O'na inananlardır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

---

[11]Bkz. İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları, 6/348-350

[12] Bkz. Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı; İslam İlmihali, DİY., Ankara, 2005, s. 33

[13] Bkz. A.g.e., s. 33

[14] Nazi'at, 79/40-41

*"İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp O'na koştukları eşleri ilah olarak benimseyenler ve onları, Allah'ı severcesine sevenler vardır. Mü'minlerin Allah'ı sevmesi ise hepsinden kuvvetlidir."*[15]

Allah'ı seviyoruz demek yeterli değildir. Bunun bir belirtisi olmalıdır. O da, gönderdiği ve görevlendirdiği son peygamber Hz. Muhammed'e uymaktır. Onun izinden gitmek ve güzel ahlâkı ile ahlâklanmaktır. Bu aynı zamanda Allah'ın emirlerine uyup, yasaklarından da sakınmak demektir. Bu konuda Kur' an-ı Kerim'de şöyle buyruluyor:

*"Ey Muhammed, de ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah, affeder ve merhamet eder."*[16]

Demek ki, insanın, sadece Allah'ı seviyorum demesi yeterli değildir. Allah'ı sevmek demek, onun peygamberini de sevmek demektir. İnsan, sevdiğini unutmaz. Allah'ı sevenler de onu unutmaz, daima anarlar. Bir insanın sevdiğini sık sık anması ve onun memnun olacağı davranışlarda bulunması doğaldır.

Allah' ı ananları Allah da anar. Çünkü Allah, kendisi için yapılan hiç bir şeyi karşılıksız bırakmaz. onu seveni o da sever. ondan isteyeni boş çevirmez. ona güveneni korur ve yüceltir.

[15] Bakara, 2/165

[16] A1-i İmran, 3/31

## 2. DUÂ NEDİR?

Duâ Arapça' da çağırmak, davet etmek, rağbet göstermek[17], yardım talep etmek, ismen çağırmak (tesmiye) mânâlarına gelir. İbadete de duâ denmiştir. Duâ Kur'an'da muhtelif manalarda gelmiştir. Bunları şu şekilde örneklendirebiliriz.[18]

**1- İbâdet:** "Allah'ı bırakıp da sana fayda veya zarar vermeyecek şeylere tapma eğer bunu yaparsan o takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun." (Yunus 106)
**2- İstiğâse (yardım talebi):** "Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sure getirin, eğer iddaanızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) de çağırın." (Bakara 23)
**3- Nidâ:** "Allah'ın sizi çağıracağı gün, kendisine hamd ederek çağrısına uyarsınız." (İsra 52)
**4- Senâ:** "De ki: Gerek Allah deyin, gerek Rahmân deyin, hangisini derseniz deyin en güzel isimler onundur" (İsra 110)

Resûlullah (sav) pek çok hadislerinde mü'minleri duâ etmeye teşvik eder: "Allah indinde duâdan daha kıymetli bir şey yoktur." "Allah, kendinden istemeyene gadab eder." "Allah'ın fazlından isteyin, zira Allah istenmesini sever." "Duâ rahmetin anahtarıdır." Duâ mü'minin silahı, dinin direği, semâvât ve arzın nurudur." "Duâ, kazayı defeder." "Duâ, gelmiş olan musibet için de henüz gelmemiş olan musibet için de faydalıdır." "Duâ belâyı defeder."[19]

Duâ deyince, sadece dille yapılan duâ anlaşılmamalıdır. Bir de fiilî duâ vardır. Mü'min kişi arzularını Rabbinden diliyle talep ettiği gibi fiilen de teşebbüs edecektir. Dili ile talep ettiği şeyin gerçekleşmesi için aklın gösterdiği sebeplere başvuracaktır. Nitekim hastalıklardan kurtulmak için Allah'a duâ etmemiz meşru olmakla birlikte, ilaç almamız, maddî olarak tedavi yollarına başvurmamız Resûlullah (sav) tarafından irşat buyrulmuştur. Bununla beraber helâl rızık talep edilmesini, rızkın bol olması için Allah'a duâ edilmesini tavsiye eden, duâlarında bunlara yer vererek fiilen örnek olan Hz. Peygamber (sav) rızkın

---

[17] Bkz. Dini Terimler Sözlüğü, İhlas Gazetecilik Holdink A.Ş., İstanbul, 1993, 1/45
[18] Bkz. İbrahim Canan, a.g.e., 6/511
[19] Bkz.İbrahim Canan, a.g.e., 6/510-511

meşru yollarını da göstermiş; ziraat, ticaret ve sanatla meşgul olmayı, bunların helâl rızkın kapıları olduğunu söylemiştir.[20]

Öyle ise duânın ibâdet yönünden başka, dünyevî ve şahsî hayatımızı ilgilendiren ayrı bir yönü daha vardır: Duâ etmek suretiyle arzularımızı, ihtiyaçlarımızı, bir başka ifade ile gerçekleştirilmesi gereken hedefleri ifadeye döküyor, şuur haline getiriyoruz. Yapılacak işleri bir bakıma gündeme getiriyor, plana programa alıyoruz. Rabbimizden dilimizle, sözlü olarak istediğimiz şeylerin gerçekleşmesi için gerekli sebeplere başvurmaya geçiyor, imkânlarımızı, kapasitemizi kuvveden fiile geçiriyoruz. Sözgelimi, Allah'tan buğday isteyen çiftçi, sabanla rahmet kapısını çalmalı, diğer gerekleri olan gübreleme, sulama, koruma gibi sebeplere de başvurulmalıdır.[21]

## B- KUR'ÂN-I KERİM'E GÖRE ALLAH KORKUSU VE DUÂ

### 1. KUR'ÂN-I KERİM'DE ALLAH KORKUSU:

*Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vaat ettiklerimi vereyim. Yalnızca benden korkun.*[22]

*(Ne var ki) bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artik kalpleriniz taş gibi yahut daha da katîdir. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki, çatlar da ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukardan aşağı yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gâfil değildir.*[23]

*(Evet Resûlüm! ) Nereden yola çıkarsan çık (namazda) yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir. Nerede olursanız olunuz, yüzünüzü o yana çevirin ki, aralarından haksızlık edenler (kuru inatçılar) müstesnâ, insanların aleyhinizde (kullanabilecekleri) bir delîli bulunmasın. Sakın onlardan korkmayın! Yalnız benden korkun. Böylece size olan nîmetimi tamamlayayım da doğru yolu bulasınız.*[24]

---

[20] Bkz. a.g.e., 6/512

[21] Bkz. a.g.e.,s 6/512

[22] Bakara, 2/40

[23] Bakara, 2/74

[24] Bakara, 2/150

*İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızâsını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İste doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakîler ancak onlardır!*[25]

*Sana, hilâl seklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir. İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan (ve ölçülü giden) kimsenin davranışıdır. Evlere kapılarından girin, Allah'tan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz.*[26]

*Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler (dokunulmazlıklar) karşılıklıdır. Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah müttakîlerle beraberdir.*[27]

*Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin.*[28]

*Ey iman edenler! Sabredin ve sabırda yarışın, sınırlarda nöbetleşin, Allah'tan korkun. Umulur ki kurtulursunuz.*[29]

*Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.*[30]

*"Namazı dosdoğru kılın ve Allah'tan korkun" (diye de emredildik). O, huzuruna varıp toplanacağınız Allah'tır.*[31]

*Ey Âdemoğulları! Size kendi içinizden ayetlerimi anlatacak peygamberler gelir de kim (onlara karşı gelmekten) sakınır ve kendini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.*[32]

---

[25] Bakara, 2/177

[26] Bakara, 2/189

[27] Bakara, 2/194

[28] Al-i İmran, 3/102

[29] Al-i İmran, 3/200

[30] Maide, 5/87

[31] En'am, 6/72

*Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir.*[33]

*Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir.*[34]

*Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır.* [35]

*Binâsını Allah korkusu ve rızâsı üzerine Kur'an kimse mi daha hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir yarın kenarına kurup, onunla beraber kendisi de çöküp cehennem ateşine giden kimse mi? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.*[36]

*(Resûlüm!) De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hâkim) bulunuyor? Ölüden diriyi kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) işi kim idâre ediyor? "Allah" diyecekler. De ki: Öyle ise (Ona âsî olmaktan) sakınmıyor musunuz?*[37]

*Rabbin, haksızlık eden memleketleri (onların hakkını) yakaladığında, onun yakalayışı işte böyle (şiddetlidir). Şüphesiz onun yakalaması pek elem vericidir, pek çetindir!* [38]

*İşte bunda, ahiret azâbından korkanlar için elbette bir ibret vardır. O gün bütün insanların bir araya toplandığı bir gündür ve o gün (bütün mahlûkâtın) hazır bulunduğu bir gündür.*[39]

*O geldiği gün Allah'ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz. Onlardan kimi bedbahttır, kimi mutlu.* [40]

---

[32] A'raf, 7/35

[33] Enfal, 8/2

[34] Enfal, 8/29

[35] Tevbe, 9/18

[36] Tevbe, 9/109

[37] Yunus, 10/31

[38] Hud, 11/102

[39] Hud, 11/103

[40] Hud, 11/105

*(Resûlüm!) De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hâkim) bulunuyor? Ölüden diriyi kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) işi kim idare ediyor? "Allah" diyecekler. De ki: Öyle ise (Ona âsî olmaktan) sakınmıyor musunuz?*[41]

*Allah buyurdu ki: İki tanrı edinmeyin! O ancak bir Tanrı'dır. O halde yalnız benden korkun!*[42]

*Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünkü kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir!*[43]

*Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azâbı çok dehşetlidir!*[44]

*Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar; (ve o kullar): Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl! Derler. İşte onlara, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı verilecek, orada hürmet ve selamla karşılanacaklardır. Orada ebedî kalacaklardır. Orası ne güzel bir yerleşme ve ikâmet yeridir.*[45]

İşte *ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) âkıbet, takva sahiplerinindir.*[46]

*Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevâzı erkekler ve mütevâzı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; iste Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*[47]

---

[41] Hicr, 15/31

[42] Nahl, 16/51

[43] Hac, 22/1

[44] Hac, 22/2

[45] Furkan, 25/73-76

[46] Kasas, 28/83

[47] Ahzap, 33/35

*Allah, takva sahiplerini kurtuluşa erdirir. Onlara hiçbir fenâlık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar.*[48]

*Allah kuluna kâfi değil midir? Seni ondan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur.*[49]

*Cennettekiler birbirlerine dönüp sorarlar:*[50]

*Derler ki: "Daha önce biz, aile çevremiz içinde bile (ilâhî azaptan) korkardık."* [51]

*"Allah bize lütfetti de bizi vücudun içine işleyen azaptan korudu."* [52]

*"Gerçekten biz bundan önce ona yalvarıyorduk. Çünkü iyilik eden, esirgeyen ancak odur."*[53]

*Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır.*[54]

*Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan bas eğerek, parça parça olmuş görürdün. Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz.*[55]

*O halde gücünüz yettiğince Allah'a isyandan kaçının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa iste onlar kurtuluşa erenlerdir.*[56]

*Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Gebe olanların bekleme süresi ise, yüklerini bırakmaları (doğum yapmaları) dır. Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir. İşte bu, Allah'ın size indirdiği buyruğudur. Kim Allah'tan korkarsa Allah onun kötülüklerini örter ve onun mükâfatını arttırır.*[57]

---

[48] Zümer, 39/61

[49] Zümer, 39/36

[50] Tur, 52/25

[51] Tur, 52/26

[52] Tur,52/27

[53] Tur, 52/28

[54] Rahman, 55/46

[55] Haşr, 59/21

[56] Teğabün, 64/6

[57] Talak, 65/4-5

*Fakat daha görmeden Rablerinden (azabından) korkanlara gelince, onlar için gerçekten hem bağışlanma hem de büyük mükâfat vardır.*[58]

*Bununla beraber, Allah dilemeksizin onlar öğüt alamazlar. Sakınılmaya lâyık olan da O' dur, mağfiret sahibi de O'dur.*[59]

*Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir.*[60]

## 2. KUR'ÂN-I KERİM' DE DUÂ:

*(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız. Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!*[61]

*Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana duâ ettiği vakit duâ edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar.*[62]

*Onlardan bir kısmı da: Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru! derler. İşte onlar için, kazandıklarından büyük bir nasip vardır. (Şüphesiz) Allah'ın hesabı çok süratlidir.*[63]

*Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir. Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği isler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla!*[64]

---

[58] Mülk, 67/12

[59] Müddessir, 74/56

[60] Buruç, 85/12

61 Fatiha, 1/1-7

62 Bakara, 2/186

63 Bakara, 2/201

64 Bakara, 2/286

*(Onlar söyle yakarırlar) Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafindan rahmet bağışla. Lütfu en bol olan sensin.*[65]

*(Resûlüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsin. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin.*[66]

*Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve söyle derler) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru ! Ey Rabbimiz! Doğrusu sen, kimi cehenneme koyarsan, artık onu rüsvay etmişsindir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki biz, "Rabbinize inanın!" diye imana çağıran bir davetçiyi (Peygamberi, Kur'an'ı) işittik, hemen iman ettik. Artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu iyilerle beraber al, ey Rabbimiz! Rabbimiz! Bize, peygamberlerin vasıtasıyla vâdettiklerini de ikram et ve kıyamet gününde bizi rezil-rüsvay etme; şüphesiz sen vaadinden caymazsın!*[67]

*Rabbinize yalvara yakara ve gizlice duâ edin. Bilesiniz ki o, haddi aşanları sevmez. Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a korkarak ve (rahmetini) umarak duâ edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.*[68]

*Ve şöyle niyaz et: Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver.*[69] *Yine de ki: Hak geldi; bâtıl yıkılıp gitti. Zaten bâtıl yıkılmaya mahkûmdur.*[70]

*(Resulüm!) De ki: Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin.*[71]

---

65 Al-i İmran, 3/8

66 Al-i İmran, 3/26.

67 Al-i İmran, 3/191-194.

68 Araf, 7/55-56

69 İsra, 17/80

70 İsra, 17/81

71 Mü'mınûn, 23/118

*Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Bana, sonra gelecekler içinde, iyilikle anılmak nasip eyle! Beni, Naîm cennetinin vârislerinden kıl. Babamı da bağışla (ona tövbe ve iman nasip et). Çünkü o sapıklardandır. (İnsanların) dirilecekleri gün, beni mahcup etme. O gün, ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).*[72]

## C- HADİSLERE GÖRE ALLAH KORKUSU VE DUÂ

### 1- HADİSLERDE ALLAH KORKUSU:

Hz. Ebû Hüreyre (Ra) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Kim korkarsa akşam karanlığında yol alır. Kim akşam karanlığında yol alırsa hedefine varır. Haberiniz olsun Allah'ın malı pahalıdır, haberiniz olsun Allah'ın malı cennettir."* (Tirmîzî, Kıyâmet )[73]

Resûlullah (s.a.v) buyuruyor ki: *"Her göz kıyâmet gününde ağlayacaktır. Ancak: Allah Teâlâ'nın haramlarına bakmayan, Allah yolunda uyumayan (Nöbet veya ibadet için uyumayan) bir de Allah korkusundan (kimsenin bulunmadığı bir yerde) sinek başı kadar kendisinden yaş dökülen göz müstesnâdır." (Yani bu gözler ağlamazlar gülerler.)*[74]

Resûlûllah (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Benim bildiklerimi siz bilseniz (başınıza gelecekleri düşünür) ve az güler, çok ağlardınız"*[75]

Resulullah (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Ey Ashâbım! Benim bildiklerimi siz de bilseydiniz, muhakkak ki, az gülüp, çok ağlardınız. Çünkü: Nifak zuhur edecek, emanet kalkacak, merhamet kalmayacak, doğru ve dürüstler ayıplanacak, doğru ve emin olmayanlara emniyet edilecek, karanlık geceler, vahşi develer gibi, fitne ve fesat sizi saracak."*[76]

---

[72] Şuara, 26/83-89

[73] Bkz. İbrahim Canan, a.g.e., 6/350

[74] Bkz. İmam Suyûti, Camiu's-Sağir Ve Tercümesi, Aydın Yayınevi: 1/132

[75] Bkz. a.g.e., 1/132

[76] Bkz. a.g.e., 1/132

Ebu Zerr (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Ben sizin görmediğinizi görür, işitmediğinizi işitirim. Nitekim sema uğuldadı, uğuldamak da ona hak oldu. Semâda dört parmak sığacak kadar boş bir yer yoktur, her tarafta Allah'a secde için alnını koymuş bir melek vardır. Allah'a yemin olsun, benim bildiğimi siz bilse idiniz az güler, çok ağlardınız, yataklarda kadınlarla telezzüz etmezdiniz, yollara, çöllere dökülür, (belanızı defetmesi için) Allah'a yalvar yakar olurdunuz."* (Tirmizî, Zühd)[77]

Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Allah'ın rahmetinden ümit ve gazabından korku kendisinde birleşen kalbe Allah ümit ettiğini verir ve korktuğundan da onu korur."*[78]

Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Ben, dünya ve dünyada olanları şu ayet sebebiyle sevmem: Çünkü Cenâb-ı Hak bu ayette şu şekilde buyuruyor "Ey haddini aşarak türlü türlü günah işleyen kullarım, benim rahmetimden ümidinizi kesmeyiniz."*[79]

Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Allah rızası için geceleyin ibadete kalkan kimse menziline erişir. Biliniz ki, Cennet ucuz değildir."*[80]

Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Hikmetin başı Allah korkusudur."*[81]

Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Allah, kendisinden başkasından korkanların başına zalim kimseleri musallat eder. Şayet âdemoğlu Allah' tan başkasından korkmazsa Allah (c.c.) da onun başına kimseyi musallat etmez. Keza, Âdemoğlundan isteyeni Cenab-ı Hak âdemoğluna muhtaç eder. Şayet âdemoğlu Allah'tan isterse, Allah da onu başkasına muhtaç etmeden, onun rızkını kendisi verir."*[82]

Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Cennete ancak Allah rahmetinden ümitli olanlar*

---

[77] Bkz. İbrahim Canan, a.g.e., 6/354; Cem'ul Fevaid-Rüdani, (Çeviren: Naim Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul, 2003 Baskısı, 5/318

[78] Bkz.İmam Suyuti, a.g.e., 1/132

[79]Bkz. a.g.e., 1/132

[80]Bkz. a.g.e., 1/132

[81] Bkz. a.g.e., 1/132

[82]Bkz. a.g.e., 1/134

*girecektir. Cehenneme de yalnız oraya girmekten korkan kimseler gireceklerdir. Allah ancak, merhametli olanlara rahmet edecektir."*[83]

Ebu Saîd el-Hudrî'den (r.a) Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Mü'minden başkası ile düşüp kalkma, yemeğini de yalnız Allah korkusu taşıyan kimse yesin"* (Ebu Dâvud,Tirmizî ).[84]

Hz. Âişe'nin (r.a) Rasülullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu İşittiği rivayet edilmiştir: *"İnsanlar kıyamet günü, yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşrolunacaktır. "Ya Rasûlallah! Kadınlarla erkekler bir arada mı haşrolacaklar? Birbirlerine bakarlar" dedim. Ey Aişe! Ateş bunu hatıra getirmeyecek kadar şiddetlidir, buyurdu".* Diğer bir rivayette hadisin son kısmı şöyledir: "*O günde durum, insanların birbirlerine bakmalarından çok çok önemlidir"* (Buhârî, Müslim )

Ebu Hüreyre'den (r.a) Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "*Sağılan süt memeye geri dönmedikçe Allah korkusundan ağlayan kişi de cehenneme girmez. Allah yolunda cihat ederken oluşan tozla cehennem dumanı birleşmez".* (Tirmizî)[85]

Ebu Hüreyre'den (r.a) Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Yedi sınıf insan vardır ki, kendi gölgesinden başka gölgenin bulunmadığı bir günde Allah onları arşının gölgesi altında gölgelendirir: (Bunlar) Adaletli devlet başkanı, Allah'a ibadetle yetişen genç, kalbi mescitlere tutkun kimse! Allah rızası için birbirlerini sevip, bu sevgi ile bir araya gelip, bu sevgi ile ayrılan iki kişi, mevki sahibi, güzel bir kadının zina teklifine "Allah'tan korkarım" diye cevap veren kimse, sağ elinin verdiğini sol eli duymayacak şekilde gizli sadaka veren kimse, kendi başına kaldığı zaman Allah'ı anarak gözyaşı akıtan kimse".* (Buhârî ve Müslim)[86]

Ebu Ümame Sudayy b Aclân el-Bâhilî'den (r.a) Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Allah'ın katında iki damla ve iki izden daha sevimli bir şey yoktur. Allah korkusundan dolayı dökülen gözyaşı ile 'Allah yolunda akıtılan kâh damlatan. İki ize gelince;*

---

[83] Bkz.İmam Suyûti, a.g.e.1/136

[84] Bkz. İmam Nevevi, a.g.e., 2/247

[85] Bkz. a.g.e., 2/347

[86] Bkz. İmam Nevevi, a.g.e., 2/348-349

*Allah yolunda harbederken alınan yara izleri ile, Allah'ın farzlarından birini îfâ ederken meydana gelen izler"* (Tirmizî)[87]

Enes (r.a)'dan: *"Peygamber (s.a.v.) ölmek üzere olan bir delikanlının yanına girdi ve sordu: 'Kendini nasıl buluyorsun? "Ey Allah'ın Resulü! Günahlarımdan korktuğum halde Allah' tan da ümidim vardır'* deyince, Allah Resulü sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: *'Böyle bir durumda mı' minin kalbinde iki şey bir araya gelirse, mutlaka Allah ona umduğunu verir; korktuğundan da emin kılar.'* (Tirmîzî)[88]

Ebû Hureyre (r.a) (Allah Resulü buyurdu ki:) "*Rabbim bana şu dokuz şeyi emretti: Gizli ve açık hallerde Allah'tan korkmak. Hoşnutlukta da, gazab halinde de doğruyu söylemek. Fakirlikte de, zenginlikte de itidalli davranmak. Benden ilgisini keseni ziyaret etmemi, bana vermeyene vermekliğim, bana haksızlık edeni bağışlamamı, suskunluğumun bütünüyle düşünce, konuşmamın zikir, bakışımın ibret olmasını ve ma'rufu emretmek."* (Rezîn)[89]

## 2- HADİSLERDE DUÂ:

Übade b. Sâmit'ten (r.a) Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Yeryüzünde hiçbir müslüman yoktur ki, Allah'tan herhangi bir şey istemiş olsun da Allah ona istediğini vermesin, ya da İsteğine denk bir kötülükten kendisini kurtarmasın. Ancak günahla veya akrabalık ilişkilerini kesmekle ilgili duâ olursa bu hariçtir. Ashaptan birisi O halde çok isteyiniz, dedi. Rasülullah da; "Allah'ın lütfü istediğinizden daha çoktur"* buyurdu. (Tirmizî)[90]

Nu'man İbnu Beşîr (r.a) anlatıyor: "Resulullah (s.a.v.): "*Duâ ibadetin kendisidir" buyurdular ve sonra şu âyeti okudular. "Rabbiniz: "Bana duâ edin ki size icâbet edeyim. Bana ibadet etmeyi kibirlerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir" buyurdu."* (Tirmizî)[91]

[87] Bkz. İmam Nevevi, a.g.e., 2/353-354

[88] Bkz. Naim Erdoğan, a.g.e., 5/317

[89] Bkz. a.g.e., 5/319

[90] Bkz. İmam Nevevi, a.g.e., 5/218

[91] İbrahim Canan, a.g.e.,6/513; Naim Erdoğan, a.g.e., 5/236

İbnu Ömer (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Kime duâ kapısı açılmış ise ona rahmet kapıları açılmış demektir. Allah'a talep edilen (dünyevî şeylerden) Allah'ın en çok sevdiği afiyettir. Duâ, inen ve henüz inmeyen her çeşit (musibet) için faydalıdır. Kazayı sadece duâ geri çevirir. Öyle ise sizlere duâ etmek gerekir."* (Tirmizî)[92]

Ubâde İbnu's-Sâmit (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Yeryüzünde, mâsiyet veya sıla-i rahmi koparıcı olmamak kaydıyla Allah'tan bir talepte bulunan bir Müslüman yoktur ki Allah ona dilediğini vermek veya ondan onun mislince bir günahı affetmek suretiyle icabet etmesin.*" (Tirmizî)[93]

Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Allâhu Teâlâ hazretleri şöyle seslenir: "Beni bir gün zikreden veya bir makamda benden korkan kimseyi ateşten çıkarın!"* (Tirmizî)[94]

Enes (r.a) *Bir adam namaz kıldı ve sonra şöyle dedi: Şu duâ ile senden istiyorum: Hamd sana mahsustur. Senden başka hiçbir ilah yoktur. Mennân sensin. Göklerin, yerin yaratıcısı da sensin. Celâl ve ikram sahibi de sensin, ey hay ve kayyûm olan (Rabbim!)' Allah Resulü sallallahu aleyhi ve sellem bu duâyı işitti ve şöyle buyurdu:*
*Ne ile duâ ettiğini biliyor musunuz?*
*Allah ve Resulü daha İyi bilir' dediler.*
*Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki o, Allah'a ism-i a'zamı ile duâ etmiştir ki, onunla duâ edildiğinde kabul eder, onunla İstendiğinde verir.* (Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî)[95]

Hz. Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "*Her gece, Rabbimiz gecenin son üçte biri girince, dünya semasına iner ve "Kim bana duâ ediyorsa ona icabet edeyim. Kim benden bir şey istemişse onu vereyim, kim bana istiğfarda bulunursa ona mağfirette bulunayım" der."* (Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvud)[96]

---

[92] Naim Erdoğan, a.g.e., 6/514

[93] Bkz.İbrahim Canan, a.g.e., 6/516

[94] Bkz. a.g.e., 6/518

[95]Bkz. Naim Erdoğan, a.g.e., 5/241

[96]Bkz. İbrahim Canan, a.g.e., 6/521

Sehl İbnu Sa'd (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "*İki şey vardır, asla reddedilmezler: Ezan esnasında yapılan duâ ile insanlar birbirine girdikleri savaş sırasında yapılan duâ."* (Ebû Dâvud)[97]

Ebû Hureyre (r.a)'dan: (Allah Resulü buyurdu:)"*Allah kişinin derecesini öylesine yükseltir ki, nihayet o kişi şöyle der: 'Bu derece bana nasıl müyesser oldu?' Bunun üzerine Allah şöyle buyurur: 'Çocuğunun senin için yaptığı duâ ile bu dereceye ulaştın'.* (Bezzâr)[98]

Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) anlatıyor: *"(Allah'ın kabul ettiği) üç müstecâb duâ vardır, bunların icâbete mazhariyetleri hususunda hiç bir şekk yoktur. Mazlumun duâsı, müsâfirin duâsı, babanın evladına duâsı."* (Tirmizî, Ebû Dâvud, İbnu Mâce)[99]

Ebu'd-Derdâ'dan (r.a) Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "*Kişinin müslüman kardeşi için, onun arkasından yaptığı duâ kesin olarak kabul edilir. Mü'min kardeşi için duâ edenin yanı başında görevli bir meslek bulunur ve (yapılan duâya) âmin, aynısını sana da der."* (Müslim)[100]

Hz. Selmân (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "*Rabbiniz hayydır, kerimdir. Kulu duâ ederek kendisine elini kaldırdığı zaman, O, ellerini boş çevirmekten istihyâ eder*." (Tirmizî, Ebû Dâvud)[101]

Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "*Allah'a duâyı, size icabet edeceğinden emin olarak yapın. Şunu bilin ki Allah celle şânuhu (bu inançla olmayan ve) gafletle (başka meşguliyetlerle) oyalanan kalbin duâsını kabul etmez.*" (Tirmizî)[102]

---

[97] Bkz.İbrahim Canan, a.g.e., 6/523

[98]Bkz. Naim Erdoğan, a.g.e., 5/239

[99]Bkz. İbrahim Canan, a.g.e., 6/525

[100] Bkz.İhsan Özkes, a.g.e., 5/214

[101] Bkz.İbrahim Canan, a.g.e., 6/530

[102] Bkz. a.g.e., 6/531

Fadâle İbnu Ubeyd (r.a) anlatıyor: *"Resûlullah (s.a.v.) duâ eden bir adamın, duâ sırasında Hz. Peygambe''e salât ve selam okumadığını görmüştü. Hemen: "Bu kimse acele etti" buyurdu. Sonra adamı çağırıp: "Biriniz duâ ederken, Allâhu Teâlâ'ya hamd u senâ ederek başlasın, sonra Hz. Peygamber'e salât okusun, sonra da dilediğini istesin" buyurdu.*" (Tirmizî, Ebû Dâvud, Nesâî)[103]

İbni Mes'ud'dan Rasülullah'ın (s.a.v.) şöyle duâ ettiği rivayet edilmiştir: *"Allah'ım! Sen'den hidâyet, takva, iffet ve zenginlik isterim. "* (Müslim)[104]

Hz. Ömer (r.a ) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Duâ sema ile arz arasında durur. Bana salât okunmadıkça, Allah'a yükselmez."* (Tirmizî)[105]

Hz. Enes (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Sizden herkes, ihtiyaçlarının tamamını Rabbinden istesin, hatta kopan ayakkabı bağına varıncaya kadar istesin."* (Tirmizî)[106]

Ebû Hüreyre hazretleri (r.a) anlatıyor: *"Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Allah Teâla Hazretleri kendisinden istemeyene gadap eder.*" (Tirmizî)[107]

Hz. Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) duâ ederken şunu söylerdi: *"Allah'ım, dinimi doğru kıl, o benim işlerimin ismetidir. Dünyamı da doğru kıl, hayatım ondan geçmektedir. Ahiretimi de doğru kıl, dönüşüm orayadır. Hayatı benim için her hayırda artma (vesilesi) kıl. Ölümü de her çeşit şerden (kurtularak) rahata (kavuşma) kıl."* (Müslim)[108]

Hz. Enes (r.a) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle istiâze ederlerdi: *"Allah'ım! Aczden, tembellikten, korkaklıktan, düşkünlük derecesine varan ihtiyarlıktan, cimrilikten sana*

---

[103]Bkz. İbrahim Canan , a.g.e., 6/533

[104]Bkz. İhsan Özkes, a.g.e., 5/195

[105]Bkz. İbrahim Canan, a.g.e., 6/534-535

[106]Bkz. a.g.e., 6/546-547

[107] Bkz. a.g.e., 6/547

[108]Bkz. a.g.e.,7/100

*sığınırım. Keza, kabir azabından sana sığınırım. Hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım."* (Buhâri, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvud)[109]

Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) şu duâyı okurlardı: *"Allah'ım, huşû duymaz bir kalpten sana sığınırım, dinlenmeyen bir duâdan sana sığınırım, doymak bilmeyen bir nefisten, faydası olmayan bir ilimden, bu dört şeyden sana sığınırım."* (Tirmizî, Nesâî)[110]

Ebu Hüreyre'den (r.a) Rasülullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Tahammül edilmez belâdan, sıkıntıya düşmekten, kazanın fena etkisinden ve düşmanın gülmesinden Allah 'a sığınınız."* (Buhârî, Müslim)[111]

Sa'd (r.a), (Allah Resulü buyurdu:) "*Balığın karnında duâ ettiği zaman Yûnus' un duâsı şu idi: "Lâ ilahe illâ ente sübhâneke innî küntü mi-nez-zâlimîn" ( Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, ben zalimlerden oldum) Kim bu duâyı yaparsa (duâsı) muhakkak kabul olur."* (Tirmizî)[112]

Ebû'd-Derdâ (r.a)'dan: Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu: *"Davud'un duâsındandır. O şöyle derdi: 'Allah'ım! Senin sevgini, seni sevenlerin sevgisini, beni sevgine ulaştıracak ameli senden diliyorum. Allah'ım! Sevgini kendi nefsimden daha sevimli kıl! Malımdan, çoluk çocuğum ve soğuk sudan bile daha sevimli kıl!'* Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Davud'u hatırlayıp da ondan söz ettiği zaman şöyle derdi: "*O, insanların en çok ibadet edeni idi.*" (Tirmizî)[113]

[109] Bkz. İbrahim Canan, a.g.e., 7/103

[110]Bkz. a.g.e.,7/107

[111]Bkz. İhsan Özkeş, İmam Nevevi, Riyaz'üs-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi, İslamoğlu Yayıncılık, 5/197

[112]Bkz. Naim Erdoğan, 5/281

[113]Bkz. a.g.e., 5/281

## A- ARAP, FARS, TÜRK VE URDU EDEBİYÂTLARINDA LEYLÂ VE MECNÛN HİKAYELERİ

### 1- ARAP EDEBİYÂTINDA LEYLÂ VE MECNÛN HİKÂYESİ:

İslâm milletlerinin edebiyâtlarında önemli yer tutan Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin ilk kaynağı Arap edebiyâtıdır.[114] Bu hikâye, Arap edebiyâtında, sonradan Mecnûn lakabını alan Kays'ın, sevgilisi Leylâ için söylediği şiirlerle, bu şiirleri açıklamak üzere yapılan yorumlardan ve bunlara eklenen söylentilerden meydana gelmiştir.[115] Charles Pellat, bu hikâyenin Benî Âmir'in temsil ettiği Kuzey Araplarının Güney Araplarına karşı bir tepkisi olduğunu ileri sürer.[116] Mecnûn ile Leylâ'nın hikâyesi esas itibâriyle şu unsurları ihtivâ etmektedir: Necd'de bulunan Benî Âmir kabîlesine mensup bulunan Kays ile Leylâ, kabîlelerinin hayvanlarını otlatırken, birbirlerini severler; büyüyüp aşklarının ortaya çıkması üzerine, Leylâ çadırda alıkonulur ve Kays'ın yanına gönderilmez. Bunun üzerine Kays'da aşkın ilk ıstırabı başlar; babasına Leylâ'yı istemesini söyler. Kays'ın babası, Leylâ'yı isterse de, aşkları sebebi ile kızın adı dillere düsüp namusu lekelendiği gerekçesiyle bu teklif reddedilir ve Leylâ bir başkasıyla evlendirilir. Bu hâle üzülen Mecnûn, ıstıraplarının tesiri ile aklını büsbütün kaybeder. O sırada Kays'ı görüp muradına erdirmek için teşebbüste bulunan Mervân bin el-Hâkem'in vergi memuru Ömer bin Abdurrahman ile onun yerine tayin edilen Nevfel bin Müsâhık'in teşebbüsleri sonuçsuz kalır. Babası şifâ ümidiyle Mecnûn'u Mekke ve Medine'ye götürürse de, Mecnûn aşkının artması için Allah'a duâ eder ve çöllere kaçarak, vahşi hayvanlar ile birlikte yaşamaya başlar. Öte yandan Leylâ, Mecnûn'un aşkıyla ıstırap içinde ölür. Mecnûn da onun için ağıtlar söyleyip aşkının acılarını terennüm ederek çöllerde dolaşmaya devam eder. Sonunda bir gün ölüsü bulunur.[117]

Âgâh Sırrı Levend, hikâyenin yaygın olan esasını biraz daha tafsilatlı olarak, çesitli varyantlarıyla birlikte şu şekilde özetlemektedir: Benî Âmir kabîlesinden olan Kays ile Leylâ,

---

[114] Bkz. Mustafa Kutlu, "*Leylâ ve Mecnûn*", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.6, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, s.87; Süleyman Tevfik, Leylâ ile Mecnûn, Kemal Yavuz (hzl.), İstanbul, MTV Yayıncılık, 2006 s.7

[115] Bkz. Agâh Sırrı Levend, Arap, Fars ve Türk Edebiyâtlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, s.1

[116] Bkz. İsmail Durmuş, "*Leylâ ve Mecnûn*", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, 27/159

[117] Bkz. Ahmed Ateş, "*Leylâ ile Mecnûn*", İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Milli Egitim Bakanlığı Basımevi, 1988, 7 / 50

henüz çocukken deve yavrularını otlattıkları sırada birbirlerini severler. Başka bir söylentiye göre, bir delikanlı olan Kays, Leylâ'nın güzelliğini işitir. Ukayl kabîlesinden Kerime adında bir kadının evinde ara sıra kız arkadaşlarıyla toplanmakta olan Leylâ'yı görmeye gider. Kızlara ikram etmek için dişi devesini keser. Birkaç gün böylece vakit geçirirler. Araya Münâzil adında bir rakip de karışır. Leylâ da Kays'ı sevmektedir. Bir gün Kays'ı denemek için onun yanında başka bir gencin kulağına bir şeyler söyler. Kays, bu kıskançlıktan sararıp solar. Bunu gören Leylâ, şöyle söyler: "Her ikimiz başkalarının yanında birbirimizi sevmez, görünürüz. Hâlbuki herkes dostunun yanında değerli ve sevgilidir. Gözlerimiz, istediğimiz amaca bizi ulaştırıyor. Meramımızı birbirimize anlatıyoruz. Her iki kalpte de aşk gömülüdür." Mecnûn bunu işitince sevincinden baygınlıklar geçirir. Kays'ın aşkı gün geçtikçe artar ve Leylâ için söylediği şiirler duyulmaya başlar. Kays'ın üzüntüsünü gören babası, Leylâ'yı oğluna ister. Fakat Leylâ'nın babası, Kays'ın söylediği şiirlerle kızının adını yaydığını ileri sürerek teklifi reddeder. Bir söylentiye göre, Kays red cevabını aldıktan sonra da Leylâ'yı görmeye gider. [118]

Leylâ'nın kabîlesi Kays'ı halife'ye şikâyet eder. Hâlife, Kays'ın Leylâ ile görüşmesini yasak eder. Takibe devam ederse öldürülmesi için ferman gönderir. Kays inat edince, kabîle başka bir yere göç eder. Bunu duyan Kays, hemen Leylâ'nın diyarına koşar; yüzünü topraklara sürüp ağlar, dövünür. Kays'ın babası, kabileden ileri gelenlerin tavsiyesiyle duâ etmek üzere oğlunu Kâbe'ye götürür. Kays, Mekke yakınlarındaki Menâ'da "Leylâ" diye bir ses işiterek kendinden geçer. Kays, Kâbe'de şifa isteyecek yerde, aşkını artırması için Allah'a yalvarır. Leylâ'yı başka bir gençle evlendirilir. Kays büsbütün çileden çıkar; deliye döner. Leylâ' nın kocası hakkında türlü söylentiler vardır. Kays bir şiirinde rakibine şöyle hitap eder: "Ey Maaz, ikimiz de Leylâ' yı seviyoruz. Ağzımızda Leylâ'dan toprak var. Ey Maaz, öyle bir sevgilinin aşkında seninle ortağım ki, o aşktan ikimizin de payı azaptır. Yemin ederim ki, o önce senin kalbini çarpıp aldı; sonra da benim aklımı. Bunun içindir ki aklım hasta ve eksiktir." Kays artık Mecnûn adını almış, çöllere düşerek bir yaban gibi dolaşmaya, vahşi hayvanlarla yaşamaya başlamıstır. O çöllerde kum ve taşlarla oynar. Yalnız Leylâ'nın adı söylendigi zaman kendine gelir, Mecnûn, Leylâ'yı andırıyor diye ceylanları sever; onları avcıların ellerinden kurtarır. Babası ve akrabası Mecnûn'u çöllerde arayıp bulurlar; tekrar eve getirmek isterler. Fakat o kimseyi dinlemez. Bağlayıp zorla götürmeye kalkarlar. Mecnûn'un dudaklarını ısırıp parçaladığını görünce vazgeçerler; onu kendi hâline bırakırlar. Mecnûn ancak getirilen yemeği yer, kimseden bir şey istemez. Çölde Mecnûn'a rastlayan Ömer bin

[118] Bkz. Ağah Sırrı Levend, a.g.e, s.2

Abdurrahman bin Avf ile Nevfel bin Müsâhik, ona acıyarak, bir söylentiye göre henüz evlenmemiş olan Leylâ'yı babasından isterlerse de, teşebbüsleri boşa çıkar. Meraklılar Mecnûn'u çöllerde arayıp bularak şiirlerini toplarlar. Öte yandan Leylâ, sevgilisinden ayrı oluşun acısına dayanamayarak kederinden ölür. Mecnûn da bir gün ailesi tarafından ölü olarak bulunur. Bir rivayete göre Mecnûn, Leylâ'nın mezarı başında ölmüş ve Leylâ'nın kabri yanına gömülmüştür. Bu söylentilere bağlı bazı hikâyeler de vardır. Ayrıca bazı kaynaklarda, Mecnûn ile Leylâ'nın çocukları olduğu, Mecnûn'un Necd'de torunlarının bulunduğu da kaydedilir.[119]

Mecnûn, mümkün olduğu kadar, babasına ve kabîlesinin kanunlarına itâat eder; Leylâ, aşkına rağmen, mecbur oldugu itâat sebebinden, sevmediği bir kimse ile evlenir. Leylâ'nın babası rüsvâlık ve dedikodular karşısında, tereddüt etmeden, kızının ve bir gencin saadetini çiğneyecek bir bedevîdir. Bunların yanında Mecnûn ile Leylâ'nın birini cinnete, diğerini ölüme sürükleyen derin aşkları, din ve kabîle ananelerinin verdiği iffet hissi, acıklı neticeler hazırlayan tam bir ruhî facianın harekete getirici unsurunu teşkil etmektedir.[120]

İbnü'l-Kelbî, Zübeyr b. Bekâr ve Ömer b. Sebbe gibi râvilerden şifahî, dağınık ve çelişkili rivayetler hâlinde intikal eden hikâyenin bilinen en eski yazılı kaynağı ise İbni Kuteybe'nin (ö.276/889-890) Kitâbü's-si'ri ve'ş-şuarâ'sında geçer. Bunu Mecnûn'a atfeden bazı şiirleri bulunan Dâvûdü'z-zâhirî'nin (ö.297/909) Kitâbü'z-zehre'si izler. Daha sonra konuyla ilgili olarak kendi zamanına kadar gelen rivayetleri kronoloji kaygısı taşımadan sıralayan, çeşitli anektodları ve Mecnûn'a atfedilen ya da onun hakkında söylenmiş şiirleri içeren İsfehânî'nin (ö.356/966-967) Kitâbü'l-Ağânî'si gelir. Ebü'l-Ferec eserinde hikâyeyi Hâlid b. Cemîl ile Hâlid b. Külsûm'un yazdıklarını söyler.[121]Aralara eklenen küçük mensûr parçalarla tam bir hikâye hâline sokulmuş olanlar içinde, hangi târihte tertip edildiği bilinmemekle birlikte, birçok esere kaynak teskil eden Ebûbekir el- Vâlîbî'nin Dîvânü Mecnûn-ı Leylâ'sı gelir.[122]

---

[119] Bkz. Ağah Sırrı Levend, a.g.e., s.4

[120] Bkz. Ahmed Ateş, a.g.m., s.50

[121] Bkz. İskender Pala, Ansiklopedik Dîvân Siiri Sözlügü, s.289; Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.7

[122] Bkz. İskender Pala, a.g.e., s.289;

## 2- FARS EDEBİYÂTINDA LEYLÂ VE MECNÛN HİKÂYESİ:

Gerçek aşkın temsilcileri olarak edebiyâta geçen Leylâ ve Mecnûn hikâyesi İran'da Deylemîler'in egemenliği zamanında X. yüzyılın sonlarında Kitâbü'l-eğanî ile yayılmıştır. Daha sonra Gazneliler ve Selçuklular zamanında yazılmış şiirlerde Leylâ ve Mecnûn'un bu efsaneleşmiş aşkı bir mazmun olarak yer almıştır.[123]

İran Edebiyâtı'nda ilk Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin kayıtlarına Minûçihrî (ö.432/1041) ile bize kadar gelen tasavvufî dîvânların en eskisi olan Baba Kûhî Şirâzî (ö.441/1050)'nin dîvânlarında rastlanmaktadır. Bu şâirler muhtemelen, Leylâ ve Mecnûn adlarını halk arasındaki sözlü rivayetlerden veya anonim bir Leylâ ve Mecnûn hikâyesinden almışlardır. Leylâ ve Mecnûn adlarına Enverî ve Hâkânî-i Şirvânî'nin dîvânlarında da rastlanır. Ancak bu macerayı konu alan ve en eski eser olma özelliğini taşıyan Nizâmî-i Gencevî (d.533/1138-540/1145 arası-ö.535/1140-1204 arası)'nin "Leylî vü Mecnûn" adlı mesnevîsidir.[124]

Leylâ ve Mecnûn hikâyesi Arap kaynaklarında Mecnûn ve Leylâ olarak geçer. Hatta dîvânlarda Mecnûn-u Leylâ olarak tamlama hâlinde geçer ki "Leylâ'nın Mecnûn'u" anlamına gelir. Nizâmî ise bunu degiştirmiş ve eserine "Leylî vü Mecnûn" adını vermistir.[125] Nizâmî, bir gün yeni bir mesnevî yazmayı düşünürken Sirvân Sâh Celâl el-Davla Ahsitân b. Manûçihr'den, bizzât kendi eli ile yazılmış olup, kendisinden Leylâ ile Mecnûn hikâyesini nazmetmesini isteyen bir mektup almıştır. O zaman yaşının ilerlemiş olmasından ve zayıflığından dolayı, bunu kabul etmek istememiş, fakat oğlu Muhammed'in de ricâsı üzerine, bu mesnevîyi yazmıştır. 4 aydan az bir zamanda, 584 yılı recebinin sonunda (24 Eylül 1188) eseri tamamlamıştır. Nizâmî'nin böylece istemeyerek başladığı bu eseri, onun en muvaffakiyetli mesnevîsi olmuş, son derece de rağbet görmüştür.[126]

Nizâmî, Arap kaynaklarından faydalanmanın yanı sıra Arap kaynaklarındaki söylentilerden bazısını degiştirerek, kendiliginden bazı motifler ekleyip konuya uygun hikâyelerle süsleyerek eserini meydana getirmistir.[127]

---

[123] Bkz. Mustafa Kutlu, a.g.e., s.89; Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.11

[124] Bkz. İlhan Genç, Leylâ ile Mecnûn'un iki Şairi Fuzûlî ve Sezai Karakoç, Şule Yayınları, İstanbul, 2005, s.34

[125] Bkz. Agâh Sırrı Levend, "*Leylâ ve Mecnûn'lar*", Türk Dili Aylık Fikir ve Edebiyât Dergisi, C.I, sayı:5, Ankara, 1952, s.381

[126] Bkz. İskender Pala, a.g.e., s.289; Agah S. Levend, a.g.e., s.31

[127] Bkz. Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.31

Bazı araştırmacılar eser hakkında bilgi verirken Nizâmî'nin, Mecnûn'un aşkını ilâhileştirdiği ve hikâyeye tasavvufî bir çesni verdigi görüşündedirler.[128] Leylâ ile Mecnûn'un aşklarının ilâhî aşka dönüşü, dünyânın fâniliği ve ölüm gibi konuların esere tasavvufî bir nitelik kazandırdığını ileri sürerler.[129]

Nizâmî'nin eseri "Leylâ ile Mecnûn hikâyelerinin tarihinde de bir merhaledir. Çünkü bundan sonra İran ve Türk Edebiyatları'nda bu tarz mesnevîlerin daima temel kaynağı bu eser olmuştur.[130] Nizâmî'den sonra bu mesnevîyi kaleme alanlar, onun izini takip etmişler, konuyu biraz değiştirmek, yeni motifler eklemekle birlikte, efsaneye girişte, hikâyeyi bölümlere ayırmada, bölümlere girerken yapılan tasvirlerde hep ona uymuşlardır. Konu baslarındaki sabah, aksam, bahar, yaz, kıs, dag, çöl gibi tabiat tasvirleri eserde önemli yer tutar. Ayrıca Leylâ ile Mecnûn'un güzelliğini öven parçalar, Leylâ'nın kabilesiyle Nevfel arasındaki savaş tasvirleri, ayrılık, umutsuzluk, kavuşma nihayet ölüm gibi en içli insanlık duygularını dile getiren parçalar, eseri süsleyen ve şiir bakımından da ona değer kazandıran özelliklerdir.[131]

Nizamiden sonra İran edebiyât ve Türk edebiyâtlarında defalarca kaleme alınmış ve Mecnûn ile Leylâ'dan birini cennete; diğerini ölüme sürükleyen derin ve acıklı aşkları dillere destan olmuştur. İran edebiyâtlarında aynı konuyu işleyen şairler arasında Hüsrev-i dihlevî, Câmî, Mektebî, Kâtibî, Derviş Eşref, süheylî, ve misâl-i Kâşânî sayılabilir ancak bunların hiç biri Nizamî kadar başarılı olamamıştır.[132]

## 3- TÜRK EDEBİYÂTINDA LEYLÂ İLE MECNÛN HİKÂYESİ:

Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesi, gerek mecaz ve mazmunlar vasıtasıyla gerekse müstakil mesnevî konusu olarak Türk edebiyâtında çok ilgi görmüştür. Aşkın ve âşıklığın sembolü olarak özellikle şiirde sıkça anılan bu hikâyeyi Türk edebiyâtında ilk defa anlatan Gülşehrî (ö. 717/1317'den sonra)'dir.[133]

---

[128] Bkz. Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.32; Vasfi Mahir Kocatürk, Türk Edebiyâtı Tarihi, Edebiyât Yayınevi,Ankara, 1970, s.346

[129] Bkz. Ahmet Ateş, a.g.m., s. 51

[130] Bkz. İlhan Genç, a.g.e., s.34

[131] Bkz.Agah S. Levend, a.g.e., s.32; İlhan Genç,a.g.e., s.34

[132] Bkz. İskander Pala, a.g.e., s.289

[133] İskender Pala, "*Leylâ ve Mecnûn*", (Türk Edebiyâtı), DİA, İstanbul, 2003, 27/161

Gülşehrî'den sonra Âşık Paşa (ö.733/1332)'da "Garib-nâme" adlı eserinde bu konuyu aynı sekilde, tasavvufî bir bağlamda ele alır.[134]

Türk edebiyâtında Leylâ ve Mecnûn mesnevî nazım biçimiyle müstakil bir eser olarak ilk defa XV. yüzyıl sâirlerinden Şâhidî (ö.901/1495'den sonra) tarafından kaleme alınmıştır. Şâhidî Gülşen-i Uşşâk (yazılışı:883/1478) adını verdigi 171 varak ve 6466 beyitlik bu eserini, Şehzade Cem adına kaleme almıstır. Leylâ ve Mecnûn mesnevîlerinin en uzunu olma özelliğini taşıyan bu eserde Şâhidî, esas olarak Nizâmî'nin eserini örnek almakla beraber Emîr Hüsrev'in eserinden de faydalanmıştır. Şâir aldığı motiflerin bazısını değiştirmiş, bahisleri uzatmış, tasvirlere de fazla yer vermistir. Bununla birlikte bazı yerlerde Nizâmî'nin beyitlerini olduğu gibi Türkçeye tercüme etmiştir. Eserini Nizâmî, Gülşehrî ve Âşık Paşa'da olduğu gibi tasavvufî açıdan ele alıp işleyen Şâhidî'nin eseri Fuzûlî'nin eserinden sonra, Türk edebiyâtında en iyi işlenmiş Leylâ ve Mecnûn hikâyesi kabul edilmektedir.[135]

Türk edebiyâtında bu hikâyeyi kaleme alan bir başka şâir Alî Şîr Nevâî'nin (d.844/1441-ö.907/1501), Mecnûn'u Leylî mesnevîsini hangi târihte yazdığı bilinmemekle birlikte Hamse'sini meydana getiren beş mesnevîyi 888/1483 ile h.890/m.1485 arasında yazmış olduguna göre, üçüncü mesnevîsi olan Mecnûn u Leylî'yi 889/1484'te kaleme aldığı sanılmaktadır.[136]

Türk edebiyâtında aynı hikâyeyi kaleme alan şâirlerden biri Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdî (d.853/1449- ö.909/1503; Latîfî, Riyâzî ve Mecdî'ye göre ö.914/1508), Leylâ vü Mecnûn mesnevîsini 905/1499 yılında yazmış olup eser varak ve satır sayılarına göre 4080 beyittir. Aruzun mefâilün/mefâilün/feûlün kalıbıyla yazılan eser, müellifin Yûsuf u Züleyhâ adlı mesnevîsi kadar ilgi görmemesine ragmen Türk edebiyâtında ilk Leylâ ve Mecnûn mesnevîlerinden biri olması bakımından önemlidir. Eserine tasavvufî bir mâhiyet vermek isteyen Hamdullah Hamdî, Nizâmî'nin eserini örnek olarak almış ve Hâtifî'den çok faydalanmıştır. Emîr Hüsrev ile Câmî'nin izleri ise çok azdır. Bununla birlikte eserinde bazı küçük eklemeler, yer yer tercümeler de bulunmaktadır.[137]

XVI. yüzyıl sâirlerimizden Hâmidîzâde Celîlî (ö.977/1569'tan sonra) de Leylâ vü Mecnûn mesnevîsini 919/1914 yılında 2116 600 beyit hâlinde yazmıstır. Celîlî, eserinde

[134] Bkz. Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.105

[135] Bkz. Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s.132

[136] Bkz. a.g.e., s.133

[137] Bkz. a.g.e., s.173-174

Nizâmî'yi esas olarak almış ve Hâtifî'den de faydalanmıştır. Onda Emîr Hüsrev ile Câmî'nin izleri de görülür. Ayrıca Celîlî, kendi eserini Nizâmî'nin Leylî vü Mecnûn'undan sonra bu konuda yazılmış dördüncü mesnevî olarak kabul eder.[138]

XVI. yüzyıl sâirlerinden Tebrizli Hakîrî'nin de 931/1524'te Ali Şir Nevâî'nin yolunda giderek Çagatay Türkçesiyle kaleme aldığı Leylâ ve Mecnûn adlı eseri bulunmaktadır.[139]

Lârendeli Hamdî, Leylâ ve Mecnûn hikâyesini Hayret-nâme adını verdigi eserde kaleme almış olup 949/1543'te II. Selim'in Karaman'da vali bulunduğu sırada, II. Selim'in aynı yılda doğan oğlu için yazdıgı Farsça târihi de ekleyerek eserini Şehzâde Selim'e sunmuştur.[140]

XVI. yüzyılın bir başka şâiri olan Halîfe (ö.980/1572), Leylâ vü Mecnûn mesnevîsini kaleme alan bir başka şâirimizdir. Halîfe diger şâirlerde görüldüğü gibi, İran ve Türk şâirlerinin eserlerinden faydalanma yoluna gitmiş ve Hâtifî, Lârendeli Hamdi, Celîlî'nin yanı sıra özellikle Fuzûlî'den çok etkilenmis, Fuzûlî'nin birçok mazmunlarını benimsemiş, hattâ bazı mısra ve beyitlerini olduğu gibi almıştır.[141]

17. yüzyıla baktıgımızda Leylâ ile Mecnûn konusunu işleyen şâirlerin başında Kafzâde Fâizî (ö.1031/1622) gelmektedir.625 Kafzâde Fâizî'nin ölümü dolayısıyla yarım kalan Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinin 1136 beyitlik kısmı elde mevcuttur.[142]

18. yüzyıl şairlerimizden Örfî (ö.1186/1772) de bu vadide mesnevî yazan bir başka şâir olup Leylî ve Mecnûn mesnevîsinde daha önce bu konuyu ele alan diger mesnevîlerden yararlanmakla birlikte onlar kadar başarı gösterememiştir. Bunun sebebi diger mesnevîlerde görünen motiflerin pek çoğunu atmış olmasıdır. Şahıs kadrosu bakımından da diğer mesnevîlerden farklı olarak eserde belli başlı dört şahsa yer vermiştir. Bunlar Mecnûn ve Leylâ'nın dışında onların babalarıdır.[143]

---

138 Bkz. Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s.208

139 Bkz. a.g.e., s.224

140 Bkz. Agâh Sırrı Levend, Türk Edebiyâtında Leylâ ve Mecnûn Yazan Şâirler , s.110

141 Bkz. Agâh Sırrı Levend, Arap, Fars ve Türk Edebiyâtlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi, s.309-310

142 Bkz.Levend, Arap, Fars ve Türk Edebiyâtlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi, s.325

143Bkz. Süleyman Tevfik, a.g.e., s.18

Türkmen şâiri Andelîb mahlaslı Nûr Muhammed Garîb de 1711-1771 yılları arasında manzûm mensûr karışık ve yer yer hece veznini de kullandıgı bir Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi kaleme almıştır.[144]

Leylâ ile Mecnûn hikâyesini Ahmed Paşa (ö.901/1495-1496)641, Hayâtî (1481-1512), Türâbî (1481-1512), Mahvî Emîr idris (XV. yy.), Habibî (XV. yy.), Necâtî Bey (ö.914/1508), Abdülvahhâb Hayâlî (ö.1522), Halîlî (Sarı Halîl, 1519-1565), Hayâlî Mehmed Bey (ö.1556), Çâkerî Sinan Bey (1481-1512), Ârif Fethullah (ö.969/1561), Kara Fazlî (ö.1572), Sinan Çelebi (XVI.yy.), Zamîrî (XVI. yy.), Nigdeli Muhyî (XVI.yy.), Fikrî (XVI. yy.), Muhibbî Çelebi (XVI.yy.), Mu'îdî (XVI. yy.), Abdülhay Rif'atî (ö.1669)'nin yazdıgını haber verirler. Fakat bu adları sayılan şâirlerimizin Leylâ ile Mecnûn hikâyesini ele alan eserlerine rastlanamamıştır.[145]

## 4- URDU EDEBİYÂTINDA LEYLÂ VE MECNÛN HİKÂYESİ:

Leylâ ve Mecnûn hikâyesi Urdu edebiyâtında da önemli yer tutmuştur. Urdu yazarları tarafından Arapça kaynaklardan ziyade Farsça'dan aktarılan ve çesitli şekillerde yön verilen hikâye Hint alt kıt'asının âdet, gelenek ve kültürünün etkisi altında kalmıştır. Bu etki, Arap ülkesinde doğmuş Kays'a (Mecnûn) Hindî nisbesi verilerek Hindistanlı olarak gösterilecek dereceye varmıştır. Urdu edebiyâtında Leylâ ve Mecnûn mesnevîsini kaleme alan şâirlerden bazıları şunlardır: Şeyh Ahmed Gucerâtî, Muhammed b. Ahmed Azîz, Abdullah Vâiz b. İshak, Mirza Muhammed Taki Heves Leknevî, Mîr Muhammed Hasan Tecellî (XVIII. yüzyıl), A'zamüddevle Server Dihlevî, Nezîr Ekberâbâdî (Velî Muhammed), Mirzâ Lutf Ali (XIX. yüzyıl), Muhammed Vezîr Han (XIX. yüzyıl), Sah Muhammed Azîm, Mirzâ Mehdî Ali Hân, Muhammed Kadir, Velî Muhammed Nâzır.[146]

XIX. yüzyılın ortalarından i'tibâren Leylâ ve Mecnûn teması Urdu edebiyâtında işlenmesinin yanı sıra tiyatro oyunları ve sinema filmlerinde de işlenmeye başlamıştır.[147]

---

[144] Bkz. Agah Sırrı Levend, Arap, Fars ve Türk Edebiyâtlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi, s.325

145 Bkz. İskender Pala, "Leylâ ve Mecnûn", s.161; Mustafa Kutlu, s.90; Ahmet Ateş, "Leylâ ile Mecnûn", s. 54

[146] Bkz. Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.95-96; İskender Pala, a.g.e., s.289

[147] Bkz.Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.96

## B- AKŞEMSEDDİN-ZÂDE HAMDULLAH HAMDÎ' NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ, ESERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ VE LEYLÂ VE MECNÛN MESNEVİSİ

### 1- AKŞEMSEDDİN-ZÂDE HAMDULLAH HAMDÎ'NİN HAYATI:

XV. yüzyılın ikinci yarısında özellikle mesnevî alanında meşhur olmuş Mehmet Hamdullah, meshûr sûfî Ak-Şemseddîn in en küçük oğludur. (853/1449-909/1503) Emir Hüseyin Enisî nin ifadesine göre hicri 853 te Göynük te doğmuştur. Enisî Menakıbında, Hamdullah Hamdî nin babasının ölümü esnasında on iki yaşında olduğu kaydediliyorsa da, yine aynı eserde Ak Şemseddin'in ölümü H. 863/M. 1459 Rabiyülahiri'nin sonu olarak gösteriliyor, buna göre bu sırada Hamdî'nin 10 yaşında olması gerekir.[148]

Evliya Çelebi, Hamdullah Hamdî'nin doğum tarih üzerinde isabetli hareket etmekle birlikte, Ayasofya'da Top-Kandil altındaki hadiseyi efsane haline getirmiştir. Babasının ölümünden sonra Hamdi'nin müşkül bir vaziyete düştüğü ve büyük kardeşlerinden hiçbir şefkat ve himaye göremediği, Yusuf ve Züleyha isimli eserindeki bazı samimi şikâyetlerinden anlaşılmaktadır.[149]

Hamdullah Hamdî'nin hayatındaki zor şartlara rağmen iyi bir tahsil gördüğü, edebi kültür sahibi olduğu, hatta hey'et ve nücüm ve musiki gibi alanlarda oldukça geniş bilgilere sahip bulunduğu anlaşılmaktadır.[150]

Hayatının son zamanlarında bir dönem Bursa'da Sultan Çelebi Mehmed medresesinde müderrislik eden, zamanında meşhur âlim Molla Hayal ile ilmi mübahaselerde bulunan Hamdullah Hamdî, her ne sebebtense bu mesleği terk ederek Göynük'te "guşe-i kanaati" tercih etmiştir. Enîsî'nin, Menakıb-ı Akşemseddin isimli eserinde belirtilen tesbite göre, Hamdullah Hamdîi'nin bu hareketinin ve ani kararının sebebi, Bursa'da gördüğü bir rüyadır; babasından aldığı bir emir üzerine artık zahirî ilimIeri terk ederek Kayseri'ye babasının eski halifelerinden Şeyh İbrahim Tennuri'den el alması gerektiği bildirildiğinden, Hamdî de buna uyarak mürid olmuş, sonra da Göynük'e çekilmiştir. Yine aynı eserde verilen bilgiye göre Hamdî'nin H.896'da Ahmed ve Zeyneddin adlı iki oğlu dünyaya gelmiş ve bunlardan

---

[148] Bkz. Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk edebiyatı tarihi, M.E.B. Yay., İstanbul 1971, s.476

[149] Bkz. Hamdî, Yusuf u Züleyha, Hazırlayan: Yrd. Doç. M. Naci Onur, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, s.21

[150] Bkz. Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s.476

Zeyneddin, Göynük ve havalisinde Şeyh sıfatı ile şöhret kazanarak H.977/1570'de vefat etmiştir. [151]

Kabri Göynük'te babası Akşemseddin' in mezarı yanında bulunan Hamdi'nin ölüm yılı hakkında muhtelif kaynaklarda birbirinden farklı rivayetler vardır. Riyazî, Mecdî tezkirelerinde Necati'nin ölüm yılı olan H.914/1508'de öldüğünü kaydediyorlar. Bunun yanısıra, Enisî Menakıbı ile Kafzade Tezkiresinde ise H.909/1503'de öldüğü kaydedilmektedir.[152]

Gibb, Riyazî tezkiresinde ölüm yılı olarak H.900 yılının gösterildiğini zikrederek, Leylâ vü Mecnûn mesnevîsini H.905'de bitirdiğini, bu hesaba göre bu tarihin kâbil olamayacağını ifade eder ki, bunun bir nüsha yanlışlığından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Çünkü Akşemseddin ailesi hakkında en güvenilir kaynak olan Enisi Menakıbı'ndaki H.909/1503 tarihinin Hamdullah Hamdî'nin ölüm tarihi olarak kabul edilmesi en doğrusudur.[153]

## 2- AKŞEMSEDDİN-ZÂDE HAMDULLAH HAMDÎ'NİN EDEBİ KİŞİLİĞİ:

On beşinci yüzyılda Türk edebiyâtının tanınmış ve özellikle mesnevî sahasında ün yapmış şairlerinden olan Hamdi'nin, çevresine ve kendisinden sonraki asırlarda yaşayan başka Divan şairlerine, edebi şahsiyetini bu yönüyle kabul ettirmiş olduğu yaygın bir kanaattir. Ancak, Yusuf ve Züleyha mesnevîsinin meydana getirirken, Fars şairlerinden Molla Cami'nin büyük etkisinde kaldığı gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır.[154]

Hamdî'nin vücuda getirdiği mesnevîler ile özellikle Yusuf-u Züleyha mesnevîsinin o devir roman okuma ihtiyacını giderecek kadar zengin bir gözlem getirdiği görülür. Fakat onu romandan ayıran, esas romanın kahramanlarının dışındaki kişilerin tam ve kesin çizilmemesi, olayların geçtiği yerlerin açık olarak belirtilmemesi, bazı olaylara gereken önemin verilmemesi, yazarın şark geleneğine uyarak iç içe hikâyeler anlatması gibi pek çok yönleriyle bugünkü roman anlayışından çok uzak olduğu da açık ve kesindir.

[151] Bkz. Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s.14

[152]Bkz. a.g.e., s.14

[153] Bkz. Hamdî, a.g.e., s.15

[154] Bkz. Hamdî, a.g.e., s.15

Ailesi içinde, yerleştiği manevi muhit ve devrinin umumi şartları göz önüne alınırsa, Hamdullah Hamdî'nin fikri ve edebi şahsiyetinin meydana gelmesindeki çeşitli sebepleri anlamak kolaylaşır. Hakiki bir sanatkar kabiliyetine sahip olan Hamdî, Ahmed Paşa'dan Zati'ye kadar on beşinci asrın ikinci yarısında hakim olan edebi telakkilere ve genel zevke uymuş ve bütün bu devirdeki edebiyâtımız üzerinde tesirli olan Cami etkisinden kendisini kurtaramamıştır. Bu tesiri haklı olarak tespit eden Aşık Çelebi, onun Cami'ye mektuplar gönderdiğini de bir rivayet olarak nakletmekte ise de şimdiye kadar bu mektuplardan hiç birine rastlanmamıştır.[155]

Kendisinin sarayın ve devlet ricalinin himayesine mazhar olamayışı ve esasen uzun olmayan hayatının birçok yıllarını hüsran ve sefalet içinde ve küçük bir kasabada geçirmiş olması, onu Süleyman Çelebi ve Yazıcıoğlu gibi, halkın rağbetini kazanacak dini mevzular üzerinde çalışmaya sevketmiş olma ihtimalini artırmaktadır.[156]

Hamdi'ye göre; şiirin temeli mecazdır. Ancak mecaz, bir hakikatin ifade edilmesi yolunda kullanılmalıdır. Yine Hamdi'ye göre şiirin konusu "muhabbet" olmalıdır. Çünkü "aşk"tan ve "muhabbet"ten bahseden sözleri herkes beğenir. Kâinatın yaratılışının sebebi olarak "muhabbet"i gören şair, tasavvufî yaratılış anlayışının etkisindedir; ancak o bütün şiirlerinde ilahi aşktan bahsetmemiş, beşeri aşka da gazellerinde yer vermiştir. Bu tutum beşeri aşkı, insanı ilahi aşka götüren bir yol olarak gören zihniyet olarak düşünülebilir.[157]

Bütün eserlerinde dili, asrının vermiş olduğu özelliklerle az da olsa Arapça ve Farsça kelimeleri taşıyorsa da, çoğunlukla yaşayan ve gelişen Türkçe kelimelerle yüklüdür. 15.yy'a gelinceye kadar hikâye ediş alanında hiçbir şairin ulaşamadığı başarıyı elde eden Hamdullah Hamdî, bu başarının temininde muhakkak ki dil ve üslup faktöründen de önemli derecede istifade etmiştir. Eğer dili ağdalı ve anlaşılmaz, üslubu da akıcı olmasaydı, ne kadar sanatlı olursa olsun devrinde sevilip, tutulamayacaktı. Oysa eserlerindeki dil ve üslup özelliği o devir ve sonraları dahi onun, fevkalade olarak nitelendirilmesine vesile teşkil etmiştir,

Hamdî'nin üslubu bu çerçeve içinde akıcıdır, aruz veznine hakimiyeti ve uzun vokalleri bulunmayan Türkçe' ye has vezin seçmiş olması üslubunun daha da berrak bir tarza bürünmesine sebep olmuştur, Bu alanda kendisinden sonra gelenler ve aynı konuyu İşlemeye

---

[155] Bkz. Hamdî, a.g.e., s.19

[156] Bkz. Hamdî, a.g.e., s.19

[157] Bkz. Ahmet Atillâ Şentürk- Ahmet Kartal, Eski Türk Edebiyat Tarihi, Dergah Yayınları, s. 198

çalışanlar da aynı üslubu denemeye çalışmışlar ancak Hamdullah Hamdî kadar başarılı olamamışlardır.

## 3- AKŞEMSEDDİN-ZÂDE HAMDULLAH HAMDÎ'NİN ESERLERİ:

### *3.1. Divan:*

On altıncı yüzyıl tezkirecilerinin Hamdî'nin Divânı' nın dil yönünden dönemin diğer eserlerinden farklı bir yapıya sahip olduğunu söylemek güçtür. O dönem şairlerinde görülen arkaik kullanımlar ile imaIe ve zihaflardan kaynaklanan bazı vezin aksaklıkları onun şiirinde de görülmektedir. Hamdi'nin şiirlerinde dikkati çeken en önemli üslup özelliği, şairin duygu ve düşüncelerini ifade etmede cinas, iştikak, kalb gibi lafz sanatlara öncelik vermesidir. Üzerinde çok büyük Şeyhi etkisi olan Hamdi, gazel ve kaside şairi olarak beğenilmemiştir. Bunda onun dili kullanmada gösterdiği tutukluk, orijinal hayal ve mazmun oluşturamaması etkili olmuştur.[158]

Hamdî'nin müretteb bir divânı olduğundan kesinlikle bahsetmemelerini göz önüne alan batılı Türkolağlardan Gibb ve Menzel, onun başka birçok şair gibi dîvan tertip etmediğini, sadece gazeliyat mecmuası meydana getirdiğini beyan ederler. Hâlbuki Enisi Menakıbı'nda kaside ve gazellerinin huruf üzerine tedvin edildiğinden ve tertib edilmiş bir dîvanı olduğundan bahseder. Hatta Süleymaniye Kütüphanesinde Esad Efendi kitapları arasında 2626 numarada, Hamdi dîvanı'nın bir nüshasına tesadüf edilmektedir. Divan, 2 münacat, 6 na't, bazıları Farsça olmak üzere 182 gazel, 18 kıt'a, 1 tarih ve 3 beyit ihtiva eder. Bu nüsha H.990'da istinsah edilmiştir. İstinsah sahibi Akşemseddin Mescidi vaizi Hüseyin b.Seyyid Muhammed, bunu şairin el yazısından kopya edilmiş bir nüshadan yazdığını söylemekle, Enisi Menakıbı'ndaki ifadeyi doğrulamaktadır.

[158] Bkz. Ahmet Atillâ Şentürk- Ahmet Kartal, a.g.e., s. 198

### *3.2. Mevlid:*

Bu eserde yazılış tarihi kaydedilmemekle birlikte[159], Hamse sahibi olmakla meşhur Hamdî, diğer mesnevîlerde olduğu gibi Yusuf u Züleyha dışında bu eserinde de pek başarılı olamamıştır. Hamdi'nin bu eseri hakkında bugüne kadar kesin bir hüküm verilememiştir. Aşık Çelebi ve Katip Çelebi tezkirelerinde *"Mevlid al Cismani ve Mavrid al Ruham"* diye zikredilmektedir. Hasan Çelebi tezkiresinde ise eser "*Mevlid-i Cismani*" ve "*Mevlid-i Ruhan*" diye geçer.[160]

Hamdullah Hamdî Süleyman Çelebi' nin geliştirdiği mevlid yazma çığırına uyarak bir mevlid meydana getirmişse de onun bu eseri Süleyman Çelebi'nin eseri karşısında sönük kalmış ve rağbet görmemiştir[161]

Hamdî'nin bu eseri içindeki konular bakımından Süleyman Çelebi'nin mevlidine uymayıp Yazıcıoğlu nun Muhammediye'sinden izler taşımaktadır. Eserde bilgi verme özelliği ön planda tutulduğu için lirizm yoktur. Ayrıca dönemine göre ağır bir dil kullanılmıştır. latîfî Süleyman çelebi mevlidinden sonra en çok Hamdî'nin mevlidini beğense de dil bakımından havas için yazılmış olduğunu, bundan dolayı da hiçbir zaman Vesiletü'n Necât'ın sahip olduğu sıcaklığa, sevgi ve rağbete ulaşamadığını belirtir.[162]

### *3.3. Tuhfetü'l-Uşşak:*

Mevzu bakımından Hamdullah Hamdî' nin en orijinal mesnevîsi sayılabilecek küçük bir aşk hikâyesi olan bu eser[163], mefa'ilün, mefa'ilün, fa'ilün kalıbı ile yazılmıştır. Telif edildiği tarihi bilemediğimiz bu mesnevînin özü, diğer mesnevîlerden birkaçı gibi Gibb tarafından neşredilmiştir. Fakat eser, hâlihazırda kütüphanelerimizde bulunmamaktadır. Gibb'e göre "eser, orijinalitesini kaybetmeden zamanımıza kadar gelmiştir, ne bir tercüme ne de aynı konunun tekrar yazılmasıdır. Konu gerçektir ve Hamdi"nin bir keşfidir." [164]

---

[159] Bkz. Hamdullah Hamdî, Yusuf u Züleyha, a.g.e., s.21

[160] Bkz. a.g.e., s.21

[161] Bkz. Nihat S. Banarlı, a.g.e., s.476

[162] Bkz. Ahmet Attila Şentürk, Ahmet Kartal, ag.e., s.198

[163] Bkz. Nihat S. Banarlı, a.g.e., s.476

[164] Bkz. Hamdullah Hamdî, a..g.e., s.21

### 3.4. *Kıyafet-Name:*

Te'lif tarihi bilinmeyen Kıyafet-name, aruzun "feilatün meffülün feilün" kalıbıyla yazılmış olup, kısmen tertip hususiyetlerini ihtiva eden 158 beyitten oluşmaktadır. Evliya Çelebi'nin Ayasofya'da Altuntop altında yazıldığını belirttiği bu eser, türünün Türk edebiyâtında bilinen ilk örneği olması hasebiyle önemlidir. Şairin en çok okunan eserlerinden biri olan Kıyafet-name'nin yazma nüshaları bir hayli çoktur. Hatta bu eserin klasik edebiyâtımızın en seçkin mesnevîlerinden olan Yusuf- u Züleyha'dan bile daha çok rağbet görüp okunduğu söylenmektedir. Bu durum eserin edebi değerinden daha çok konunun ilgi çekiğinden kaynaklanmaktadır. Kıyafet-name'nin tenkitli metni bir inceleme ile beraber Amil Çelebioğlu tarafından yayımlanmıştır[165]

Fâilâtün, mefa'ilün, fa'lün vezni ile yazdığı bu mesnevînin de hangi tarihte meydana getirildiği kesin belli değildir. İnsan vücudunun azalarını birkaç beyit içinde aynayn belirterek, herbirinin özelliğine göre, insanların karakterlerine hüküm veren bu eser küçük bir başlangıçtan sonra, bu organların görünüşlerine göre ne gibi ahlaki özellikler ifade ettiğini anlatır. Şark ve Türk Edebiyatında bu konuda çok eser ortaya konmuştur fakat, Hamdi'nin Kıyafetnamesi konusu bakımından halk arasında çok okunmuştur.[166]

### 3.5. *Ahmediyye veya Muhammediye:*

Bazı kaynaklarda *Muhammediyye,* bazı yerlerde *Mevlid* ismiyle anılan *Ahmediyye,* aruzun "failatün failatün failün" kalıbıyla 900/ 1494-95 tarihin de yazılmış olup1337 beyitten oluşmaktadır. Eserde Hz. Peygamber'in doğumundan, mucizelerinden, peygamberliğinden, hicretinden, miracından ve vefatından bahsdilmektedir. Hamdi'nin bu eseri, içindeki konular bakımından Süleyman Çelebi *Mevlid'ine* uymayıp Yazıcıoğlu'nun *Muhammediyye'sinden* izler taşımaktadır. Eserde bilgi verme isteği ön planda olduğu için lirizm yoktur. Ayrıca dönemine göre ağır bir dil kullanılmıştır. Latifî, Süleyman Çelebi Mevlid'inden sonra en çok Hamdî'nin *Mevlid'ini* beğenirse de dil bakımından havas için yazılmış olduğunu, bundan dolayı da hiçbir zaman *Vesiletü'ıın-necat'ın* sahip olduğu sıcaklığa, sevgi ve rağbete ulaşamadığını belirtir.[167]

---

[165] Bkz. Ahmet Atillâ Şentürk- Ahmet Kartal, a.g.e., s. 199

[166] Bkz. Hamdullah Hamdî, ag.e., s. 22

[167] Bkz. Ahmet Atillâ Şentürk- Ahmet Kartal, a.g.e., s. 199

Yazıcızade Mehmed' in meşhur Muhammediyye' sine nazire olarak yazıldığı eski kaynaklarda belirtilen, fakat bugün elimizde bulunmayan bu eserin ismi Enisî Menakıbı'nda ve Beyanı Tezkiresinde Ahmediyye olarak, Şakaik Tercümesi ile Keşfü'z-Zünun'da ise Muhammediyye olarak zikrediliyor. Yazma nüshalarına kütüphane1erimizde rastlanmamıştır.[168]

### *3.6. Yusuf ve Züleyha Mesnevîsi:*

Hamdî'nin hamsesine dâhil olan en güzel eseri bu mesnevîdir. H.897 yılında bu eseri ortaya koyarken, muhakkak ki kendisinden evvel ve devrine yakın İran ve Türk şairlerinin eserlerini tetkik etmiş, bunları yapmamış bile olsa, bu eserlerden bahseden kaynaklardan onların varlıkları hakkında bilgi edinmiştir kanaatindeyiz. Zira Firdevsî' nin kendisine ilham verdiğini beyan eden Hamdi sadece İran şairlerinden etkilenmiş ve sadece onların eserlerini görmüştür manasına gelmez. Çünkü Hamdi'nin eseriyle, kendisinden evvel Yusuf ve Züleyha yazan şairIerin eserleri arasında çok az farklılıklarla büyük benzerlikler vardır. Hamdullah Hamdî, vücuda getirdiği Yusuf ve Züleyha mesnevîsini evvela bir önsöz ile II. Bayezid'e sunmuş, umduğu yakınlık ve bağışı bulamayınca, eserinden önsözü çıkararak zamanındaki anlayışsızlıktan, değerbilmezlikten yakınma yollu bazı parçalar eklendiğini, şair Zati' den naklen Latifî ve Mecdî kaydetmektedir. Aynı konuyu Faik Reşad da zikretmektedir.

Eser 6241 beyittir, 346. beyitten itibaren Hamdî, Mat1a-ı Dasitan-ı Yusuf Aleyhisselam başlığıyla asıl hikâyeye girer ve hikâye için 5896 beyit ayırmıştır. Hikâye boyunca, olayların gidişatını bozmayacak ve okuyucunun dikkatini dağıtmayacak tarzda nükte, pend, rivayet, hikâye-i münasiplere yer vermiş, bunlardan bir takım ahlaki sonuçları okuyucuya aktarmaya çalışmıştır.[169]

Eser içinde hadiselerin giriftlik kazandığı ve hiç ümit edilmeyen olayların ortaya çıktığı veya hikâyede, bilhassa Züleyha'nın başarısız aşk teşebbüsleri sonucunda onun ağzından veya başkaları ağzından söylenen gazeller, olayların anlatımına uygunluk verdiği gibi duygu, heyecan ve canlılık vermesi bakımından da önemli bir yer işgal etmektedir. Bu gazeller bir araya toplanmayıp, serpiştirilmiştir ve toplam 15 tanedir.

[168] Bkz. Hamdullah Hamdî, a.g.e., s22

[169] Bkz. Ahmet Atillâ Şentürk- Ahmet Kartal, a.g.e., s.199

## 4- AKŞEMSEDDİN-ZÂDE HAMDULLAH HAMDÎ'NİN LEYLÂ VE MECNÛN MESNEVİSİ:

Şairin *Leylâ ve Mecnûn* mesnevîsi gerek XV. yy. Osmanlı toplumuyla olan ilişkisi, gerekse bu asır Türkçesinin özelliklerini yansıtması bakımından önemle üzerinde durulması gereken bir eserdir. Hamdî, bu hikâyeyi yorumlarken ve hikâyenin çatısını kurarken, Sünni İslam anlayışına uygun bir felsefi görüş ile Osmanlı toplumunun ahlâk anlayışı, gelenek ve inanışlarıyla beslenmiş bazı prensipleri hareket noktası olarak almıştır, mesnevî, bu asırda Anadolu sahasında yazılan Leylâ ve Mecnûn'lardan her bakımından üstün kabul edilir. [170]

Latifi, Riyâzî ve Mecdî'ye göre şair bu eserini 905/1499'da yazmıştır[171]. Mefa'ilün, mefa'ilün, fa'ülün kalıbıyla yazılan eser, varak ve satır sayılarına göre 4220 beyittir. [172] Bu eser, Fuzûli'nin eseri gibi san' at yönünden güçlü bir eser olmamakla birlikte, her şeyden önce Türk dilinin gelişmekte olduğu bir devri aksettirmesi bakımından önemlidir. Beşi yurt içinde dördü yurt dışında toplam dokuz yazma nüshası bulunmaktadır. [173]

Hamdî' nin bu eseri yazarken İranlı şairlerden Câmî, Nizâmî ve özelliklede Hâtifî'den etkilenmiştir. Eser edebi değer bakımından Yusuf u Züleyha ile kıyaslanamayacağını fakat zamanındaki gelenek görenek ve adetleri yansıtması ile kıymetli dil malzemesine sahip olması açısından önemlidir. Fuzûlî ' nin eseri yazıldıktan sonra Hamdi'nin aynı konulu mesnevîsi tamamen unutulmuştur. Agah Sırrı Levent Fuzûlî'nin Hamdi'den etkilendiğini söylemiştir.[174]

Biz çalışmamızda Yrd. Doç. Dr. Zülfü Güler'in "Hamdî' nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi inc.-metin, Atatürk ünüversitesi, doktora tezi (basılmamış)" eserinin sadece metin kısmından yararlanma imkânı bulabildik. Mesnevînin henüs basımı yapılmamıştır. Yrd. Doç. Dr. Zülfü GÜLER'in doktora çalışması olarak hazırladığı çalışmada mesnevî 4025 beyittir, aruzun mefâilün/mefâilün/feûlün kalıbıyla yazılmıştır. Eserde 217. beyitten itibaren Hamdî, "*Dâsitân-ı Leylî ve Mecnûn"* başlığıyla asıl hikâyeye girer ve hikâye için 3785 beyit ayırmıştır. Hikâye boyunca, olayların gidişatını bozmayacak ve okuyucunun dikkatini

---

[170] Bkz. Ahmet Atillâ Şentürk- Ahmet Kartal, a.g.e., s.199

[171] Bkz. a.g.e., s.200; Hamdî, Hazılayan Naci Onur, Yusuf u Züleyha, s.17

[172] Bkz. Zülfü Güler, Hamdi' nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi İnc.-Metin, Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi (Basılmamış)

[173] Bkz. Hamdullah Hamdî, Yusuf u Züleyha, s.21; Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s.476

[174] Bkz. Agah Sırrı Levent , a.g.e, s.173-174

dağıtmayacak tarzda nükte, rivayetlere yer vermiş, bunlardan bir takım ahlâki sonuçları okuyucuya aktarmaya çalışmıştır.

## C- FUZÛLİ' NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ, ESERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ VE LEYLÂ U MECNÛN'U

### 1- FUZÛLÎ'NİN HAYATI:

Edebiyat dünyamızdaki büyük şöhretine rağmen Fuzûlî'nin hayatı hakkında eski kaynakların verdiği bilgiler bu şöhrete ve bu büyüklüğe uygun zenginlikte değildir.

Ona dair bilgi veren kaynaklar içinde şunları sayabiliriz: Şah İsmail, Safevinin oğlu Sâm Mirzâ tarafından yazılan Tuhfe-i Sâmî adlı tezkireden başlayarak, Türkiye de Lâtîfî, Ahdî, Âlî, Âşık Çelebi tezkireleri onun ne doğduğu yerde ne de doğduğu tarihte birleşebilmişlerdir. Fuzûlî farsça ve Türkçe dîvanları olmak üzere çeşitli eserlerinde kendi hayatına değinmiş gerek maddi, gerek manevi hayatının çeşitli yönlerini şiire ve nesre işlemek ihtiyacını duymuştur.[175]

Türk-İslam edebiyâtının en büyük temsilcilerinden biri olan Fuzûlî'nin hayatı hakkında pek geniş bir bilgiye sahip değiliz, Fuzûlî'nin hayatı ve eserleri hakkında çalışmalar yapanlar, eski kaynaklara inemedikleri için çalışmalarında bazı varsayımlara dayanarak bir takım görüşler ortaya atmışlardır. Bazı görüşler birbirine yakınsa da bazıları arasında büyük farklılıklar vardır.[176]

Fuzûlî en büyük Türk şairlerinden biri olup edebi etkisinin devamı ve genişliği itibariyle olduğu kadar şairlik kabiliyeti, engin samimiyeti, eşsiz his kudreti, ve özellikle Türkçe şiirinin bedii kıymeti bakımından da kendisini ortaya koyan ve bu vasıfları ile Azeri Osmanlı edebiyâtında varlığını kabul ettiren müstesna bir şahsiyettir. [177] Mensubu olduğu Türk İslam medeniyetiyle içinde yoğrulduğu fikrî, içtimaî, hadiselerin kudretli şairi Fuzûlî, Türk edebiyâtının üstün simasıdır.[178]

---

[175] Bkz. Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s.529

[176] Bkz. a.g.e., s.525

[177] Bkz.Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, 3/ 249

[178] Bkz. Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s.525

Fuzûlî'nin 910/1504 de doğduğu Ebuzziya Tevfik tarafından ileri sürülmüştür; fakat bu görüşün ilmi bir dayanağı yoktur. Fuad Köprülü'ye göre bu tarihten 10-15 yıl daha önce doğmuş olması muhtemeldir, doğum yılı kesinlikle bilinmiyorsa da kimi kaynaklara göre 1480 yılı dolaylarındadır. Bununla birlikte son yıllarda kabul gören görüşlere göre kendi sözü olan "*menşe ve mevlidim Irak*" ibaresinin ebced karşılığı olan 888/1483 Fuzûlî'nin doğum tarihidir.[179] Gerçek adı Mehmet b. Süleyman'dır.[180] Fazla, lüzumsuz, beyhude ve fodul gibi anlamlara gelen Fuzûlî mahlasını ise şair şöyle bir mecburiyetten dolayı almıştır: Fuzûlî önceleri çok güzel mahlaslar beğenmiş fakat çok geçmeden bu mahlaslarla şiirler söyleyen şairlere rastlamıştır. Bir mahlas benzerliği yüzünden kendi şiirlerinin başkasına ve daha kötüsü, başkalarına ait şiirlerin kendine mal edilmesinden çok korkan şair bu mühim durumunu ancak hiç kimsenin kullanmaya cesaret edemeyeceği bir isim takınmak suretiyle haledebilmiş ve böylece o çağlar, o diyarlar dilinde manası güzel olmayan bir sözü, Türkçe' nin en sevgili ebedi ve muhterem kelimelerinden biri haline getirmiştir. Bununla beraber Fuzûlî nin mahlas edindiği bu kelimenin *fazl* yani ilim, mağrifet, şahsi meziyet manalarında bir kelimenin çoğulu olan *fuzûl* kelimesiyle yakınlığı da bu mahlası alışta hesaba katılmıştır.[181]Fuzûlî'nin doğum tarihinde olduğu gibi nerede yaşadığı konusunda da çeşitli rivayetler ileri sürülmüştür. *Fuzûlî-i Bağdâdî* diye anılmasına rağmen doğum yeri ihtimallere göre Hille, Necef veya Kerbela olarak gösterilmektedir.[182] Bu görüşlerden bazıları şöyle açıklanmıştır: Riyazî, tezkiresinde "*çun hâk-ı Rebrelâst Fuzûlî makamı men*" mısrası ile başlayan kıtasına dayanarak Kerbela'da doğduğunu söyler.[183] Fuzûlî' nin Hille' de yaşadığı noktasında da rivayetler vardır. Celil Özulus, Fuzûlî' nin Hilleli olduğu ihtimalini en kuvvetli bulmakta ve iddasını teşvik babında Leylâ *ve Mecnûn* 'dan şu beyitlerle:

*Men şair-i Müsi-i kelamem*

*Sahirlere mu'cizi tamamem*

*Men sahir-i Babil-i nijadem*

*Haruta bu işte ustadem*

---

[179] Bkz. Ahmet Atila Şentürk-Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.245

[180] Bkz. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 3/249; Ahmet Atila Şentürk-Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.245

[181] Bkz. Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s.531; Ahmet Atila Şentürk-Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.245

[182] Bkz. a.g.e., s.245

[183] Bkz. Haluk İpekten, Fuzûlî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şairlerin Açıklaması, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, s.15

Türkçe dîvanındaki İbrahim han Musullu'ya sunulmuş şu beyitleri:

*Fırat- ı pak tek babil diyarına kadem basdun*

*Buruc-u zühresinde oldu ol harut zindanı*

*Misal-i Meşhed-i şems-ü mezarı Cimcime bir bir*

*Temaasiyile gördün Mu'cizat-ı Şâh-ı Merdânı*

İktibas etmekte ve bir başka beyitle alakalı müşâhedesini nakletmektedir.[184]

Şairin kendi ifadeleri içinde doğduğu yeri en fazla tahmin ettiren sözleri Kerbela hakkında söyledikleridir. Farisî dîvanının mukaddimesindeki "*benim şairliğim altın değil, gümüş değil, inci değil, lâ'l değil, topraktandır; fakat Kerbela toprağıdır…*" bu ihtimali düşündürür. Bu sözler, mecaz yoluyla benim bu şiirleri söyleyen vücüdum da çünkü Kerbela toprağındandır, manasını, diğerlerinden daha çok akla getirebilir. Aynı dîvanda bu mısralardan önce yine kendi şiirleri için söylediği: "*Necef ve kerbela toprağında doğup Burc-ı Evliya olan Bağdad'ı n suyu ve havası içinde yetişen bu dünya görmemiş yavrular*" sözleri de aynı şekilde manalıdır. Ancak bu sözler Fuzûlî'nin kendi şiirlerinin ilk yeşerişini bir taraftan Hz. Ali'nin meşhedi bilinen Necef te ve Hz. Hüseyin'in meşhedi olan Kerbela topraklarında göstermekten zevk alan, Ali'ye ve Hüseyin'e vurgun bir ruh taşımasından da ileri gelebilir.[185]

Necla Pekolcay "şairin çocukluğu ve gençliği hakkında kaynakların bilgisi kat'i delillere istinat etmez." [186] Demektedir. Bunun yanında "Türkçe dîvanının ön sözünde çok iyi bir öğrenim gördüğünü anlatan Fuzûlî, devrinin geçerli ilimlerinde söz sahibidir.[187] Bir rivayete göre babası Hille Müftüsü olduğundan ilk eğitmini ondan almış daha sonra da Rahmetullah adlı bir hocadan ders görmüştür. Tahsilinin ilk dönemlerinde Arapça ve farsaçayı bu dilde şiir yazacak kadar öğrenmiş ve kendisini yoğun olarak şiir için gerekli olan ilim tahsiline vermiştir. Hikemî ve hendesî ilimlerle uğraştığı kadar tefsir ve hadis gibi ilimleri de öğrenmiştir. Şah İsmail'in Bağdat'ı ele geçirmesinden sonra (914/1508) *Beng-ü Bâde* adlı eserini ona sundu. Şâirin, kanunî'nin Bağdat'ı fethine (1534) kadar geçen zaman zarfındaki hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Kanuni'ye beş kaside sunan

[184] Bkz. Celil Özulus, Fuzûlî, Niğde, 1948, s.18-19

[185] Bkz. Nihat Sami Banarlı, a.g.e. s.529

[186] Bkz. Necla Pekolcay, İslami Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, 1/ 297

[187] Bkz.Nevzat Yesirgil, Fuzûlî, Varlık Yayınları, 11. Baskı, İstanbul,1955, s.9

Fuzûlî Sadrazam İbrahim Paşa'ya Kazasker Abdulkadir Çelebi'ye ve nişancı celal-zade Musatafa Çelebiye de kasideler sunarak Osmanlı ileri gelenlerinin himayesine girmeyi arzulamıştır. Bu arada Hayali beğ ve Taşlıcalı Yahya gibi önde gelen Osmanlı şairleriyle de tanışmıştır. Kendisine evkaftan bağlanacağı vaat edilen maaş günlük dokuz akçeyle sınırlı kalınca şair hoşnutsuzluğunu ifade etmek üzere meşhur *Şikâyetname'sini* yazmıştır.[188]

Kişiliğinin gelişmesine kendinden önce yetişen şairlerin etkisini Nevzat Yesirgil şöyle anlatmaktadır: "kişiliğinin gelişmesinde kendinden önce yetişen bazı Fars ve Türk şairlerin etkisi görülmektedir. Onun şiirlerinin Sadî, Hafız, Selman Kâtibi ve Nizaminin Türk şairlerinden Ali Şir Nevaî, Habibi, Hayali-i Kadim, Necati'nin tesirleri yer yer görülmektedir.[189]

Adet olduğu üzere zamanının birçok bey ve padişahlarına bu arada Kanunî'nin Bağdat'ı fethetmesi üzerine ona da kaside sunmuştur. Necla Pekolcay "şairin devri kaynaklarından anlaşıldığına göre Hayalî ve Taşlıcalı Yahya Bey'i Bağdat fethi sırasında orduda bulunmaları vesilesiyle tanımış, onların dostluğunu kazanmıştır. Hayalî'nin ve Yahya Bey'in "su" redifli gazelleri ile Fuzûlî'nin su kasidesi karşılıklı ilgilerine dalalet eder, [190] demektedir. Ancak Fuzûlî Osmanlıdan beklediği ilgiyi görememiştir.[191]

Çok yaşlandığı ve bundan şikâyetçi olduğu bildirilen Fuzûlî'nin 63-70 yaşlarında Bağdat'ı istila eden taun (veba) hastalığından 963/1556 yılında ölmüş olabileceği ve böylece 898-900/1488-1494 yıllarında doğduğunu kabul etmek daha isabetli olacaktır.[192] Pekolcay nerede vefat ettiği, nerede gömülü olduğu konusunda kesinlik olmadığını söylemektedir. [193] Bugün Kerbela' da Hz. Hüseyin'in makamı karşısında bir türbe Fuzûlî'nin mezarı diye biliniyor.[194]

Fuzûlî'nin itikadi hüviyeti uzun yıllar tartışmalara sebep olmuş bazıları onu şii ve imamiye mensubu göstermelerine rağmen, eserlerinden bu konuda kat'i delil oluşturacak

[188] Bkz. Ahmet A. Şentürk- Ahmet Kartal, a.g.e., s.245

[189] Bkz. Nevzat Yesirgil, a.g.e., s.9

[190] Bkz. Necla Pekolcay, a.g.e., c. 1, s. 297

[191] Bkz. a.g.e., c. 1, s. 298

[192] Bkz. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 3.c., s.251

[193] Bkz. Necla Pekolcay, a.g.e., c. 1, s. 297

[194] Bkz. Behçet Necatigil, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık Yayınları, İstanbul, 1980, s.155

ipuçları çıkarılamamıştır. Fuzûli'nin şii olduğu Prof Dr. Fuat Köprülü tarafından kuvvetli delillerle ortaya konmuştur.[195]

## 2- FUZÛLÎ'NİN EDEBİ KİŞİLİĞİ:

Fuzûlî' nin bütün yaratıcı gücü, yaşam ve evren anlayışını, insanla ilgili düşüncelerini sergilediği şiirlerinde görülür. Ona göre şiirin özünü sevgi, temelini bilim oluşturur. "Bilimsiz şiir temelsiz duvar gibidir, temelsiz duvar da değersizdir" anlayışından yola çıkarak sevgiyi evrenin özünü kuran bir öğe diye anlar, bu nedenle "evrende ne varsa sevgidir, sevgi dışında kalan bilim bir dedikodudur" yargısına varır.[196]

Sevginin yanında, şiirin örgüsünü bütünlüğe kavuşturan ikinci öğe üzüntüdür, sevgiliye kavuşma özleminden, ondan ayrı kalıştan kaynaklanan üzüntü. Üzüntünün, ayrılık acısının, kavuşma özleminin odaklaştığı başlıca yapıtı Leylâ ile Mecnûn'dur. Fuzulî Leylâ ve Mecnûn ile bütün edebiyâtımız boyunca tek başına kalmış bir eserin sahibidir. Bu eserle şair bir nevi gelecek kuşakları kendi lehine kapatmış, kuşatmıştır.[197]

Fuzûlî' nin yaşadığı coğrafya, gerek İslâmiyet öncesi devirlerde ve İslâmiyet'in hâkim olduğu devirlerde, devamlı, büyük kargaşanın yaşandığı ve bunun sonucu olarak, her karış toprağına kan ve hüzün sinmiş bir coğrafyadır. Kaderin cilvesine bakın ki bu bugünde böyledir. Ama en büyük acı hiç şüphesiz, Kerbelâ vakasında Hz. Hüseyin'in şehit edilmesidir ki, İslâm tarihinin en trajik olayıdır. Bu ızdırap dolu iklimin çocuğu olan Fuzûlî' nin şiirlerinde ilk dikkat çeken tematik özellik, ızdıraba dayalı, lirik bir aşktır. Klasik Türk şiirinin kavuşma yerine ayrılık tema'sını idealize etmesi de, Fuzûli'nin ızdırap anlayışıyla çıkmış ve böylece "muzdarip şair Fuzûlî" doğmuştur.[198]

Şiirlerindeki lirizmin temelinde evrensel bir beşeri özellik olan ızdırap yatan Fuzûlî, şiirlerinin fonuna tasavvufu yerleştirerek aşk ve mistisizm gibi iki erişilmezlik anlayışını birleştirmiştir. Tasavvufa ilgisi ruhunda duyduğu hislerle akseder mısralarına. Onda "Rıza" makamını haber veren, "Hak için belalardan haz duyan" bedeni ve ruhunun işareti şu mısralar ne de çekicidir:

[195] Bkz. Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s.531

[196] Bkz. Abdulbaki Gölpınarlı, Fuzûlî Divanı, İnkılâp Yayınevi, 2005, s.XXII

[197] Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergah Yayınları, İstanbul, 1969, s.143-144

[198] Bkz. a.g.e., s.144

*Ya Rabb belâ-yı aşk ile kıl âşinâ beni*

*Bir dem belâ-yı aşktan etme cüdâ beni!*

Fuzûlî'nin şiirlerindeki aşkın tasavvufi mi, beşeri mi olduğu tartışmaları, O'nun şiir anlayışının sınırlandırılması demektir. Fuzûlî, gerçek insandaki evrensel duyguları, içinde bulunduğu toplum ile en kısa yoldan paylaşmak üzere, tasavvufi sembolleri kullanmış; bu yolla ezeli ve ebedi olan aşkı anlatmıştır. Elbette O'nun şiirlerinde tasavvuf, Ahmet Yesevî, Seyyid Nesîmî, Niyazî-i Mısrî ve İbrahim Hakkı'nın şiirlerinde olduğu gibi esas amaç olmamıştır. Fuzûlî tasavvufi terimleri, beşeri özellikleriyle şiirleştirerek öğreticilikten uzak durmuş, lirizme yaslanarak hissettiricilik peşinde koşmuştur.[199]

Fuzûlî'nin mısraları birbirini kovalayan dalgalar gibi üstümüze üstümüze gelir.

*Aşk imiş her ne var âlemde*

*İlm bir kıyl ü kaal imiş ancak*

Kıtalarıyla âlemde ne varsa aşktan ibaret bulunduğunu, ilmin ise bir dedikodu olduğunu söyler.[200] Ayrıca aşkı, uğruna her şeyin feda edilebileceği bir insanî değer olarak görür. Leylâ ve Mecnûn'undaki beyitlerinde kemal-i aşkın sevgili için can vermek olduğunu, bunu yapmayanların eksikliklerini itiraf etmeleri gerektiğini çarpar yüzümüze:

*Cânını cânâna vermektir kemâli âşıkın*

*Vermeyen cânı i'tiraf etmek gerek noksânına*

Fuzûlî, insanın en yüce hakkı olan yaşama hakkının karşısına sevgiliyi koyarak büyük bir gerilimi ortaya koyar. Esas özelliği ızdırap olan bu gerilim candan vazgeçmek, onu sevgili için feda etme anlayışı, Fuzûlî'nin şiirini âdetâ bir "can pazarı" na döndürmüştür. Bunun sonucu olarak Fuzûlî, sanki ölümü idealize etmiştir. Yine kullandığı dilin atasözleri ve deyimler başta olmak üzere bütün inceliklerini şiirine aktaran Fuzûlî, evrensel duygular olan aşk ve ızdırabı da derinden derine yaşayan bir edebî şahsiyet olarak en zor ifade edilebilecek duyguları bile kolayca ifade ederek, özellikle manzum eserlerinde sehl-i mümteni örnekleri vermiştir.

---

[199] Bkz. Abdulbaki Gölpınarlı, a.g.e., s.LX

[200] Bkz. a.g.e, s. LXVII

Doğup büyüdüğü coğrafi bölge itibariyle Türkçe eserlerinde Azerî Türkçesini kullanmıştır. Şiirlerinde belki kendi zamanına kadar hiçbir şairin kullanmadığı mana incelikleri bulunur. Detaylı lügat anlamlarına yönelik olarak ustaca geliştirilen çağrışımlar ve devrin muteber ilimleri ışığında çözülebilecek anlamlar, onun şiirinin önemli bir cephesini oluşturur. İlk bakışta sadeliğine bakılarak kolayca anlaşılabilecek gibi görünen şiirleri derinleştikçe incelen bir sehl-imümteni örneği oluşturur. İlahi aşkın en ince sırlarını beşeri aşkı terennüm eder göründüğü şiirleri arasında ustaca yerleştirerek klasik edebiyâtın en güzel örneklerini vermiştir. Şiirleri üzerinde çok titizlenen bir sanatkâr özelliğine sahiptir. Şiirlerinden onun mecâzi ve hakiki aşk yolunda ciddi tecrübeler geçirmiş bir şahsiyet olduğu düşüncesine varılabilir.[201]

Âlim bir şair olan Fuzûli, şiirin temelinde bilimin olması gerektiğini düşünmektedir. Bu düşünce salikiyle Fuzûli kendi eserinden öğrendiğimize göre aşk şiirleri yazdıktan sonra bunların ömürlü olmayacağını düşünerek gece gündüz çalışmış ve bütün ilimleri öğrenme yoluna gitmiştir. Akli ve nakli ilimlerde kendisini geliştiren Fuzûli'ye şiir sahasında şöhret kazandıran yönü ise anlatımındaki samimiyet, coşkunluk, sadelik ve ifade kudretidir. Bilime ve sanata olan merakıyla İslam medeniyetinin üç büyük dili olan Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler kaleme alan şair, bu özellikleriyle sanatının ve edebiyât dünyamızın zirvesine ulaşmıştır. Arapça şiirlerinin orta derecede olmasına karşılık Türkçe ve Farsça şiirleri ifade ve anlam bakımından kendisine şöhret kazandıracak niteliktedir. Doğduğu ve yaşadığı yer itibariyle Azeri lehçesini kullanan Fuzûli, bu lehçenin bazı dil özelliklerini şiirlerine yansıtmakla birlikte Osmanlı Türkçesi'nden de uzaklaşmamıştır. Bu bakımından şairi, Osmanlı ve Azeri edebiyâtlarının ortak bir şahsiyeti olarak kabul etmek daha doğru olacaktır. Her şairin, kendisinden önce gelen üstatlardan etkilenmesi doğaldır. Fuzûlî üzerinde yapılacak dikkatli bir araştırma, şairin de gerek İran gerekse Türk şairlerden etkilendiğini gösterir. Yalnız bu etkilenmeyi sadece İran şairlerine indirgemek doğru değildir. Zira Fuzûli'nin İran şiirinden aldığı, dîvan şiirinin arkasındaki kültür birikimi ve mazmunlardan öteye geçmemekte, şair bütün bu birikimi şahsiyetinde yoğurarak kendisine has bir tasarrufa dönüştürmektedir. Şairin edebiyât dünyamıza damga vurmasını sağlayan en büyük etkenin de, dîvan edebiyâtı kültürünü kendi şahsiyet potasında eritip ona benliğinin damgasını vurması olduğu bilinmelidir. Şiir dili olarak Türkçe'ye hâkimiyetini fazlasıyla hissettiren şair,

[201] Bkz. Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, a.g.e., s.246

*“Mazmunu zevk-bahş ü seriü’l-husul ola*

*Andan ne sûd ki ola mübhem ibareti”*

beyitiyle yalın ifade ve anlatımı savunmuş; yalnız bunu gazellerinde başarıyla uygulayabilmiş, kasidelerin ise epey ağır ve külfetli bir dil kullanmıştır. Genel itibariyle düşünüldüğünde Fuzûli, sadelik içinde dile estetik bir özellik kazandırmış, dîvan şiiri geleneğinin gerektirdiklerine zorla uymanın verdiği külfeti ile değil, bu geleneğe orjinal ve yeni bir çehre kazandırmanın şiirine kazandırdığı estetikle karşımıza çıkmıştır. Genellikle devrinde kullanılan vezinlerin ortalamasına şiirlerinde riayet eden Fuzûli, imale ve zihaf kusurlarını asgariye indirmiş bu bakımdan da Türkçe’nin aruz ölçüsüne uyumunda basamak taşlarından biri haline gelmiştir. Fuzûli’nin şiirlerinde işlediği aşkı beşeri veya ilahi aşktan birine bağlamak isabetli olmayacaktır. Şairin işlediği aşkı, bütünüyle lâdînî olarak algılamak ne kadar yanlış olacaksa lâhûtî ve panteist yaklaşımla ele almak da o kadar hatalı olacaktır. Bu durumda Fuzûlî’nin aşk kavramıyla, tasavvufi süblimasyon anlayışına uygun olarak beşeri aşk ve onun maddi yönlerinden sıyrılarak ilahi ve sonsuz aşka yükselmeyi anlattığı rahatlıkla söylenebilir. Bu anlayış özellikle Leylâ ve Mecnûn  mesnevîsinin bütünününde okuyucuya seslenen vahdet-i vücut felsefesiyle de uyum içindedir. Fuzûli’de aşk, dünyevi-platonik-tasavvufi sıralamasını takip etmektedir. Özellikle Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinde gördüğümüz, kavuşmanın değil ayrılığın övüldüğü bir aşk anlayışını, diğer şairlerde de görmek mümkün olmakla birlikte Fuzûlî’deki samimiyet ve derinlik kendisini hemen hissettirir. Bu samimiyet ve derinliğin temel etkenlerinden biri ve en önemlisi, kuşkusuz eserin konusunu oluşturan aşk ve ıstırabın yaşanmışlık hissi vermesidir. Bütün bu ayrıcalıklı konumundan dolayı Fuzûli, kendi zamanından başlayarak birçok şair tarafından okunmuş, özellikle gazellerine nazireler söylenmiş ve bütün şairlerin üstünde hürmet ve itibara sahip olmuştur. Fuzûli’nin şiir ve edebiyât anlayışının gelişmesinde, kendisini yetiştiren kültür ve dünya görüşünün büyük etkisi bulunmaktadır. Bir anlamda Fuzûli’nin genelde edebiyât, özelde de şiir hakkındaki olumlu veya olumsuz kanaatleri, büyük çapta, sahip olduğu dünya görüşüne ait değer hükmünün ipuçlarını vermektedir. Fuzûli’ye göre şiir, nefsanî duyguların tatmini yolunda değil, insanlığı yücelten amaçlar doğrultusunda yazılmalıdır. İnsana şiir kabiliyetini bahşeden Allah ölçülü ve düzgün söze önem vermiş, insanoğlunu da güzel ve ölçülü sözden hoşlanan bir tabiatta yaratmıştır. Şiir, bir ilham ürünü olduğu için, Allah’ın yardımı olmadan kusursuz bir şiirin yazılması imkânsızdır. Fuzûli’ye göre şiirin kaynağı, yaratılışta gizli olan hararetli ihtiras ve aşktır. Gönlün derinliklerinde gizli olan bu aşk ve ihtiras yeteneğin karşısına şiir kapılarını açar. Sanatın ve edebiyâtın temelinde yatan asıl

harekete geçirici unsur insanda fıtrattan gelen "hünerlerini sergileme" duygusudur. Kimi insanlarda ve sanatkârlarda makul ve vasat düzeylerde bulunan bu duygu, kimilerinde yakıcı ihtiras ve şiddetli arzu seviyesine çıkmaktadır. Şaire göre şiir bir sevdadır; ihtiras ve aşktan doğar. Ancak bu sevda ilim ve irfan ile süslenmeli ve zenginleştirilmelidir. Zira ilimsiz şiir, temelsiz bir duvar gibidir ve yine ilimden yoksun şiir, ruhsuz beden gibi cansız, hareketsiz ve revnaksızdır.[202]

## 3- FUZÛLÎ'NİN ESERLERİ

### 3.1. TÜRKÇE ESERLER

#### 3.1.1. Manzum Eserler

##### 3.1.1.1. *Türkçe Divan:*

Ali Şir Nevâî'nin dîvanlarında olduğu gibi mensûr bir mukaddime ile başlayan bu dîvanda iki tevhid, dokuz na't, yirmi yedi kaside, üç yüz iki gazel, musammatlar, kıta ve rubâiler bulunmaktadır. Türkiye ve Dünya kütüphanelerinde yüzlerce nüshası bulunan bu dîvanın Tebriz, Bakü, İstanbul, Ankara, Hive ve Kahire şehirlerinde yapılmış elliden fazla baskısı bulunmaktadır. Bu baskılara Abdülbaki Gölpınarlı ( İstanbul 1948 ), Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel ve Müjgan Cunbur'un (Ankara 1958) yayımları örnek gösterilebilir. Şairin, edebi muhitlerde şöhret bulan su, gül ve hançer redifli kasideleri ile Bağdat'ın fethi üzerine Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu meşhur kasidesi de bu dîvanda bulunmaktadır.[203]

Türkçe dîvan, Fuzûlî 'nin şairlik gücünü gösteren en tanınmış eseridir. Bu dîvanda ki söyleyiş üstünlüğü şairin çağdaş Divan şiir lisanı yanında çok iyi bildiği halk Türkçesine de vukuf derecesini göstermektedir.[204] Daha hayatta iken şiirlerinin elden ele dolaşarak bütün Türk ülkelerinde okunmuş olduğu tezkirelerden ve Divan 'ın el yazmalarından anlaşılmaktadır. Öz bakımından dolgun şiirler yazmış olan Fuzûlî, şekle de önem vererek klasik tam bir dîvan tertip etmeye özen göstermiştir. Çünkü onun gerek Türkçe gerek Farsça Divan'ları, tertip ve muhtevaları bakımından eksiksiz tam birer dîvandır. Türkçe Divan, mensur bir ön

[202] Bkz. Muhammet Nur Doğan, Fuzûli'nin Poetikası, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002, s.19-26

[203] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, Fuzûlî Üzerine Makaleler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.36

[204] Bkz. Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s.546

sözle başlar. Yer yer Türkçe, Farsça, Arapça manzum parçalar da bulunan bu ön sözde sözün değerini belirterek onun yaratıcısı Tanrı'yı över. Şiir ve şairlikle ilgili ayetleri verir. "Şiirin öylesi vardır ki, hikmetin ta kendisidir." diyen Hz. Muhammed'in şiirin derecesini yükseltmiş olduğunu belirterek ona da salât ve selamdan sonra kendisinden söz eder. Şiir söyleme istidadının yaratılışında bulunduğunu, edep ve bilgi tahsili için gittiği okulda küçük yaşta şiir yazmaya başladığı, az zamanda şöhretinin etrafa yayıldığını söyler. Çocukluk zamanında yazmış olduğu gazellerini bir araya toplayarak ufak bir dîvan meydana getirmiş olduğunu söylerse de, bu dîvan zamanla şairin ömrü boyunca yazdığı, saçının sakalının ağardığını bildirdiği gazelleri, kasideleri ve diğer Türkçe şiirleri ile zamanla kabarmış, 40 kaside, 302 gazel müstezad, i telkib-i bend, 3 terci-i bend, 2 müseddes, 3 muhammes, 2 tahnis, 3 murabba, 42 kıt' a ve 72 rubaiyi içine alan büyük bir Divan meydana gelmiştir. Fuzûli Türkçe Divan 'ının ön sözünde bütün ömründe Irak-ı Arab'dan dışarı çıkmadığını, mevki ve makamına bakılarak şiirlerinin hor görülmemesini, gerçekte Kerbela'nın şerefli toprağında yetiştikleri için derecelerinin üstün olduğunu söyler. Şiirlerinin gittikleri yerde itibar görmesi için duâ eder. Özellikle üç taifenin şerrinden korumasını Tanrıdan diler. Bunların, Fuzûlî 'nin şiirlerini kopya eden cahil katipler, şiir okurken nazmı nesrinden ayırt edilemeyip dinleyenlerin şiir zevkini yok eden kabiliyetsizler, şiir sanatının inceliklerini bilmedikleri halde kendilerini şair olarak satan ve başkalarının eleştirmeye kalkış an hasetçiler olduğu yukarıda geçti. [205]

Divanın kasideler bölümü, onun bilgisini ve ustalığını göstermek istediği sanatlı bir tevhit ile başlar. Kasideleri arasında Hz. Peygamber için yazmış olduğu 4 naatten en tarınmış olan "su" redifli meşhur naati, Divan şiirimizin şaheserlerindendir. Fuzûlî 'nin bütün kasideleri ustaca yazılmış olup gerek muhteva, gerek ifade bakırnından mükemmel kasidelerdir. [206]

Fuzûlî gazeller bölümünde her harften kafiyeli gazel yazmak suretiyle dîvan tertibinde şekle de ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Çünkü o yazdıklarının daima en mükemmel, dört başı mamur eserler olmasım istemiştir. Gazellerin pek çoğu lirizm yönünden dolgun, kolaylıkla söylenmiş, ahenkli ve akıcı şiirlerdir. Musammatları içinde Habibi'ye nazire olarak yazdığı müseddesiyle

*Ne verseler ana şâkir ne kılsalar ana şâd*

Özdeyişinin bulunduğu ikinci müseddesi, hocasının kızı için yazdığı rivayet edilen

---

[205] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.36

[206] Bkz. A.g.e., s.36; Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s. 546

*Gözüm cânum efendim sevdügüm devletlü sultânum*

Mısraının her dörtlüğün sonunda tekrarladığı meşhur murabbaı, Divan edebiyâtımızın eşsiz değerde incileridir. Fuzûlî' nin Divan'ındaki kıt'a ve rubâileri de onun aydın bir düşür ve erdemli büyük bir şair olduğunu gösteren önemli şiirleridir. [207]

### *3.1.1.2. Beng ü Bâde* :

Fuzûlî'nin Şah İsmail'e ithaf etmiş olduğu bu Türkçe mesnevîsi 444 beyittir.[208] Eserin konusu şarap ile esrar arasında hayale dayanan sembolik bir münazaradır.[209] Şair eserinde tevhit, münacat ve naatten sonra Ali 'yi, sonra da Şah İsmail' i över. Tahtın Şah İsmail' den başkasına haram olduğunu, zamanın Çemşid'i olup padişahlar başından kadeh yaptığını söyleyerek, Şah İsmail'in Özbek hanı Şeybek' in başını kesip kafatasını gümüşle kaplatarak şarap kadehi yapmış olmasına işaret eder. Rakı, boza, nebiz denen hurma şarabı da bu münazaraya katılırlar. Saki, meze, kebap, müferrih macun gibi, ilgili kelimeler de şahıslandırılır. Bâde ile Beng'in savaşması sonunda, Bâde savaşı kazanır. Bazı araştırmacılar, Fuzûlî 'nin bu eserinin sadece hoş vakit geçirmek için yazılmış bir eser olmadığını, şairin bâdeden Şah İsmail'i  bengden de Sultan II. Bayezid' ı kasdederek bunlar arasındaki rekabette Şah İsmail 'i üstün getirip eserini ithaf ettiği Şah İsmail' in gözüne girmek gayesini güttüğünü söyleyerek yerinde bir yorum yapmışlardır. [210]

### *3.1.1.3. Terceme-i Hadîs-i Erbaʽîn:*

Fuzûlî 'nin bu eseri, Molla Cami'nin Farsça "Terceme-i Hadîs-i Erbaʽîn" adlı eserinin tercümesidir.[211]  eserin vezini "feilâtün mefâilün feilün" dir. Molla Cami gibi Fuzûli de eserine mensur bir mukaddime ile başlamış ve hadisler kıtalar halinde çevrilmiştir. Eser ilk olarak Abdülkadir Karahan tarafından "Fuzûli'nin Tedkik Edilmemiş Bir Eseri: Kırk Hadis Tercümesi" adıyla Selamet Mecmuası'nda yayımlanmıştır.

[207] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.37

[208] Bkz. a.g.e., s.45

[209] Bkz. Abdulbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 47

[210] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.46

[211] Bkz. Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal,  a.g.e., s.248

#### *3.1.1.4. Sohbetü'l-Esmâr:*

Bu eser, Fuzûli'ye ait olduğu kesinlik kazanmayan 200 beyitlik bir mesnevîdir.[212] Eserde bir bağdaki meyvelerin konuşmaları, kendilerini övmeleri ve tartışmaları, gerçek değerlerinin farkında olmayan insanların gereksiz konuşma ve tartışmalarını sembolize edercesine alegorik bir anlatımla ele alınmıştır. Bu eserden ilk kez bahseden Emin Abid'dir[213]

### 3.1.2. Mensur Eserler

#### 3.1.2.1. *Hadîkatü's-Sü'edâ:*

Fuzûlî 'nin tanınmış eserlerindendir. Kerbela olayını anlatan bu eser bütün Türk ülkelerinde asırlardan beri okuna gelmiştir. Fuzûlî, İranlı Hüseyin Vaiz'in Ravzatü 'ş-sühedâ adlı eserini esas almış, konuyu yer yer manzum parçalarla süslemiştir. Eserin tam bir tercüme olmadığı, ifade kudreti ve tesiri bakımından Hüseyin Vaiz'inkinden üstün olduğu tezkire1erde de belirtilmiştir.[214]

Fuzûlî eserinde Âdem, Nuh, İbrahim, Yakup, Musa, Zekeriya ve Yahya Peygamberlerin ahvalini, çektikleri mihnet ve belaları kısaca yazdıktan sonra, Hz. Muhammed'in Kureyş' ten çektiği eziyetleri anlatır. Sonra, Ashaptan Ubeyde b. Haris, Hamza, Cafer-i Tayyar'ın şahadetleri, Hz. Muhammed'in vefatı, kızı Fatıma'nın ve Hz. Ali'nin ölümü Ali'nin oğlu Hasan'ın zehirlenerek öldürü1mesi Hüseyin'in Medine'den Mekke'ye gitmesi, Müslim Ukayl'in şehadeti, Hüseyin'in Mekke'den Kerbela'ya gitmesi, Hüseyin'le Yezid' in askerlerinin savaşı, İmam Hüseyin'in şehadeti, Ehl-i Beyt kadınlarının Kerbela' dan Şam' a gitmeleri anlatılır. Fuzûlî bu olayları yer yer yazdığı manzum parçalarla çok samimi ve içli bir ifadeyle anlatmıştır. Eser secili ve özentili bir üslupla yazılmış olmakla beraber ifadesi açık ve akıcıdır. Dini lirizmin coşkunluğu eserde yer yer kendini gösterir. Ünlü Kerbela Mersiyesi'nin de bulunduğu Hadikatü 's-süedâ İslam tarihindeki konusunun önemi yanında coşkun lirizmi, samimi ve akıcı ifadesi yüzünden bütün Müslümanlar arasında yüz yıllar boyunca sevilip okunmuş, özellikle Şiiler, muharremde Hadîka-tü's-Süeda'yı okuyarak matem tutmuşlar, Bektaşiler bu eseri adeta mukaddes bir kitap saymışlardır.[215]

---

[212] Bkz. Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, a.g.e., s.249; Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.48

[213] Bkz. Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal,a.g.e., s.249

[214] Bkz. Hasibe Mazıoğlu , a.g.e., s.48; Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, a.g.e., s.249

[215] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.48

#### 3.1.2.2. *Mektuplar:*

Fuzûli'nin değişik vesilelerle çeşitli kişilere yazdığı mektuplardan günümüzde, yalnızca 5 tanesi elimizde olup yayımlanmıştır. Bunlar Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi, Musul Mirlivâsı Ahmet Bey, Bağdat Valisi Ayas Paşa, Kadı Alâeddin ve Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadelerinden Bayezid'e gönderilmiştir. Mektupların ilk dördü Abdülkadir Karahan, diğeri Hasibe Çatbaş tarafından yayımlanmıştır. Bu mektuplardan Nişancı Celâlzâde'ye yazdığı mektup "Şikâyetname" adıyla bilinmekte ve edebi açıdan büyük bir değer taşımaktadır.[216]

**a.** ***Türkçe Mektuplar:*** Fuzûlî 'nin Türkçe beş mektubu vardır. Bu mektuplar Nişancı Celal-zade Mustafa Çelebi'ye, Musul mirlivası Ahmed Bey'e, Bağdad valisi Ayas Paşa'ya, Kadı Alâüddin'e ve Kanûni'nın oğlu Şehzade Bâyezid'e yazılmıştır.[217]

**b.** ***Nişancı Celal-zade Mustafa Çelebi'ye Yazdığı Mektup*****:** Şikâyet-name adıyla tanınmıştır.[218] Nişancı'nın kaleminden çıkmış olan bir "berât-ı hümayûın" ile Bağdad vilayeti gelirinin fazlasından (zevâid) kendisine devamlı olarak verilmesi Padişah tarafından emir buyrulan günde 9 akçeyi alamadığını nişancıya bildiren mektuptur. Külliyat baskıları içinde bulunan bu mektup Abdülkadir Karahan tarafından yazmalarla karşılaştırılarak bastırılmıştır.[219]

**c.** ***Musul Mirlivâsı Ahmed Beg Mektubu*****:** Manzum ve mensur karışık olarak yazılmış olan bu mektup Ahmed Beg'in Fuzûlî 'ye yazmış olduğu bir mektuba cevaptır.[220] Mensur kısım ağır bir dille, secili ve sanatlı bir üslupla yazılmıştır. Mirliva ile aralarında yakınlık ve dostluk bulunduğu, ondan lütuf ve İhsan gördüğü anlaşılan bu mektup bir iltifatname ve iştiyakname mahiyetindedir.[221]

**d.** ***Ayas Paşa Mektubu:*** Bağdad valisi Ayas Paşa'ya paşanın bir çocuğu olması üzerine yazılmış[222] mensur ve manzum karışık Türkçe bir mektuptur. Manzum parçalar Farsça ve Arapçadır. Ayas Paşa'ya bağlılığını gösteren ve Paşa'nın bir çocuğunun doğması

---

[216] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.48

[217] Bkz. a.g.e., s.49

[218] Bkz. Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, a.g.e., s.250

[219] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.49

[220] Bkz. Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, a.g.e., s.250; Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.49

[221] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.49

[222] Bkz. Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, a.g.e., s.250

üzerine Fuzûlî 'nin tebrikini bildiren bu mektup, şairin kültürünün ve ustalığının başka bir örneğidir. Abdülkadir Karahan tarafından yayımlanmıştır.[223]

**e.** ***Kadı Alâüddin Mektubu:*** Mensur ve manzum karışık bir mektuptur. Fuzûlî'nin üç dildeki ifade kudretini gösteren bu mektup Abdülkadir Karahan tarafından yayımlanmıştır.[224]

**f.** ***Şehzade Bâyezid Mektubu:*** Kanuni'nin şehzadesi Bâyezid'in Fuzûlî ye gönderdiği anlaşılan mektuba cevaptır. Fuzûlî'nin Şehzade Bayezid ile mektuplaşmasının ne zaman ve nasıl başladığı bilinmemektedir. Bu tanışmanın gıyabi olduğu tahmin edilmektedir. İlme ve şiire karşı büyük ilgisi olan ve "Şahî" mahlasıyla şiirler yazan Şehzade Bâyezid, Fuzûlî 'nin şiirlerini beğendiği ve takdir ettiği için Fuzûlî ile mektuplaşmaya başlamış olmalıdır. Fuzûli'nin bu mektuptan Şehzade ile daha önce de mektuplaştıkları anlaşılmaktadır. Fuzûlî mektubunda Türkçe özentili uslupla Şehzade'nin himmet elinin cennet kapılarını açtığını, Şehzade'nin bu kere yaptığı sitem ve şikâyete üzüldüğünü, ancak Fuzûlî'nin ne halde bulunduğunu bilmediği için bu sitemi yapmış olduğunu söyler. Fuzûlî mektubunun sonunda Şehzadeye bağlılığını ve onun huzuruna kavuşmaktan başka bir emelinin olmadığını, ancak geçim darlığının yolculuğa engel olduğunu bildirir.[225]

Bu mektubun Fuzûlî 'nin biyografisi bakımından ayrı bir yeri vardır. Bağdad' da kıymetinin bilinmediğinden zaman zaman şikâyet eden, Osmanlıların Bağdad'ı almasından sonra onlardan yardım ve himmet uman, Anadolu şairlerinin rahat yaşamalarına imrenen Fuzûlî, Şehzadeye ümitle bağlanmış, onun yanına gidebilmek için yardımına muhtaç olduğunu bildirmiştir.[226]

---

[223] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.50

[224] Bkz. a.g.e., s.50

[225] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.51

[226] Bkz. a.g.e., s.51

## 3.2. FARSÇA ESERLERİ

### 3.2.1. Manzum Eserler

#### *3.2.1.1. Farsça Divan:*

Fuzûli'nin bu dîvanı Türkçe Divan 'ından daha kalındır. İçinde 49 kaside, 410 gazel, 1 terkibi bent, 1 mürabba, 1 müseddes, 46 kıt' a, 105 rubai vardır.[227] Fuzûlî Farsça Divan 'ına da mensur, manzum karışık bir ön söz yazmıştır. Ön sözde ilahi feyzin bir hazinesi olan sözün değerinden, binlerce yazar bu hazinden harcadıkları halde bitip tükenmek bilmediğinden bahsederek insana konuşma kabiliyetini bağışlayan Tanrı'ya şükreder. Hz. Muhammed'in "Şiir bir sözdür, güzeli güzel, çirkini çirkindir" hadisini alarak İnsanın güzel şiir söyleyebilmesi için, şiir söyleme şartlarının bulunması gerektiğini belirtir. Hâlbuki kendisinin güzel şiir söyleyebilmesi için şartlar uygun değildir. Çünkü o, sultanların gölgesinden uzak, şuursuz ve idraksiz halkından dolayı harap bir yer olan Irak-ı Arab' da doğmuş ve yaşamıştır. Fuzûlî yetiştiği ortamın manevi havasıyla, şiirlerinde dert ve elemi terennüm etmiş olduğunu açıklar. *Farsça Divan*'ın tertibinin diğer eserleri yüzünden gecikmiş olduğunu belirtir. "Burc-i Evliya" olan Bağdad' ın, Necef ve Kerbela' nın havası, suyu ile yetişmiş şiir yetimlerinin gittikleri yerlerde saygı görmeleri, şiirden anlamayan, lafız ve mana inceliklerine ulu orta itiraz eden cahillerin ayaklar altında ezilmemeleri için duâ eder. Fuzûlî mahlasını niçin aldığını da bu ön sözde anlatmış olduğu yukarıda geçmişti. Bu ön söz Farsça Divan yazmalarının bazılarında vardır [228]

*Farsça Divan'* da kasideler bölümünün başında Fuzûli' nin Hakanı, Hüsrev ve Molla Cami'ye nazire olarak yazdığı ve Enîsü'l-kalb adını verdiği 134 beyitli uzun kasidesi vardır. Fuzûli bu kasidesini Sultan Süleyman devletinden fetih tesiri erişsin diye adalet yeri olan İstanbul' a göndermiş olup Kanuni 'nin Bağdad 'ı fethinden önce yazmıştır. Mana ve ifade bakımından güçlü kasidelerindendir.[229]

Fuzûlî, Hz. Ali'yi ve çocuklarını daha çok *Farsça Divan* 'ındaki kasidelerinde övmüştür.[230] 50 yıldır Ali 'yi övdüğünü, onu öven diğer şairler gibi ondan uzak olmadığını, daima kapısının toprağını tavaf ederek öptüğünü söyler. Yine bir kasidesinde de Ehl-i Beyt'in

---

[227] Bkz. Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, a.g.e., s.246

[228] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.39

[229] Bkz. a.g.e., s.39

[230] Bkz. a.g.e., s.39; Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, a.g.e., s.246

hakir mensubu ve övücüsü olduğunu söyleyerek söz gülzarında natıka bülbülüne güzel terennümler fırsatı düştükçe Peygamber evladını övmek faziletini zavallı Fuzûli' den esirgememesi için Tanrı'ya yalvarır. Sam Mirza Tezkiresi 'nde (yazılışı 957 / 1550). Fuzûli' nin şiirlerinin çoğunun din imamları hakkında olduğu kaydından Farsça kasidelerinin kastedilmiş olduğu açıktır. Bu kasideler Farsça Divan yazmalarında yoktur. Farsça kasidelerden 30 kadarı Abdülkadir Karahan tarafından Milli Kütüphane 'ye satılan bir yazma nüshada da vardır. Ali Nihad Tarlan' ın tercümeleriyle birlikte yayınlamış olduğu 8 kaside bu yazmadan alınmıştır.[231]

Fuzûli'nin Farsça Divan'ındaki gazelleri mana ve mazmun bakımından Türkçe gazellerine çok benzer. Bu gazeller ve musammat, kıt' a, rubai gibi diğer nazım şekilleriyle yazılmış olanlar ifade bakımından kusursuz, kolay söylenmiş, ahenkli ve akıcı şiirlerdir.[232]

984/1576'da Kerbela'da yazılmış olan Türkçe Divan'ın kenarında Farsça ön söz ile baştan bir kısım gazelleri vardır. Farsça Divan'ın eski bir nüshası 988/1580'de Bağdad'da yazılmıştır. Leningrad Asya Müzesi Kütüphanesi'ndeki Fuzûlî Külliyatı içinde bulunan Farsça Divan 997/1589 istinsah tarihini taşır. Farsça Divan baskısı Fuzûlî' nin bütün Farsça şiirlerini içine alır. Divânın Ali Nihad Tarlan tarafından yapılmış olan tercümesinde[233] kasidelerin ve rubailerin çevirisi yoktur.[234]

#### *3.2.1.2. Heft-Câm (Sâkînâme):*

Saki-name adı ile de tanınan bu Farsça eser, 327 beyitli bir mesnevîdir.[235] Başta 38 beyitlik bir parçada Fuzûlî gaflet uykusundan uyanıp aklını başına toplayarak Tanrı 'nın eserlerine baktığında meyhaneden daha iyi bir yer ve ihtiyar meyhaneci (pir-i mugan) den daha kâmil bir insan göremez. Meyhaneciye dünyanın cevrinden, cefasından şikâyet eder. O da: "Feleğe kabahat bulma, senin işlerindeki güçlük aklından ileri geliyor. Onun her kurduğu hayal Tanrı' nın kazasına aykırıdır. Ondan kurtulursan gamdan da kurtulursun. Şifa evi olan meyhaneye gel, derdinin devasını şaraptan iste. Haftanın yedi günü yedi yıldızın kadehinden

---

[231] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.39

[232] Bkz. A.g.e., s.40

[233] Bkz. Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, a.g.e., s.246

[234] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.41

[235] Bkz. Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, a.g.e, s.249; Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.47

şarap iç" der. Fuzûlî "pir-i mugan" dan şeriatta haram olanı değil, o seyyareleri nizam içinde döndüren ilahi şarabı ister. Şarabı içince daha ilk kadehte gönlü zevkle ve şevkle dolar. İrfan kapısı açılır, boş gönlü sırlarla dolar. Bu yedi kadehten her birini içtikçe şarabın neşesinden ney, tef, çeng, ud, tanbur ile münazara eder. Onların, aşk sırrını bilemeyeceğini söyler. Yedinci kadehten sonra mutrıpla münazara ederek aşk sırlarını ona açar ve ondan, bunları herkese açmamasını ister.[236]

Saki-name baştan sona kadar tasavvufi bir anlam taşıyan mistik bir eserdir. Farsça Divan yazmalarının hepsinin sonunda bulunan Saki-name, Fuzûli Külliyatı baskıları içinde de vardır.[237]

### *3.2.1.3. Hüsn ü Aşk (Sıhhat ü Maraz):*

Farsça mensur bir risaledir. Âlî ile Sadıkî de Sıhhat- ü Maraz olarak kayıtlı bulunan bu eserin adı Leningrad'daki külliyatta ve Biritish Museum nüsha1arından birisinde Hüsn ü Aşk olarak kayıtlıdır Bibliotheque Nationale nüshası ise Kitâb-ı Ruh ve Aşk başlığını taşır.[238]

Sıhhat-ü Maraz risalesi Muhammed Ali Nasıh tarafından Sefer-nâme-i ruh adıyla bastırılmıştır Kitabın adı Münâzara-i Rûh Ve'l-cesed olarak geçtiği gibi Rûh-nâme de denmiştir. Fuzûlî ruhun beden ülkesine yaptığı seyahati anlattığı eserinde beden ülkesini o dönemdeki tıp ilmine göre açıklar. Fuzûlî eserinde beden ülkesini o zamanki tıp ilmine göre anlatır. Eserde ruhun madde ile olan ilgisi, aslında güzellikten ayrı olmayan ruhun hüsne âşık olarak onu beden ülkesinde araması, sonunda kendisini maddeden kurtararak hüsnü, yani kendi kendisini bulmasıdır. Böylece Fuzûlî eserinde ruhu ve onun madde ile olan ilgisini tasavvufi bir görüşle anlatmıştır.[239]

### *3.2.1.4. Enîsü'l-Kalb:*

134 beyitlik Farsça bir kaside olan Enisü'l-Kalb, İranlı şair Hâkânî'nin "Bahrü'l-Ebrâr" adlı eserine nazîredir. Hâkânî'nin bu eseri, Fuzûli'den önce Emir Hüsrev-i Dihlevî tarafından "Mir'âtü's-Safâ", Molla Cami tarafından "Cilâü'r-Rûh", daha sonra da şair Nef'î

---

[236] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.47

[237] Bkz. a.g.e, s.47

[238] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.52

[239] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.52; Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, a.g.e., s.251

tarafından “Tuhfetü’l-Uşşâk” adıyla tanzîr edilmiştir. Kaside önce Cafer Erkılıç tarafından çevirisiyle birlikte yayımlanmış (İstanbul 1944) daha 28 sonra Farsça dîvan yayımının içinde kasideler kısmında yer almıştır

### 3.2.2. Mensur Eserler

#### *3.2.2.1 Rind ü Zâhid:*

Fuzûlî 'nin Farsça mensur bir eseridir. İçinde yer yer manzum parçalar da vardır. Kâtib Çelebi Keşfü 'z-zünun' da eserin adını Muhavere-i Rind ü Zâhid olarak yazmıştır. Leningrad Asya Müzesi'ndeki külliyatta ise Risâle-i Rind ü Zâhid olarak kayıtlıdır. Eserin konusu Zahid (baba) ile Rind (oğul) arasında bir konuşma ve tartışmadır. Zahid, zahir ilimlerinin, Rind de batın ilimlerinin savunucusudur. Fuzûlî, o zamanki toplumda bulunan bu iki tipin, dolayısıyla de bu iki tipin temsil ettikleri dünya görüşünün tartışmasını yapmıştır. Fuzûlî aklı ve düşüncesi ile Zahid' e bağlıdır, gönlü ve duyuşu ile de Rind' in tarafını tutar. Fuzûlî ne ikiyüzlü menfaatçi Zahid'i, ne de Rind'in ayıplanan taraflarını hoş görmez. Eserin sonunda Rind, Zahid'in ibadet ve riyazetle uğraşıp dünya meylinden sakınma, nasiple yetinme, tasaya katlanıma, heva ve hevesten uzaklaşma, çalışıp kazanma yolundaki nasihatlerini tutarak tövbe eder; Zahid ise kendisinin hasrette, Rind'in vahdette olduğunu anlar. Riya tozundan temizlenir, aradan muhalefet kalkar, birlik ve anlaşma doğar.[240]

#### *3.2.2.2. Risâle-i Muʽammeyât:*

Bu küçük Farsça risale Fuzûlî' nin bir çeşit manzum bilmece demek olan muamma yazmaktaki bilgisini ve ustalığını gösteren eserdir.[241]

---

[240] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.51

[241] Bkz. a.g.e., s.53

## 3.3 ARAPÇA ESERLERİ

### 3.3.1. Manzum Eserleri

#### *3.3.1.1. Arapça Divan:*

Fuzûlî' nin Arapça Divan'ı elde yoktur. Kaynaklar Arapça şiirlerinin bulunduğunu kaydettikleri halde, Arapça dîvanın olduğunu sadece Sâdıkî söyler. Bugün için elde Fuzûlî nin Arapça 11 kaside ile eksik bir kaside hissini veren bir kıt'a olup *Arapça Divan* 'ı yoktur. Bu Arapça kasidelerin tamamı 465 beyit olup 5 kasidede Hz. Muhammed' e, Ehl-i beyt' e ve ailesine sabit ve selam eder. Hz. Ali için 3 kaside yazılmıştır. Diğer 2 kasidede övdüğü şahsın kim olduğu belli değildir. Fuzûli'nin bu Arapça şiirlerinden de Hz. Peygamber' e büyük sevgisi ve bağlılığı olduğu anlaşıldığı gibi, Ali 'ye yazdıklarından da Şiiliği açıkça belli olmaktadır. Bu kasideler mazmun1ar, mecazlar, teşbih ve hayaller bakımından Türkçe ve Farsça şiirlerin aynıdır. İfade ve şekil bakımından kusursuz olan bu şiirler, onun Arapçayı çok iyi bildiğini gösterir. Fuzûli'nin Arapça şiirlerinin bulunduğu bu yazmayı ilk defa haber veren E. Berthels olmuştur. Aynı müsteşrik bu Arapça şiirlerin özelliklerini inceleyerek Rusça tercümeleri ile birlikte yayımlamıştır. Fuzûlî 'nin Arapça şiirleri Hamid Araslı tarafından bastırılmıştır. (1958). [242]

#### 3.*3.1.2*. *Matla'u'l-İ'tikad fi Ma'rifeti'l-mebde' ve'l-Meâd:*

Fuzûlî 'nin Arapça mensur eseridir. Bu eserden yalnız Kâtip Çelebi bahsetmiştir. Eserin tek yazma nüshası Leningrad Asya Müzesi Kütüphanesindeki Külliyat içindedir (10-51). Kâtip Çelebi eserin İmamiye mezhebine göre yazılmış kelama ait bir risale olduğunu söylerse de Fuzûlî eserinde Şiiliğini gizlemiş İmamiye mezhebinin inanışına hiç değinmeyerek Sünni Osmanlı idarecileri yanında bir mevki elde edebilmek gayesini gütmüştür. Fuzûlî bu eserinde "nereden geldik, nereye gidiyoruz" konusunu kelam ilmine göre incelemeye çalışmıştır. Fuzûlî eserinde Yunan ve Müslüman filozoflarının görüşlerini nakletmiştir. Bu konular kitapta bazen Yunan ve İslam filozoflarının, bazen de sofilerin görüşlerine uygun olarak ele alınmıştır. Hamid Araslı, Matla 'u’l itikad'ın Leningrad' da bulunan külliyattaki metnini olduğu gibi bastırmıştır (Bakü,1958). Ankara Üniversitesi ilahiyat Fakültesi profesörlerinden merhum Muhammed b. Tavît et- Tancî'nin ön söz ve

[242] Bkz. Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., s.41-42; Abdulbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 47

notlarla neşre hazırladığı metin, aynı Fakülte asistanları Esat Coşan ile Kemal Işık'ın yaptıkları tercüme ile birlikte yayımlanmıştır.[243]

## 5- FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VE MECNÛN MESNEVİSİ:

İslâm Medeniyeti şehirlerinde Fuzûli'ye asıl şöhretini kazandıran bu eser klasik dönemde yazılmış mesnevîlerin en güzellerindendir. Mesnevî nazım şekli ve "mefûlu mefâîlün faûlun" vezni ile kaleme alınan bu eserde Fuzûli, kendi yaratılışına uygun bir konu olan ayrılığı ve onun verdiği acıyı anlattığından oldukça başarılı olmuştur. Eser, 1535 tarihinde Bağdat ve Halep Beylerbeyi Üveys Paşa'ya sunulmuştur. Leylâ ve Mecnûn kıssası Araplarda doğmakla birlikte Türk ve İran edebiyâtlarında akis bularak en güzel örneklerini vermiştir. Önce başka eserler içinde parça parça görülen bu kıssa ilk defa Nizâmî-i Gencevî (öl. 1204) tarafından tam bir mesnevî haline getirilmiş ve tasavvufi unsurlar eklenmiştir. İran Edebiyatındaki en başarılı Leylâ ve Mecnûn hikâyesi örneği olan bu eseri Ali Nihat Tarlan Türkçe'ye çevirmiştir. İran edebiyâtında Leylâ-Mecnûn kıssasını işleyen şairler, Genceli Nizâmî, Emir Hüsrev-i Dehlevî (öl.1325), Abdurrahmân-ı Câmî (öl.1492) ve Âtifî'dir.(öl.1521). Bu isimler aynı zamanda daha sonra Türk şairlerin bu alanda örnek alacakları şairlerdir. Türk Edebiyatında da bu konu 15. yüzyıldan itibaren birçok şair tarafından ele alınmaya başlamıştır. Önce İran şairlerine ait Leylâ ve Mecnûn mesnevîlerine sıkı sıkıya bağlı kalınarak ele alınan eserler zamanla yerini yerli çizgiler barındıran orjinal eserlere bırakmıştır. Bütün olarak edebiyâtımızda ilk Leylâ ve Mecnûn hikâyesini Edirneli Şâhidî yazmıştır. 1478 yılında yazılan bu mesnevî, bütün Leylâ ve Mecnûn eserlerinin en uzunudur. İkinci Leylâ-Mecnûn mesnevîsi ise Çağatay sahasının ünlü şairi Ali Şir Nevâî'ye aittir. Bu mesnevî, Türk Edebiyatında Fuzûli'nin eserinden sonra en başarılı Leylâ-Mecnûn mesnevîsi olarak tanınır. Türk dilinde Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi yazanlardan ismini tespit edebildiğimiz yazarlar şunlardır: Şâhidî, Nevâyî, Bihiştî, Hamdullah Hamdî, Ahmed Rıdvan, Kadîmî, Celîlî, Sevdâyî, Hakîrî, Fuzûlî, Larendeli Hamdî, Halife, Atâyî, Fâizî, Urfî, Andelîb, Nakam. Fuzûlî, eserini oluşturmadan İran Edebiyatı sahasında yazılan Leylâ ve Mecnûn kıssalarını incelemiş ve bu eserlerden etkilenmiştir. Eserinin tertibinde şair, Hâtifî'nin mesnevîsindeki sıralamaya uymuştur. Fuzûli, kendinden önceki şairlerin bu hikâye ile ilgili ortak mazmunlarını kullanmakla birlikte, birçok ayrıntıyı almayıp kendisi ayrıntı eklemiş ve eseri kendi fikir ve hayal dünyasında oluşturarak yeni bir yapıt ortaya koymuştur. Dünya

[243] Bkz. Hasibe mazıoğlu, a.g.e., s.54

edebiyât tarihinde müstesna bir yere sahip olan Fuzûli'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi hakkında yurtiçi ve yurtdışında sayısız araştırma yapılmış ve eser 24 birçok dile tercüme edilmiştir. Yurtiçi ve yurtdışı kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunan bu mesnevînin Tebriz ve Taşkent'te yapılmış baskıları da bulunmaktadır. Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinin yeni harflerle ilk baskısı Prof. Necmettin Halil Onan  tarafından hazırlanmıştır. Yine eser, Hüseyin Ayan tarafından 1981 yılında yeni harflerle yayımlanarak çevirisi yapılmıştır. Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinin yeni harflerle basılmış şekilleri dışında nesre çevrilmiş şekilleri de bulunmaktadır. Bunlardan, Vasfi Mahir Kocatürk'ün 1941 yılında yayımladığı kitap diğer çevirilere nispetle daha başarılıdır. Prof. Dr. Muhammet Nur Doğan'ın, ilk yayımı 1996 yılında yapılan düzyazıya çeviri çalışması ise bu alanda yapılmış çalışmalar içerisinde metnin anlamıyla uyumlu en önemli çalışmadır. Bu eserde, latinize edilmiş metnin çevirisi, metnin bütünlüğüne sadık kalınarak verilmiş, notlar ve açıklamalar kısmı ile kitap, mota mot çeviri sınıfından çıkarak şerh-eser özelliği kazanmıştır. Eserin son baskısı 2006 yılında yapılmıştır.[244]

Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn kitabına, bu eser bahanesiyle aşkı yaratılışın esası yapan Allâh'ın sevgisini anlatmak istediği, bunun ise çok güç olduğu, sözlerinin Leylâ gibi iç açıcı, Mecnûn gibi gönül yakıcı olması için Allâh'tan yardım dilediği üç rübâî ile başlar. Sonra bir sahifelik mensûr, secili bir önsöz "dîbâce" vardır. Bunlardan sonra Arapça, Farsça, Türkçe karışık bir münâcât, tevhîd, tekrar münâcât, kasîde şekliyle yine bir tevhîd, kendisine hitap eden bir parça, na't, mi'râciye vardır. Yine Peygamber'i öven Arapça, Farsça, Türkçe karışık bir kasîde, sâkîye hitapla başlayan ve kıymetinin bilinmediğinden yakınan bir parça, Kanûnî'yi öven bir kasîde, eserin yazılış nedeni, "sebeb-i nazm-ı kitâb", Veys Bey için övgü bulunmaktadır. Bunlardan sonra Fuzûlî hikâyeyi anlatmaya başlar[245]

Fuzûlî'nin 3036 beyitlik Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinin konusu şöyledir[246]:
Zengin bir Arap emîri, birçok kez evlendiği halde bir çocuk sahibi olamamıştır. Tanrı'ya yalvarır ve sonunda bir oğlu olur. Çocuğa Kays adı konulur. On yaşında Kays'ı okula gönderirler. Kays okulda Leylâ ile karşılaşır: birbirlerini severler. Birlikte ders okur ve hep birlikte olmak isterler. Fakat aşkları çevreye yayılır ve dedikodu Leylâ'nın annesinin kulağına kadar gider. Kadın kızını azarlar, öğütler verir ama durum değişmez. Bir süre sonra Leylâ'yı

---

[244] Bkz. Mazıoglu, a.g.e., s.43

[245] Bkz. Mazıoglu, a.g.e., s.43-44

[246] Bu Özeti Oluşturuken Yararlandığımız Eser: Muhammet Nur Doğan, Fuzûli: Leylâ ve Mecnûn, YKY, İstanbul, 2006

okuldan alırlar. Kays okulda Leylâ'yı bulamayınca ağlayıp inler. Okulu bırakarak başıboş dolaşmaya başlar ve sonunda çöllere düşer. O günden sonra da "Mecnûn" diye anılmaya başlar.

Babası oğlunun durumuna üzülür. Onu çölde bir köşede bulur; öğütlerde bulunur. "Leylâ bizdedir" diye kandırarak eve getirir. Evde öğütlerini tekrarlar, istediği kızla evlendireceğini söyler. Ama Mecnûn'un gözü kimseyi görmez, yine çöle döner. Kabilenin büyükleri toplanıp kızı istemeğe giderler. Leylâ'nın babası, bir deliye kız veremiyeceğini söyler, "ama akıllanırsa kızım sizindir" der. Mecnûn'un babası oğlunu en iyi doktorlara gösterir, sonunda onu kâ'be'ye götürüp bu dertten kurtulabilmesi için Tanrı'ya duâ etmesini ister. Mecnûn ise derdinin artması için duâlar eder. Çölde tuzağa düşmüş bir ceylânı ve bir güvercini kurtaran Mecnûn, bundan sonra vahşi hayvanlarla birlikte dolaşır, kuşlar başında yuva yaparlar. Öte yandan Leylâ da aşk ateşiyle yanmaktadır; mumla, pervaneyle, sabah rüzgârıyla, ayla dertleşir. Kızının dillere düşmesine üzülen babası da onu İbn-i Selâm adında birine vermeyi kararlaştırır.

Arap emirleri arasında kahramanlığı ile tanınan Nevfel, Mecnûn'un şiirlerini okuyarak hâline acır ve onu bu dertten kurtarmağa karar verir. Leylâ'yı zorla almağa kalkar ve bu yüzden savaş çıkar. Mecnûn çarpışma sırasında bir kenarda oturup Leylâ'nın askerinin yenilmesi için duâ eder. Nevfel durumu öğrenince, savaşı kazanırsa Leylâ'nın adını bile anmamağa yemîn eder ve düşmanı yenince Mecnûn'u kendi hâline bırakıp gider.

İbn-i Selâm büyük bir düğün yaparak Leylâ'yı alır. Gerdek gecesi Leylâ, çocukken kendini seven bir perinin o anda eli kılıcında yanlarına geldiğini, kendisine el sürerse ikisini de öldüreceğini söyleyerek kocasını kandırır, yanına yaklaştırmaz. Mecnûn'un dostlarından Zeyd, Leylâ'nın evlendiği haberini getirir. Mecnûn bir sitem mektubu yazarak gönderir. Leylâ yazdığı cevapta kocası ile olan durumu anlatır. Mecnûn sevinir ve sitem ettiğine pişman olur.

Mecnûn'un babası üzüntüden ölür. Mecnûn'un ettiği bedduâların tesiriyle İbn-i Selâm da hastalanıp ölür. Zeyd haberi getirince Mecnûn sevineceği yerde, ağlamağa başlar. Onun kendinden üstün olduğunu ve aşk yolunda canını kurbân ettiğini söyler.

Kocasının ölümünden sonra babasının evine dönen Leylâ, bunu bahane edip durmadan ağlar. Bu hâle dayanamayan babası, kabilesini alıp başka yerlere göç etmeğe karar verir. Leylâ yolda kaybolur. Yol sorduğu bir adam, adının Mecnûn olduğunu söyler. Leylâ onu tanıyamaz ve ona çıkışır. Sonunda Mecnûn'u tanır ve kendini tanıtarak "ben Leylâ'yım" der. Mecnûn da Leylâ'yı tanır ama onu istemez. Çünkü artık onu maddesiyle değil, ruhuyla sevmektedir. Gözünde maddenin değeri kalmamıştır. Artık ikilik ortadan kalkmıştır. Leylâ,

Mecnûn'un eriştiği dereceyi anlar ve arada kendisini aramağa gelen adamla gider. Bir süre sonra da hastalanır ve canını alması için Tanrı'ya yalvarır. Annesine vasiyetini yapar ve ölür. Mecnûn Leylâ'nın ölümünü Zeyd'den öğrenir. Gidip mezarı başında ağlayarak şiirler söyler ve kabrini kucaklayarak ölür. Onu böyle bulanlar Leylâ'nın mezarına gömerler. Mezar başından ayrılmayan Zeyd bir gün rüyasında iki âşığı cennette birlikte görür. O günden sonra Leylâ ile Mecnûn'un mezarı evliya türbesi gibi akın akın gelen halkın ziyaret yeri olur.[247]

## A- AKŞEMSEDDİN ZÂDE HAMDULLAH HAMDÎ'NİN LEYLÂ VE MECNÛN MESNEVİSİNDE ALLAH KORKUSU VE DUÂ:

Bu bölümü Yrd. Doç. Dr. Zülfü Gülerin hazırlamış olduğu doktora çalışmasını esas alarak hazırladık, Allah korkusu ve duâ motiflerini sunmadan önce mesnevîdeki başlıkları günümüz Türkçesine çevirerek toplu bir şekilde vermeyi uygun görüyoruz.

- Leylâ ve Mecnûn
- Bütün İhtiyaçları Yerine Getiren Hâkim Allah'a Yalvararak İhtiyaçlarını Söyleme
- Âlemlerin Rabbi Olan Allah'ın Rasulüne Medih ve Senâ
- Rasûl Aleyhisselam'ın Miracı
- Resüllerin Seyyidine Medih ve Senâ
- Leylâ ve Mecnûn Destânı
- Mecnûn'un Aşkı Anlaşılınca Leylâ' yı Mecnûn'dan Gizlemeleri
- Leylâ'nın Cevabı
- Mecnûn'un Leylâ'dan Ayrılmasıyla Ağlayıp İnleyerek Gezmesi ve Leylâ İle Görüşmek İçin Bahaneler Araması
- Gazel
- Mesnevî
- Mecnûn' un Babasının Mecnûn' un Âşık Olduğunu Öğrenmesi
- Mecnûn' un Anne Ve Babasının Mecnûn'a Nasihat Edip Şefkat Göstermeleri
- Mecnûn 'un Cevabı

[247] Bkz. Muhammet Nur Doğan, Fuzûli, Leylâ ve Mecnûn, YKY, İstanbul, 2006 (Özet)

- Mecnûn'un Leylâ' ya Olan Aşkında Bazı Maceralarını Anlatması
- Gazel
- Mesnevî
- Mecnûn'un Babasının Benî Amir Kabilesine Gidip Leylâ' yı Mecnûn' a İstemesi ve Ümitsiz Geri Dönmesi
- Mecnûn'un Leylâ'nın Aşkıyla Ağlayarak Gece ve Gündüz Çöllerde Dolaşması
- Gazel
- Mesnevî
- Mecnûn'un Aşk Hastalığından Kurtulması İçin Babasının Mecnûn'u Kâbe'ye Götürmesi
- Mecnûn'un Sözü
- Mecnûn'un Babasının Kurtuluş Duâsı Etmeleri İçin Mecnûn'u Zahidelere Götürmesi
- Mecnûn'un Öldürülmesi İçin Leylâ nın Kabilesinin Mecnûn'a Savaş Açması
- Mecnûn'un Babasının Bunu Duyup Çiğerlerinin Parçalanması
- Gazel
- Mesnevî
- Mecnûn'un Babasının Nasihati
- Mecnûn'un Cevabı
- Mesel
- Gazel
- Leylâ'nın Durumu
- (Leylâ'nın) Bahar Sıfatlı ve Yürüyen Servi Boylu Güzelin Geceyi Gül Bahçesine Çevirdirmesi
- İbn-i Selam'ın Leylâ'yı Babasından İstemesi
- Mecnûn' un Nevfel'le Tanışması
- Gazel
- Mesnevî
- Mecnûn'un Leylâ'ya Ulaşmak İçin Yardımını İstemesi
- Nevfel'in Mecnûn İçin Leylâ'nın Kabilesiyle Karşılaşarak Savaşması
- Nevfel Leylâ'nın Kabilesiyle Barış İlan Etiği İçin Mecnûn'un Nevfel'e Hoşnutsuzluğunu Bildirmesi
- Nevfel'in İkinci Kez Leylâ'nın Kabilesiyle Savaşıp Zafer Kazanması

- Nevfel’in Mecnûn’a Seman Sunup Yanına Uğraması
- Mecnûn’un Avcının Elinden Ceylanları Alıp Azat Etmesi
- Sıfat-ı Şeb
- Mecnûn’un Yaban Sığırını Tuzaktan Kurtarması
- Sıfat-ı Şeb
- Mecnûn’un Kadın Kıyafetiyle Leylâ’ nın Çadırına Gitmesi
- Leylâ’nın Babasının Leylâ’yı İbnü’s Selam’a Nikâh Edip Evlendirmesi
- Mecnûn’un Leylâ’ nın Evlendiğini Duyunca Ah Edip İnlemesi ve Kederlenmesi
- Gazel
- Mecnûn’un Leylâ’nın Evlenmesinden Dolayı Leylâ’ya Şikayetlerinilerini İletmesi
- Mecnûn’un Arkadaşlarının Bahar Mevsiminde Onu Görmeleri
- Mecnûn’un Babasının Mecnûn’u Görmesi ve Ona Nasihat Etmesi
- Babanın Mecnûn’a Veda Edip Evine Varıp Vefat Etmesi
- Mecnûn’un Babasının Vefatını Öğrenmesi
- Mecnûn’un Dağ Ve Çöllerde Vahşi Hayvanlarla Dolaşması
- Hikâye
- Mecnûn’a Leylâ’dan Haber Gelmesi
- Mecnûn’un Leylâ’ ya Cevabı
- Leylâ’nın Yemek Yapıp Mecnûna Tabağı Uzatması
- Mecnûn’un Dayısı Selim-i Amiri’nin Mecnûn’u Görmesi
- Münasip Bir Hikâye
- Mecnûn’un Leylânın Huzurunda Oturup Beyitler Okuması
- Mecnûn’un Leylâ’ nın Huzurunda Gazel Okuması
- Mesnevî
- Selam-ı Bağdadi’nin Mecnûn’u Görmesi
- Hikâye
- Gazel
- Zeyd İle Zeyneb Destanı ve Zeyd’in Mecnûn’a Vefadarlığı
- İbnü’s Selâm’ın Ölümü
- Gazel
- Zeyd’in Mecnûn’a Leylâ’nın Kocasının Öldüğünü Söylemesi
- Leylâ’nın Allah’ı Niyazı ve Gecenin Sıkıntısından Şikâyet Etmesi

- Gazel
- Cevap
- Gazel
- Mesnevî
- Leylâ'nın Vefatı
- Mecnûn'un Leylâ'nın Vefatını Duyup Ağlayarak Kendinden Geçmesi
- Gazel
- Mesnevî
- Mecûn'un Leylâ'nın Mezarı Başında Vefat Etmesi
- Mecnûn'un Leylâ'nın Mezarı Başında Vefat Ettğini Halkın Öğrenmesi
- Zeyd'in Rüyasına Mecnûn'un Durumunu Leylâ ile Beraber Olduğunu Görmesi
- Rivayetin Te'yidi ve Kitabın Sonu

Bilindiği gibi Mesnevînin yazılış düzenini; *Giriş, konunun işlendiği bölüm* ve *bitiş bölümleri şeklindedir*. *Giriş* bölümünde Besmele, Tevhid, Münâcat, Na't, Mir'ac, Mu'cizât ( Peygamberlerin gösterdiği olağanüstü hâl ve davranışları ), Dört halife'ye övgü, Hükümdara övgü, Sebeb-i telif ( Mesnevînin neden yazıldığı ) bölümleri bulunur. *Konunun işlendiği bölüm olan mesnevîlerin ikinci bölümünde ise:* aşk hikâyeleri, dini ve tasavvufî konular, destanlar, kahramanlık konuları, ahlâkî konular, bilimsel konular, manzum lügatler, şehirleri ve güzelliğini anlatan mesnevîler, eğlence ve düğünleri anlatanlar, mizahi mesnevîler vb. *Bitiş bölümüminde ise* Tanrı'ya mesnevîyi bitirmeyi nasib ettiği için duâ, hamd ü sena, Padişaha övgü, şairin eseri ile övünmesi, tanınmış Mesnevî yazarlarını ve eserlerini hatırlatma, şairin eserine verdiği isim ve tamamlama tarihindeki yaşı, Mesnevîsindeki beyit sayısı, Mesnevînin vezni, Mesnevînin yazılışı ile ilgili tarihler, okuyucudan duâ istenmesi gibi konular yer alır.[248]

Hamdullah Hamdî' nin eserinde Allah korkusu ve duâ içeren beyitlerini derlerken giriş bölümünden başlayarak konuyu eserin kendi başlıkları altında vermeyi uygun gördük.

---

[248] Bkz. Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2000, s.167

## 1- MESNEVİNİN GİRİŞ BÖLÜMÜNDEN ÖRNEKLER:

Mesnevînin birinci bölümünde Allah'ın evreni mükemmel bir düzende var ettiği, Allah'ın verdiği nimetlerin yanı sıra hiddeti, öfkesinin kahrediciliği (Allah korkusu) ve bunun karşısında insanın acizliğinin yanı sıra duâsı sayesinde kurtuluşundan bahsedilmektedir.

Zemîne tur didün turdı mukarrer

Semaya dön didün döndü müdevver[249]

*Yeryüzüne "dur" dedin sabit bir şekilde durdu, gökyüzüne ise dön dedin o da dönüp durmakta.*

Nitekim nûr- rahmetdür cemalin

Cihâna kahr-ı heybetdür celâlün[250]

*Nitekim rahmet ışığıdır cemalin, hiddetin dünyaya üstündür.*

Başında od yakar kahrun hevânun

Yüreğin su ider kûh-ı girânun[251]

*Kahrın heva ehlinin başında ateş yakar, yüreğin en ağır dağı eritir (su gibi yapar)*

[249] Hamdî byt. 15

[250] Hamdî byt. 32

[251] Hamdî byt .33

Bu rad-ı hâil ü berk ü zelâzil

Celâlün kahrına zahir delâil[252]

*Bu gök gürültüsü korkunç şimşek ve yer sarsıntıları, öfkenin kahrediciliğine apaçık delildir.*

Seni kim zikr ider vasfunca heyhât

Senün zikründe dildür cümle zerrât[253]

*Seni her kim aciz vasıflarıyla zikrederse de aslında bütün zerreler seni zikrindedir.*

Seni zikr itmeyen dil ebkem olsun

Seni her kim ki kem sevdi kem olsun[254]

*Seni zikretmeyen dil kekeme olsun, seni kim tam manasıyla sevmediyse kendisi de eksik olsun.*

Beyitlerin devamında Allah karşısında duyulan günah işleme korkusu, Allah'ın hem lutuf hem de kahrın sahibi olması, onun hiçbir şeye ihtiyaç duymaması, buna karşılık yarattıklarının ona muhtaç olması üzerinde durulmuş, Allah'tan başka yardım istenecek kimse olmaması bilinciyle duâlar edilmiştir.

Çıkar çâh-ı şakâvetden vücûdum

Kabûl it sehv ile olan sücûdum[255]

*Günah çukurundan bedenimi çıkar, yapmış olduğum secdemi eksikleriyle kabul et.*

---

[252] Hamdî byt 34

[253] Hamdî byt 45

[254] Hamdî byt 47

[255] Hamdî byt. 62

Eger lutf idesin halka eger kahr

Senün birdür katunda nûş ile zehr[256]

*Halka lutf etsen de kahr etsen de senin kapında bal da zehir de birdir.*

Tapun ol resme müstagnî ilâhi

Kapunda bir gedâ vü pâdişâhî[257]

*İlahi! Senin hiçbir şeye ihtiyacın yoktur, senin katında dilenci ve padişah birdir.*

Safâsuz sûfî gibi bârid itme

Mürîd iyle yolunda mârid itme[258]

*Gönül şenliği olmayan sufi gibi yapma, yolunda mürit eyle azgınlardan kılma.*

Budur senden ümîdüm Yâ İlâhi

Ki redd itmeye lutfun özr-hâhı[259]

*Ya ilahi senden isteğim şudur ki özür isteğimi lütfunla reddetme.*

Eğer sen de red eylersen kanda varayın

Tapundan özge kime yalvarayın[260]

*Eğer sen beni reddedersen nereye gideyim, senden başka kimlere yalvarayım.*

---

[256] Hamdî byt. 64

[257] Hamdî byt. 65

[258] Hamdî byt. 70

[259] Hamdî byt. 71

[260] Hamdî byt. 72

Senün hışmın görüp kanda kaçayın

Kime daman-ı ümmîdüm açayın[261]

*Senin azabını görüp nereye gideyim? Ümitlerimi kimden isteyeyim?*

Gazap rahşın geçer lütfün semendi

Geçür gamdan bu birkaç müstemendi[262]

*Lütfun gazabının önündedir, bu birkaç kederliyi gamdan kurtar.*

Beden miskine bârû çek lahedden

Ki cân mahlas bula gavgâ-yı bedden[263]

*Tembel bedenime mezardan bir duvar çek ki canım bu kötü kavgadan kurtulsun.*

Sora çûn cânuma münkir su'âli

Mucîb iyle bu lâl-i pür kelâli[264]

*Münkir bana sual sorduğunda, yorgun dilimi cevap verenlerden eyle.*

Ki yüz suyıyla toprak ola cismüm

Katunda ahl-i nâr olmaya ismüm[265]

*Şerefimle toprak olsun vücudum, ismim katındaki cehennemliklerden olmasın.*

---

[261] Hamdî byt. 73

[262] Hamdî byt. 74

[263] Hamdî byt. 81

[264] Hamdî byt. 82

[265] Hamdî byt. 83

Tapunda rahmet umarsam sezâdur

Şefîüm çûn habîbün mustafa'dur[266]

*Senden rahmet ummam uygun olan davranıştır, çünkü şefaatçim habibin Mustafa'dır.*

Bu bölümde Allah korkusu ve duâyı işleyen beyitlerde bütün varlıkların Allah aşkıyla dolu olduğunu insanın bunu görüp gafil olmaması gerektiği vurgulanmıştır.

Belî aşk ile pürdür cümle eşyâ

Hakikat aşkıdur makbûl-ı Mevlâ[267]

*Bütün her şey aşkla doludur, kabul gören hakiki aşk ise Mevla'ya olandır.*

Uyan gafletden ey gâfil hevâyî

Hevâ mı anladun aşk-ı Hudâ'yı[268]

*Gafletten uyan ey gafil! Sen eğlence mi sanırsın Allah aşkını?*

İden dîdârını aşkun temâşâ

Cemâl-i gayra gönlin vire hâşâ[269]

*Aşkın yüzünü seyreden, yaratandan başkalarına gönlünü veremez.*

[266] Hamdî byt. 85

[267] Hamdî byt. 205

[268] Hamdî byt. 206

[269] Hamdî byt. 207

## 2- DUÂNIN ALLAH'IN TAKDİRİNE UYGUNLUĞU:

### 2-1 Mecnûn'un Babasının Evlat Arzusu:

Mecnûn'un babası bir kabile reisidir. Ama arkasında yerine bırakacağı bir varisi yoktur ve o da bir evladının olması için Allah'a duâlar etmekte bu isteğini çeşitli şekillerde Allah' arz etmektedir. Nihayetinde babanın samimi duâları Allah'ın dilemesiyle sonuç verir.

İderdi bu tamada çok keremler

Atâ iylerdi dînâr u diremler[270]

*Bu isteğinin gerçekleşmesi için çok ikramlarda, çok bağışta bulunurdu.*

Ol itmezdi talebde gerçi taksîr

Velî matlûbı te'hîr itdi Takdîr[271]

*O isteğinde hata kusur etmezdi ama velinin isteğini Allah erteledi.*

Sadef gerçi olur nîsân ile pür

Velî takdîr ider her katreyi dür[272]

*Sedef nisan yağmuru ile dolarsa, veli her damlanın inci tanesi olmasını ister.*

İrişmese husûl-i vakti emrün

Kabûl olmaz duâsı Zeyd ü Amr'un[273]

*Allah'ın belirlediği vakit dolmazsa, Zeyd ü Amr'ın duâsı da kabul olmaz.*

[270] Hamdî byt. 233

[271] Hamdî byt. 234

[272] Hamdî byt. 235

[273] Hamdî byt. 236

Yiri tohm-ı duânun âsmândur

Bitürse bitdügi gözden nihândur[274]

*Duânın filizlendiği yer gözlerden uzak olan semalardır.*

Ola çün hırmeni vakti semânun

Tolar yir gıllesinden ol duânun[275]

*Duânın kabul oma zamanı geldiğinde yeryüzü o duânın zerreleriyle dolar.*

**2-2 Duânın Takdire Uygun Düşüp Sonuç Vermesi:**

Mecnûn babasının samimi Allah'ın dilediği zaman geldiğinde duâları sonuç verir.

Duâ tîri eser itdi hedefde

Dür oldı katre-i nîsân sadefde[276]

*Duâ oku hedefe ulaştı ve nisan yağmuru sedefte inci oldu.*

Tokuz ay çûn tamâm oldı vü geçdi

Ayun on dördi yüzden perde açdı[277]

*Dokuz ay dolup geçince ayın on dördü gibi bir güzel Dünya'ya geldi*

[274] Hamdî byt. 237

[275] Hamdî byt. 238

[276] Hamdî byt. 239

[277] Hamdî byt. 240

## 3- ANNE BABA NASİHATLERİ:

Mecnûn'un Leylâ' ya olan büyük aşkı artık herkes tarafından bilinmeye başlamıştır, Mecnûn'un aşkı anlaşılınca Leylâ'yı ondan gizlerler Mecnûn da leylâ nın hasretiyle yanar durur, Mecnûn'un anne babası Mecnûn'un bu durumuna üzülür, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulması için Mecnûn'a Allah'a duâ etmesini öğütlerler, çünkü ondan başka sığınılacak yoktur. Allah'tan başkasdından yardım isteme onun gazabına neden olabileceğinden burada da Allah korkusundan kaynaklanmakla birlikte yine ona sığınma durumunu görmekteyiz.

Ne bulursın ol ebrûdan murâdı

Ki zengîler gibi kecdür nihâdı[278]

*Ne bulursun o karakaşlıda ki onun huyu zenciler gibi kötüdür.*

Gel ey can-ı peder avn iste Hak'dan

Kazı aşk u hevâ harfin sebakdan[279]

*Ey babasının canı (oğul) gel yardım iste Allah'tan böylece aşk ve hevayı defterinden sil.*

Kaçan meyl itse kalbün kadd-i yâre

Elif kaddîne kıl toğru nazâre[280]

*Kim ki yarin uzun boyuna meyle ederse Elif'in boyuna baksın.*

Mecnûn kendisine yapılan nasihatlere aldırmaz, Allah'tan aşk derdinin daha da artmasını isteyerek niyazda bulunur.

[278] Hamdî byt. 533

[279] Hamdî byt. 534

[280] Hamdî byt. 535

Beni ko âh u zâr ile öleyin

Belây- derd-i yâr ile öleyin[281]

*Bırak beni yârin derdiyle ağlayıp inleyerek öleyim.*

Hayâtumdur benüm yar içün ölmek

Benüm fahrumdur anun-çün dögülmek[282]

*Yar için ölmek benim için hayattır, onun için öğülmek ise bana övünç kaynağıdır.*

Gamınsuz olmasun cânum cihânda

Belâdur cânuma ansuz cihânda[283]

*Dünyada gamsız olmayayım, onsuz dünya bana sıkıntıdır.*

Ne gün kim cânuma kast ide cânân

Zihî ıyd-ı mübarek kutlu kurbân[284]

*Cananım hangi gün canıma kast eder beni öldürürse bu bana mübarek kurban bayramı gibi olur.*

[281] Hamdî byt. 570

[282] Hamdî byt. 571

[283] Hamdî byt. 572

[284] Hamdî byt. 57

### 3.1 Mecnûn'un Babasının Ölümü:

Mesnevîde yer yer anne baba nasihatleriyle karşılaşmaktayız. Bunlardan Allah korkusunu hatırlatan bölümlerden biri şöyledir: Bir gün Mecnûn'un babasına şöyle acı bir haber iletirler: Leylâ'nın babası, kızını dillere doladığı için Mecnûn'u kabile reisine şikâyete gitmiş ve Mecnûn'un öldürülmesini istemiştir. İhtiyar, bu acı haberi işitince Mecnûn'u bulmak için çöllere düşer. Mecnûn'u bulup onu bu sevdayı bırakıp eve dönmeye ikna etmeye çalışır. Mecnûn babasının eve dönme isteğini reddeder. Babası Mecnûn'daki bazı olağanüstü halleri görünce ona nasihat etmekten vazgeçerek onu kendi haline bırakır. Evine yalnız başına dönen ihtiyar, kısa zamanda bu dünyaya gözlerini kapar. Mecnûn vefasız bir avcıdan babasının ölüm haberini duyar, mezarına giderek gözyaşlarını döker.

Bu bölümde Mecnûn' un babasının ölümü ve Mecnû'na Allah korkusuyla alakalı duâsı, babaya saygısızlıktan dolayı duyulan Allah korkusuyla alakalı beyitleri görmekteyiz.

Bana sen bî-garez yâr idün el-hak

Velî hiç bilmedüm kadrün ben ahmak[285]

*Şüphesiz sen bana garezsiz bir yar idin, ben ahmak senin kıymetini bilemedim.*

Bu eksüklük suçun âh peder âh

Ne müşkildür ki afv itmeye Allah[286]

*Bu eksiklik sucum ne kötüdür, Allah affetmezse.*

Seni incitdüm itdüm halka rüsvây

Helâl itmezsen anı hâlüme vây[287]

*Seni incittim, halka rezil ettim, hakkını helal etmezsen vay benim halime.*

---

[285] Hamdî byt. 2588

[286] Hamdî byt. 2589

[287] Hamdî byt. 2590

Benüm korkum bu yarın tuta kâzî

Tapun ben bendeden olmaya râzî[288]

*Benim korkum bu ki ben seninken benden razı olmaman*

Bu gün bagrum pâresi dirdün ey pîr

Yarın hışmından urma bagruma tîr[289]

*Ey pir! bugün ciğerimin parçası derdin yarın öfkenden bağrıma ok saplama.*

Temâşâ iyleyüp Mecnûn bu bezmi

Niyaz ile duâya itdi azmi[290]

*Mecnûn bu duruma bakıp niyaz ile duâya başladı.*

Cemâl-i Zühreye yüz tutdı evvel

Niyaz itdi yüz urup götürüp el[291]

*Evvela sabah yıldızına doğru döndü, ellerini kaldırıp duâlar etti.*

Bana lutf iyle kim lutfun demidür

Tapun mühr-i saadet hâtemidür[292]

*Bana lutf et ki lütuf vaktidir, senin lütfun saadet mührüdür.*

[288] Hamdî byt. 2591

[289] Hamdî byt. 2592

[290] Hamdî byt. 2704

[291] Hamdî byt. 2705

[292] Hamdî byt. 2708

İrişdür derd-mend oldum devâya

Safâ-yı vasl-ı yâr-ı cân fezâya[293]

*Dertli oldum devaya ulaştır, gönül şenliğim, gönlüme huzur veren yâre ulaştır.*

### 3.2 Mecnûn'un Babasının Vefatını Öğrenmesi:

Burada seçtiğimiz beyitlerde Mecnûn babasının vefatını öğrenmiş ona karşı vefasızlığı yüzünden Allah'ın azabından korkarak Allah'ın lütfunu dilemektedir.

Vücûdum hâki gamdan döndi âba

Nazar kıl lutfun ile bu harâba[294]

*Topraktan olan varlığım suya döndü, lutfunla bu yıkılmışa bak.*

Kulunam aciz itme ben garîbi

Nisâb-ı rahmetünden vir nasîbi[295]

*Kulunum, benim gibi garibi aciz etme, rahmet hissesinden nasibimi ver.*

Demidür tâliüm pîrûz idesin

Nisâb- rahmetünden vir nasîbi[296]

*Yolumu hayırlı uğurlu etme zamanıdır, rahmet hissesinden nasibimi ver.*

[293] Hamdî byt. 2709

[294] Hamdî byt. 2723

[295] Hamdî byt. 2724

[296] Hamdî byt. 2725

Niyâz idüp yaturkan fikre taldı

Imızgandı gözni uyhu aldı[297]

*Böylece duâ edip yatarken düşünceye daldı, ve gözünü uyku aldı.*

Mecnûn un aşkı beşeri aşktan ilahi aşka dönmüştür ki onun gibi başka birisi yoktur:

Kanı Mecnûn gibi aşk ile fânî

Kanı derd ü belâda ana sâni[298]

*Hani Mecnûn gibi aşk ile fani olan hani onun gibi dert ve belalarda ikinci bir kişi?*

Anı sanma hemân Leylâ'yı sevdi

O sevdâdan geçüp Mevlâ'yı sevdi[299]

*Hemen sanma ki o Leylâ'yı sevdi, Leylâsından geçip Mevla' yı sevdi.*

O baştan ayaga derd oldı mutlak

Delü sandı anı dîvâne ahmak[300]

*O baştan ayağa dertle doldu, onu ahmak olanlar deli sandı.*

Mecnûn un babasının vefatı bölümünün devamında sabrın önemi ve dünya hayatında günahtan kaçınma ile ilgili beyitleri de bulabiliriz

[297] Hamdî byt. 2726

[298] Hamdî byt. 3285

[299] Hamdî byt. 3286

[300] Hamdî byt. 3287

Bu bâg içre o kim sabr iylemişdür

Korukdan sabr ile helvâ yimişdür[301]

*Bu dünya da kim ki sabr etmiştir, "sabr ile koruktan helva yemiştir"*

Çekenler zehr-i zenbûrun belâsın

Sürerler âkibet balun safasın[302]

*Eşek arısının zehri belasını çekenler, sonunda bal yemenin sefasını sürerler.*

## 4- MECNÛN'UN KABE'YE YÖNELMESİ:

Mecnûn'un babasının Benî Amir kabilesine gidip Leylâ' yı Mecnûn'a ister ancak aldığı olumsuz cevap karşısında ümitsiz geri döner, Mecnûn'un Leylâ'nın aşkıyla ağlayarak gece ve gündüz çöllerde dolaşmaktadır ve Mecnûn'un babası Allah'tan başka kimsenin oğluna yardım etmeyeceğini bilmektedir ve çereyi Mecnûn'u Kâbe'ye götürmekte bulur. Mecnûn'un bir başka yere değil de Kabeye götürülmesi tesadüfi değildir. Kendisinden başka kimsenin yardım edemeyeceği, o "ol" demezse kimsenin olduramayacağı yaraları iyileştirmesi için Allah'a yakarmaya Kabe'ye götürülür ki o kapı bütün duâların semâya yükseldiği yerdir.

Ki çâre ideler bî-çâresine

Bulup merhem onulmaz yaresine[303]

*İyileşmez yarasına ilaç bulup çaresiz (evladına) çare olsunlar.*

[301] Hamdî byt. 3290

[302] Hamdî byt. 3291

[303] Hamdî byt. 835

Olındı ittifâk âhır bu râya

Varalar Kâbe'ye say-ı duâya[304]

*Kâbe' ye gidip orada etme görüşünde ittifak ettiler.*

Ki hâcet-gâh odur cümle duâya

Duâ mihrâbıdır arz u semâya[305]

*Öyle ki Kâbe bütün duâların yapıldığı kapıdır, (orası) duâların semaya yükseldiği yerdir.*

### 5.1. Mecnûn'un Durumunu Kâbe'de Anlatması:

Peder Mecnûn müzeyyen kıldı mahmil

Ki varup Kâbe'ye hall ide müşkil[306]

*Mecnûn'un babası onu mahmille*[307] *donattı ki Kâbe'ye varıp sıkıntılarını halletsin.*

Getürüp anı Kâbe sâyesine

Didi ol ömrinün sermâyesine[308]

*Ömür sermayesi (oğlunu) Kâbe' ye getirip şöyle dedi:*

---

[304] Hamdî byt. 836

[305]Hamdî byt. 837

[306] Hamdî byt. 839

[307] Mahmil: Harameyne hacı kafilesi ile birlikte gönderilen hediyeler. Deve üzerine konulan sepet. Mahfe, Sürre. Bir ibareye hamledilen mâna ihtimâllerinden her birisi.

[308] Hamdî byt. 849

Ogul ser-vakti gelmişdür niyâzun

Yapuş ser-halkasına çâre-sâzun[309]

*Oğul! Duânın kabul olacağı vakit gelmiştir derdine çere veren halkaya sarıl.*

Kapuda halka gibi var sücûd it

Tutup halka su'âl-i fazl u cüd it[310]

*Kâbe'nin huzuruna varınca secde et halk senden bir şeyler istediğinde cömert ol.*

Di yâ Rab ben garîbe lutf-ı hâs it

Belâ-yı aşk-ı Leyli'den halâs it[311]

*"Ya Rab, ben garibe lutfet de Leylâ'nın aşk belasından beni kurtar" de.*

### 5.2. Mecnûn'un Kâbe'de Derdinin Artması İçin Duâ Etmesi:

Mecnûn kendisinden istenenin şekilde Leylâ'nın aşkından kurtulmak istemez aksine "Beni aşkımla makamına eriştir, ben yitip yok olayım aşkım selamete ersin." Diyerek kendisindeki aşkın yüceliğini, aşk yarasının onu yücelteceğini bizlere göstermektedir.

Didi yâ Rab bu bende halka der-güş

Gelüp kapuna tutdum halkasın uş[312]

*Dedi ki Ya Rab ben de ki yara gönül yarası, kapına gelip kuş gibi yuvalandım.*

---

[309] Hamdî byt. 850

[310] Hamdî byt. 851

[311] Hamdî byt. 852

[312] Hamdî byt. 855

Kılup kaddümi halka bâb-ı aşka

Beni ser-halka kıl ashâb-ı aşka[313]

*Bedenimdeki yara aşkın kapısıdır, sen de beni aşk ehlinin en yaralısı kıl.*

O halka içre hôş geçdükce çagum

Yir olsun halka-ı yâra kulagum[314]

*O yaralar içinde gençliğim hoş geçtikçe, gönlüm yarin yarasının yerini alsın.*

Bana dirler ki  ko gavgâ-yı aşkı

Safâ-yı Leylî'yi sevdâ-yı aşkı[315]

*Bana o aşk kavgasını, Leylâ safasını, aşk sevdasını bırak derler.*

Bu gavgâdan serüm hâlî gerekmez

Bu gamdan özge ahvâli gerekmez[316]

*Bu kavgadan başımın kurtulmasına gerek yok, bu dertten başka haller bana gerekmez.*

Beni aşkumda irgür ol makâma

Yitem ben kala aşkum bi's selâme[317]

*Beni aşkımda makamına eriştir, ben yitip yok olayım aşkım selamete ersin.*

[313] Hamdî byt. 856

[314] Hamdî byt. 857

[315] Hamdî byt. 858

[316] Hamdî byt. 859

[317] Hamdî byt. 874

Ziyâ feyz it muhabbet çeşmesinden

Beni kandur o nûrun çeşmesinden[318]

*Sevgi çeşmesinden ışık ver ve beni o nur çeşmesinden doyur.*

Nitekim iyledün aşk ile ser-mest

O aşkı artur itdükce beni hest[319]

*Nitekim beni aşkla kendimden geçirdin, beni var ettikçe o aşkı da arttır.*

İki âlemde aşk olsun bana dîn

Emîn olsun belâdan diyen amîn[320]

*İki cihanda da aşk bana Allah'ın emri olsun ve buna âmin diyen beladan emin olsun.*

## 5- MECNÛN' UN ZAHİTLERE GÖTÜRÜLMESİ:

Mecnûn Kâbe'de aşk derdinin artması için duâ eder, bundan sonra Mecnûn' u bu zavallı halinden kurtarma düşüncesiyle etrafta duâsının makbullüğü ile bilinen Allah dostu veli bir zatın olduğunu Mecnûn'a ancak onun çare olabileceği, o duâ ederse Mecnûn'un aşk hastalığından Allah'ın izniyle kurtulabileceğini söylerler. Bu bölümde takva sahibi, duâsı etkili bir zat karşımıza çıkar ve gönülden yapılan duânın her derde çare olduğu ifade edilir. Gönülden duâ yapılabilmesi için kişinin Allah korkusuna bir diğer ismiyle takvaya sahip olması gerekir.

[318] Hamdî byt. 875

[319] Hamdî byt. 876

[320] Hamdî byt. 877

Fülân gar içre bir zâhid velî var

Velâyetden kerâmetden eli var[321]

*Felan mağrada velayet[322] ve keramet sahibi veli bir zat var dediler.*

Duâ miftâhıdur anun zebânı

İlün hâcet-gehidir âsitânı[323]

*Onun dili duânın anahtarıdır, onun kapısı insanların hacet kapısıdır.*

Duâya el götürse ol şeyh-i dîn

Dil olup taylasânı diye âmîn[324]

*O şeyh duâ etmek için el kaldırsa boynundaki sargı bile dile gelip amin der.*

Duâsı hall ider her müşkilâtı

Bulursa bulur andan ol necâtı[325]

*Diliyle gönülden duâ edip âmin dediği zaman o şeyh, duâsı her müşkili halleder ve o dert dermanını onda bulur ancak.*

[321] Hamdî byt. 895

[322] Velayet: Veli olan kimsen in hali. Velilik, dervişlik. Dostluk. Sadakat. Başkasına sözünü geçirmek. Birşeye kudret cihetiyle bizzat mutasarrıf olmak.

[323] Hamdî byt. 896

[324] Hamdî byt. 901

[325] Hamdî byt. 902-903

Didi cân-ı peder yüz sür bu yire

Duâsın iste gir yalvar o pire[326]

*Babasının canı (Mecnûn)! Git o pire yalvar duâsını iste dedi.*

Seni tâ kurtara Leylî gamından

Gide zahmun duâsı merheminden[327]

*Ki leylâ derdinden seni kurtara da duâ merheminden yaran iyileşsin.*

Mecnûn burada da Kâbe'de olduğu gibi sıkıntılarından kurtulmak için değil derdinin artması için zahidden duâ ister.

Duâ iyle bana ey mürşid-i râh

Bu sevdâ tâc ola başumda her- gah[328]

*Ey mürşit bana duâ et de bu sevda her zaman başıma taç olsun.*

Geçince devr-i ömr-i rûzigârum

Gam-ı Leylî ola âlemde kârum[329]

*Ömrüm bitip geçince bu dünyada kârım leylâ derdi olsun.*

---

[326] Hamdî byt. 928

[327] Hamdî byt. 929

[328] Hamdî byt. 936

[329] Hamdî byt. 937

Duâ it kim ziyâde ola her rûz

Gam-ı Mecnûn u ol hüsn-i dil efrûz [330]

*Duâ et de her gün o kalbi yakan Mecnûn gamı artsın.*

## 6- NEVFEL'İN LEYLÂ'NIN KABİLESİYLE SAVAŞI:

Araplar arasında Nevfel adlı bir yiğit vardır. Bu kişi kahramanlığı ve cesareti ile şöhret bulmuş bir komutandır. Bir mecliste Mecnûn'un şiirlerini duyar, onun acıklı aşk öyküsünü dinleyince Mecnûn'a acır ve yardım etmeye karar verir. Mecnûn'u çölde arayıp bulur, ona makamında bir yer verir.

Mecnûn, savaşta kendisi için çarpışan Nevfel'in tarafını tutması gerekirken Leylâ'nın babasının mensup olduğu kabilenin askerlerinin galip gelmesini ister. Bu yüzden hiçbir savaşta yenilmemiş olan Nevfel bu savaşta bir türlü galip gelemez. Bu durum Nevfel'e bildirilir, onurunu kurtarmak için düşmanına bir kez daha saldırır. Nevfel Mecnûn' un kendisi için değil Leylâ'nın askerleri için duâ etmesi sebebiyle galip gelemeyeceğini anlar. Bu arada Leylâ'yı Mecnûn için değil böyle güzel birini kendisi için istemenin daha iyi bir fikir olduğunu düşünür, Mecnûn'u zehirleyerek öldürmeye karar verir. Ancak Mecnûn için hazırladığı zehri yanlışlıkla içerek kendisi ölür.[331]

Bu bölümde samimi bir şekilde Allah'a bağlanarak ve ondan sakınarak duâ eden Mecnûn'un duâsının Allah katında makbul olduğunu, hiçbir savaşta yenilmeyen Nevfel'in bu makbul duâ yüzünden galip gelemediğini görmekteyiz.

Savaşta her kişi ber-kâr iderdi

Duâ-yı sulhı ol tekrâr iderdi[332]

*Savaşta herkes mücadele ederdi o ise barış duâsını tekrar ederdi.*

---

[330] Hamdî byt. 941

[331] Fuzûli'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde Nevfel'le ilgili böyle bir durum söz konusu değildir.

[332] Hamdî byt. 1529

Salar baş kesmege her kişi tîgı

Kesilmekten yog anda baş dırîgı[333]

*Herkes baş kesmek için kılıç sallarken onda baş kesme düşüncesi yoktu.*

Dil-âzâr olmaga diberine

Dil uzaturdı gendü leşkerine[334]

*Sevdiğinin gönlünü incitmemek için kendi askerlerine dil uzatırdı.*

Sipâh-ı Nevfel içinde yilerdi

Gürûh- Leylî'ye nusret dilerdi[335]

*Nevfel'in ordusunda bulunurdu; ancak leylâ'nın bölüğüne yardım dilerdi.*

Duâya bu tarafda baş açardı

Duâ dürrin velî anda saçardı[336]

*Leylâ tarafı için duâ eder duâ incilerini onlara saçardı.*

O canibden atılsa tîr-i bürrân

Ana dermen olırdı bulsa dermân[337]

*O yönden keskin ok atıldığında imkânı olsa onun derdine derman olmak isterdi.*

---

[333] Hamdî byt. 1530

[334] Hamdî byt. 1531

[335]Hamdî byt.  1532

[336] Hamdî byt. 1533

[337] Hamdî byt. 1534

### 6.1 Mecnûn'un Düşmana Duâsı:

Mecnûn Leylâ'yı kendi canı (atardamarı) gibi gördüğü ve onu incitmekten korktuğu en önemlisi onun sevdasını kendisini Allah' a ulaştıcak yol olarak gördüğü için Leylâ'nın askerlerine duâ etmektedir.

Anı kim her dem ola kârı zârî

Atar mı yârına tîr-i neberdi[338]

*Kim yârinin her zaman atan damarı olurda ona savaş oku atar.*

Anun-çün biz kılurduk dün savaşı

O düşmen fethine açardı başı[339]

*Biz onun için savaşırdık o ise düşmanın zaferi için duâ ederdi.*

Anun-çün biz atardık düşmene tîr

O düşmen fethine iylerdi tekbîr[340]

*Biz onun için düşmana ok atardık, o düşman zaferi için tekbir getirirdi.*

Biz anun yolına olduk fedâyî

Kılur ol kavm-ı Leylâ'ya duâyı[341]

*Biz onun yolunda her şeyi feda ettik, o Leylâ'nın kavmine duâ etti.*

---

[338] Hamdî byt. 1548

[339] Hamdî byt. 1692

[340] Hamdî byt. 1693

[341] Hamdî byt. 1694

### 6.2 Mecnûn'un Nevfel'e Nasihati:

Nevfel Mecnûna içireceği zehri kendisi içerek ölmesi üzerine Mecnûn'un Nevfele yaklaşımı Allah korkusunu hatırlatması şeklinde olur. Allah'tan korkmayanın duâsı da makbul değildir.

Zaîfe hayfı ko havf iyle Rab'dan

Hazer iyle duâ-yı nîm şebden[342]

*Zayıfa haksızlığı bırak Allah' tan kork, aksi takdirde gece yarıları duâ etmekten utan.*

## 7- MECNÛN'UN YABANİ HAYVANLARLA ARKADAŞLIĞI:

Mecnûn çöllerde gezerken hayvanlarla da konuşmaktadır. Birgün tuzağa yakalanmış bir yaban sığırı görür ve onun avcının tuzağından kurtulmasını sağlar ve sonunda avcıya duâ eder.

Halâs olup tuzakdan dest ü pâyun

Refîkun sayesinde ola câyun[343]

*El ve ayagın tuzaktan kurtulup, arkadaşın sayesinde bir makamın olsun.*

Başundan dür olup şehler kemendi

Tozuna irmesün avcı semendi[344]

*İdam ipi başına inci olsun, avcıların atları sana yetişemesin.*

[342] Hamdî byt. 1737

[343] Hamdî byt. 1822

[344] Hamdî byt. 1823

Ayagun bâdına gerd irmesün hîç

Serüne sag olup dert irmesün hîç[345]

*Ayağının rüzgârına toz toprak bulaşmasın, başına dert bela gelmesin.*

Dilerem senden ey gül-bûy u gül-pôst

Çerâ-gâhun olıcak Gülşen-i dôst[346]

*Ey gül kokulu gül tenli dilerim senin mekânın dostların gülbahçesi olsun.*

## 8- LEYLÂ'NIN İBNİ SELÂM'LA EVLİLİĞİ:

Mecnûn Leylâ'nın başka biriyle evlendiği haberini alınca çok üzülür kederlenir, kendisinin vafakârlığı karşısında başkasıyla evlenen Leylâ'nın Mecnûn'a eziyet etmekten korkmuyorsa bu durum karşısında Allah'tan utanıp korkması gerektiği dile getirilir. Halk arasında söylenen "kuldan utanmıyorsan bari Allah'tan utan" sözü bu durumu ifade etmektedir.

Utanmazsan eger ehl-i vefâdan

Cefâ itme utan bârî- Hudâ'dan[347]

*Eğer vefa ehline eziyet etmekten utanmıyorsan bari Allah'tan utan.*

Mecnûn başına gelen olayların Allah'ın takdiri olduğunu bu olayların ezelde ona yazıldığını şu beyitlerle anlatır.

[345] Hamdî byt. 1824

[346] Hamdî byt. 1826

[347] Hamdî byt. 2191

Çeküp levh-ı ezelde kilk-i Takdîr

Ebed ahvâlin itdi anda tahrîr[348]

*Takdir kalemi ezel levhasında sonsuza kadar olan durumları yazdı.*

O levhe yazılan kara yazumı

Sana arz iylerem dinle sözümi[349]

*O levhaya yazılan kara yazımı sana anlatayım sözümü dinle.*

## 9- LEYLÂ' NIN VEFATI:

Bu bölümde dünya hayatının geçiciliği, dünyada sonradan var olan her şeyin bir sonu olduğu, dünyanın ayarının hile dolu olduğu ve bu durumda sığınılacak yüce varlığın Allah olduğu vuyrgusu yapılmıştır.

Felek anun da dürdi defterini

Söyündürdü anun da ahterini[350]

*Felek leylâ' nın da defterini kapattı, ışığını söndürdü.*

Ne evvel var cihânda olmaz âhır

Mücâvir var mı kim olmaz misâfir[351]

*Cihanda var olup da sonu gelmeyen var mı? Misafir olup da göçmeyen var mı?*

[348] Hamdî byt. 2231

[349] Hamdî byt. 2232

[350] Hamdî byt. 3725

[351] Hamdî byt. 3726

Cihân ayyârdur dâim işi rîv

Melek sûretde ammâ manîde dîv[352]

*Dünya' nın ayarı öyledir ki işi daima hiledir, melek görünüşünde aslı şeytandır.*

Bu bahrun nefinün yokdur şümârı

Necât istersen ammâ tut kenarı[353]

*Bu denizin (dünya hayatının) faydaları sayısızdır, kurtulmak istersen yinede kenarından tutun.*

Bu deryâ pür-niheng ü ejderhâdur

Miyânında vatan tutmak hatâdur[354]

*Bu derya iri yılanlarla doludur ve orta yerinde yerleşmek hatadır.*

### 10- MECNÛN' UN VEFATI:

Leylâ'nın ölüm haberini Zeyd'den öğrenen Mecnûn Leylâ'nın mezarına gider. Mezarı kucaklar ve Leylâ diyerek ruhunu orada teslim eder. Mecnûn Leylâ'nın öldüğünü öğrenince kendi de ölmek için Allah'a duâ eder.

Hamdullah Hamdî, Mecnûn'un ölümünü işleken Kur'ân-ı Kerim'in nasihatlerinin dinlenmesi, takvaya yönelinilmesi, dünya hayatının ancak ahiret hayatını süslemek için kullanılacağı gibi konular vurgulanmış, mal mülk sevgisinden kaçınma ve zatı yok olmayacak olan Allah'a yönelme konusu işlenmiştir.

[352] Hamdî byt. 3727

[353] Hamdî byt. 3743

[354] Hamdî byt. 3744

Gel ey peyk-i ecel vakt-i aceldür

Bana bu dert ile ölmek mahaldür[355]

*Gel ey ecek kuşu ölüm vakti gelmiştir, bana bu dertle ölmek gerekir.*

Çık ey cân turma cânânsuz bedenden

Ki bîzâr olmışam ben cân u tenden[356]

*Ey canım zaten cansız olan bedenimden çıkki, candan ve bedenimden bıkmışım.*

Kesil ey ser ki bu dem derd-i sersin

Çık ey göz kim bana ayn-ı zararsın[357]

*Ey başım kesil ki şu anda başımın derdisin, ey gözüm çık ki bana zararsın.*

Tutul ey dil ki gavgâ-yı ceressin

Açılma ay dehen râh-ı nefessin[358]

*Sus ey dilim kavgaya sebepsin, açılma ey dudağım çıkan nefesimsin.*

Gidüp gelme nefes şâd itme zâtı

Gerekmez bana dil-bersüz hayâtı

*Gidip gelme ey nefesim, memnun etme zatımı bana sevgilisiz hayat gerekmez.*

---

[355] Hamdî byt. 3779

[356] Hamdî byt. 3780

[357] Hamdî byt. 3781

[358] Hamdî byt. 3782

### 10.1 Mecnûn’un Leylâ’ ya Duâsı:

Gözüme nûr idün ey gayret-i hûr

Yirün olsun hemîşe beyt-i ma’mûr[359]

*Ey gözbebeği, gönüme ışık idin, yerin daima Beyt-i Mukaddes olsun.*

Hudâ kandil-i arş itsün revânun

Cinân olsun makâm-ı câvidânun[360]

*Allah makamını ışıklı kılsın, makamını cennet etsin*

O dem Mecnûn niyâz itdi Hudâ’ya

Gözin yumdı elin açdı duâya[361]

*O zaman Mecnûn gözlerini kapatıp ellerini açarak şöyle duâ etti*

Didi ey Hâlık-ı her-âferide

Be-hakk-ı cümle-ervâh-ı güzide[362]

*Ey her yaratılmışı yoktan var eden, tüm güzide ruhların hakkı için*

Bu mihnetden beni âzâd iyle

İrişdür vasl-ı yâre şâd iyle[363]

*Bu zahmetten beni kurtararak yârime kavuşmayı nasip ederek, beni şad eyle*

---

[359] Hamdî byt. 3824

[360] Hamdî byt. 3825

[361] Hamdî byt. 3860

[362] Hamdî byt. 3861

[363] Hamdî byt. 3862

Dehânından çıkınca bu duâsı

Bile çıkdı anunla cân hümâsı[364]

*Bu duânın dudaklarından dökülmesiyle Mecnûnun can kuşu da ondan ayrıldı*

O da göçdi belâ ile cihândan

Ne cân vardur ki âhır göçmez andan[365]

*Mecnûn da dünyadan keder ile göçtü, hangi can vardır ki sonunda ayrılmaz dünyadan.*

Ecel yolı aceb yoldur ki her cân

O yola gitmemeğe yokdur imkân[366]

*Ecel yolu nasıl bir yoldur ki o yola gitmeme imkânı olan bir can yoktur.*

Kamu bay u fakîr ü şâh u çâker

Bu yol azminde olurlar berâber[367]

*Tüm zengin, fakir, padişah ve köle bu yolda eşit olurlar.*

[364] Hamdî byt. 3863

[365] Hamdî byt. 3865

[366] Hamdî byt. 3867

[367] Hamdî byt. 3868

Cihân’da her kaçar vahşî uçar kuş

Ne denlü kaçsa bu dâma olur tuş[368]

*Dünyada tüm vahşi hayvanlar, uçan kuşlar ne kadar kaçarsa kaçsın bu tuzağa yakalanır.*

Okı tut pend-i Kur’ân-ı Kerîm’i

Didi “lâ tekrabû malel yetîmi”

Eger var ise haşre itikâdun

Dürüş takvâya olur anda zâdun[369]

*Kur’an-ı Kerimi oku ve onun nasihetlerini tut ki Kur’an-ı kerim “yetim malına yaklaşma” demektedir; eğer ölümden sonra dirilmeye inancın varsa takvaya yönel doğuş ancak ondadır.*

Bu dünyâ kim işüni gevher eyler

Ki künc-i gencüni tolu zer iyler[370]

*Kim bu dünya da işini edeple yaparsa, tüm hayatını altınla süslemiş gibi olur.*

Cihâna tapma kim yoktur sebâtı

Ana tap kim yog olmaz pâk zâtı[371]

*Dünya’ ya değer verme ki onda devamlılık yoktur, Allah’a yönel ki onun pak zatı yok*

[368] Hamdî byt. 3869

[369] Hamdî byt. 3916-3917

[370] Hamdî byt. 3918

[371] Hamdî byt. 3928

*Olmayacaktır.*

Cemâl-i hâke meyl itme hebâdur

Tabiat çâhına düşmek hatâdur[372]

*Toprağın güzelliğine kendini kaptırma kaybedersin, tabiat çukuruna düşmek hata olur.*

## B- FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VE MECNÛN MESNEVĪSİ'NDE ALLAH KORKUSU VE DUÂ:

- Önsöz
- Yüce Allah'a Hamt Ederek Arzularının Gerçekleşmesini Dileme ve Şükür ile Kusurlarının Örtülmesini İsteme
- Tevhit Bahçesinin Çiçeği ve Allah'ı Ululama Bostanının Taze Yemişi
- Allah'a Yakarma Deryasından Bir inci ve Niyaz Madeninden Bir Mücevher
- Bu Kaside Yüce Yaratıcı Allah'ın Şanında Söylenmiştir
- Allah'ın Varlığının Zorunlu Olduğu Yolunda Su Götürmez Kanıt ve Diğer Varlıkların Baki Olmadığı ile İlgili Kesin Delil
- Cahilliği itiraf ve Günah Taşkınlığını Kabullenme
- Nebiler Önderinin Sıfatlan Kitabından Bir Yaprak ve Azizler Kafilesinin Öncüsünün Lütufları Gül Bahçesinden Bir Tabak
- Miraç Gecesinin Şam ve Gökyüzü Güneşinin Doğuşunun Destanı
- Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın Şanında Kaside
- Kudretsizliği Arz ve Kuvvet Yoksunluğundan Dolayı Özür Dileme
- İslâm Padişahının Devletinin Devamına Duâ ve insanların En Kahramanının Heybetine Övgü
- Bir Yolla Nefsin isteklerini Kırma ve Asrın Padişahını Övmeye Başlangıç
- Padişah Hazretlerinin Övgüsünde Kaside

[372] Hamdî byt. 3929

- Kitabın Nazmedilmesinin Nedeni ve Azabı Hak Etmenin Sebebi
- Saadetli Beg Hazretlerinin Övgüsü
- Sevgi Fermanının Tuğrası ve Meşakkat Divanının Önsözü
- Belâ Binasının Temeli ve Tutku Sancısının Başlangıcı
- Mecnûn'un Sıfatı ve Gitgide Artan Belânın Başlangıcı
- Annesinin Leylâ'yı Azarlaması ve Vuslat Baharının Hazana Dönüşmesi
- Leylâ'nın, Annesine inkâr ile Cevap Vermesi ve Neşe Sahasından Sıkıntı Sarayına Girmesi
- Leylâ Dilinden Gazel
- Söz Sonu
- Mecnûn Dilinden Gazel
- Mecnûn'un Yolda Leylâ'ya Rastlaması ve Aşk Hilâlinin Güneş Karşısında Dolunay Olması
- Mecnûn Dilinden Gazel
- Mecnûn'un Çılgınlığının Tarifi ve Aşk Vadisi Sevdasının Niteliği
- Mecnûn'un Babasının Durumundan Haberdar Olması ve Onu Mihnet Çölünde Bulması
- Mecnûnca Anasının Öğüt Vermesi ve Kınama Bahçesinden Pişmanlık Dikeni Dermesi
- Üstadın Gazeli
- Mecnûn'un Öğüt Kabul Etmemesi ve Babasının Derdine Derman Bulunmaması
- Mecnûn Dilinden Gazel
- Mecnûn'un Babasının Leylâ'yı İstemesi ve Leylâ'nın Babasının Mecnûn'dan Rahatsız Olduğunu Bildirmesi
- Mecnûn'un Babasının Eli Boş Dönmesi ve Başka Bir Kapıdan Çare Araması
- Bîçare Mecnûn'un Kabe'ye Yönelmesi ve Allah'a Yalvarma ile Sevdasını Artırması
- Mecnûn Dilinden Gazel
- Mecnûn'un Kâbe'den Geri Dönüşü ve Yabanî Hayvanlarla Arkadaşlığı
- Mecnûn'un Derdini Dağa Açması ve Oradan Ümitsiz Bir Hâlde Gitmesi
- Mecnûn'un Ceylan Yavrusu ile Konuşması ve Aşk Meselesinde Onunla Olan Hâlleri
- Dertli Mecnûn'un Hâlini Güvercine Açması ve Gönlündekini Ondan Dilemesi
- Leylâ'nın Durumundan Bir Haber ve Aşığına Gönül Bağlamış Maşukun Hâl ve Hareketlerinden Bir Bilgi

- Leylâ'nın Çerag ile Macerası ve Ondan Gönül Derdine Çare Dilemesi
- Leylâ'nın Pervaneye Sırrını Açması ve Onunla Bütün Dileklerini Ortaya Koyması
- Leylâ'nın Ay ile Konuşması ve Güneş Gibi Arzu Ateşine Yanması
- Leylâ'nın Melteme Hâlinden Söz Açması ve Bu Ümit ile Üzüntüsünü Gidermek istemesi
- Leylâ'nın Baharda Gül Bahçelerinde Gezmesi ve Gül Bahçesinde Muradına Ermesi
- Leylâ'nın Bulut ile Arzusunu Açığa Vurması ve Aşk Meselesi ile ilgili Sırrını ifşa Etmesi
- Leylâ Dilinden Gazel
- Leylâ'nın Gam Köşelerinde Ağlaması ve Mecnûn'un Aşk Vadisinde Başıboş Dolaşması
- Leylâ'nın İbni Selâm'a Yakalanması ve Yârdan Mahrum Kalıp Yabancılara Bağlanması Nevfel'in Mecnûnla Dostluğunun Başlaması ve O Parlak İnci ile Hayatını Süslemesi Mecnûn'un Nevfel'e Gönül Derdini Dökmesi ve Macerasını Baştan Sona Ona Anlatması
- Mecnûn Dilinden Gazel
- Nevfel'in Mecnûn'a Ümit Vermesi ve Güzel Konuşmalarla Hoşnutluğunu Elde Etmesi
- Nevfel'in Leylâ'nın Kabilesi ile Savaşması ve Savaşta Mağlûp Olup Anlaşma İstemesi
- Nevfel'in İkinci Kez Savaşıp Galip Gelmesi ve Sözünde Durmada Yalancı Çıkması Mecnûn'un Kendisini Zincire Bağlaması ve Bir Bahane ile Leylâ'nın Tarafına Gitmesi
- Mecnûn'un Gamını Zincire Açması ve Art Arda Gelen Dertlerini Anlatması
- Leylâ Dilinden Gazel
- Mecnûn'un Leylâ'nın Karşısına Çıkıp Hâlini Ona Anlatması ve Bu Fırsatla Gizli Sırrını Açıklaması
- Mecnûn Dilinden Gazel
- Söz Sonu
- Mecnûn'un Körlük Bahanesiyle Sevgilisinin Yüzünü Görmesi
- İbni Selâm'm Leylâ ile Evlenmeye Heveslenmesi ve Bu Davada Ümidi Sabahının Gerçekleşmemesi
- Leylâ Dilinden Gazel
- Söz Sonu
- Vefalı Zeyd'in Mecnûn'a Haber Getirmesi ve İbni Selâm ile Leylâ'nın Birleştiği Müjdesini Ulaştırması

- Mecnûn'un Leylâ'ya Yazdığı Sitem Dolu Mektubu ve Şikâyetini Bildirmesi
- Mecnûn Dilinden Murabba
- Söz Sonu
- Leylâ'nın Mecnûn 'a Cevabî Mektubu ve Özür ile Sitemi
- Leylâ Dilinden Murabba
- Söz Sonu
- Babasının Mecnûn'u Çölde Bulması ve Nasihatle Onu Yola Getirmekte Başarısız Olması
- Mecnûn'un Babasının Çekişmeyi Terk Etmesi ve Çaresiz, Hasretle Veda Etmesi
- Mecnûn'un, Babasının Vefatından Haberdar Olması ve Mezarını Ziyaret Etmesi
- Söz Sonu
- Mecnûn 'un Durumundan Küçük Bir Haber ve Bazı Yüksek Sıfatları
- Mecnûn 'un ihlâsla Allah'a Yalvarması ve Duâsı Okunun Kabul Edilme Hedefine Ulaşması
- Allah'a Yakarış
- Söz Sonu
- Leylâ Dilinden Gazel
- Söz Sonu
- İbni Selâm'ın Ölümü ve Leylâ'nın O Belâdan Kurtulması
- Mecnûn  Dilinden Gazel
- Leylâ'nın İbni Selâm'dan Sonraki Macerası ve Mihnet Köşesinde Başına Gelen Belâlar
- Allah'a Yakarış
- Söz Sonu
- Leylâ'nın Deveye Sırrını Açması ve Hâl Diliyle Yalvarması
- Mecnûn Dilinden Gazel
- Leylâ'nın Mecnûn'u Tanıması ve Canı Pahasına Kavuşmaya Talip Olması
- Leylâ Dilinden Gazel
- Mecnûn'un Sonsuz Şaşkınlığı ve Lakayt Kalıp Leylâ'yı Tanımaması
- Mecnûn Dilinden Gazel
- Söz Sonu
- Leylâ Dilinden Gazel
- Mecnûn 'un Leylâ'ya İlgisiz Davranması ve Ahlâkının Temizliğinin Ispatı

- Mecnûn  Dilinden Gazel
- Leylâ'nın Mecnûn 'un Hâl ve Hareketini Beğenmesi ve İmanının Sağlamlığına Tam Olarak inanması
- Leylâ Dilinden Gazel
- Söz Sonu
- Mecnûn'un Eriştiği Yüksek Erdemler ve Güzel Ahlâkının Derecesinin Açıklanması
- Mecnûn Dilinden Gazel
- Leylâ'nın Ömrü Baharının Hazana Dönmesi ve Ölüm Fırtınasının Hayatının Güllüğünü Tarumar Etmesi
- Leylâ'nın, Annesine Vasiyet Etmesi ve Sevgilisini Anarak Dünyadan Göçmesi
- Gazel
- Söz Sonu
- Mecnûn 'un Leylâ' nın Ölümünden Haberdar Olması ve Hasretle Dünyadan Gitmesi
- Mecnûn  Dilinden Gazel
- Söz Sonu
- Söz Sonu
- Kitabın Yazılışı Sebebinin Açıklanması ve Kapının Açıldığı Zamanın Tarihi
- Vefa Sahiplerinden, Kusura Bakmama Beklentisi ve Zekâ Sahiplerinden Bağışlanma için Duâ Temennisi

## 1- GİRİŞ BÖLÜMÜNDEN ÖRNEKLER:

Hamdullah Hamdî' nin mesnevîsinde Allah korkusu ve duâ ile ilgili beyitleri verirken mesnevînin giriş bölümünü de çalışmamıza dâhil etmiştik, yine Fuzûlî'nin mesnevîsini işlerken aynı şekilde mesnevînin giriş bölümünü de çalışmamıza dâhil ediyoruz. Amacımız iki mesnevînin de bu bölümlerinden örnekler vererek duâ adabı ve Allah korkusunun nasıl işlendiğine nasıl ifade edildiğine dair örneklerle çalışmamızı renklendirmektir.

Mesnevîye  başlarken  dikkatimizi çeken duâya başlamadan önce Allah'ın sıfatları ve insanın acizliği ifade edilerek Allah'a hamd edilmesi ve isteğin söylenmesidir. Mecnûn Eğer Allah'ın  bir yardım gelmez ve eğer Allah'ın  lütfunun yol göstericiliği  olmazsa durumunun çok müşkil olduğunu söyler aynı durumu Hamdullah Hamdi'nin mesnevisinde de görmüştük, durumu ifade eden beyitlerden biri şöyleydi:

Nitekim nûr- rahmetdür cemalin

Cihâna kahr-ı heybetdür celâlün[373]

*Nitekim rahmet ışığıdır cemalin, hiddetin dünyaya üstündür.*

Fuzûlî'den seçtiğimiz beyitler ise şöyledir:

Yâ Rab mededî ki derd-mendem

Âşüfte vü zâr ü müst-mendem[374]

*Ya Rab, elimden tut; çünkü dertliyim, düşkünüm; ağlayıp inliyorum, kederliyim!*

Sengîst be-râhem uftâde

Bahrîst merâ hirâs dâde[375]

*(Sanki) yolumun üzerine bir taş düşmüş yahut karşıma korku veren bir deniz çıkmıştır.*

Tevfik-i tuem eger ne-bâşed

V'er lutf-ı tu râhber ne-bâşed

Muşkil ki der in girîve-i teng

La'lî beder ârem ez dil-i seng

---

[373] Hamdî byt 32

[374] Fuzûlî byt. 9

[375] Fuzûlî byt. 12

Müşkil ki mûrad ruh numâyed

Zin bahr durî be-destem âred[376]

*Eğer senden bir yardım gelmez ve eğer senin lütfun bana yol gösterici olmazsa; o taşın bağrından bir lal çıkarabilmem hiç; muradımın yüzünün görünüp de, bu denizden elime bir inci geçmesi müşküldür.*

An kün ki dilem furûg- gîred

Levham rakam-ı safâ pezîred[377]

*(Ya Rabbi), içimi aydınlatan ve gönül levhamı parlatan şeyi lütfet!*

Âyine-i hâtıram şeved pâk

Rûşen gerded çerâg-ı idrâk

Kufl-i der-i ârzû bitâbem

Her çiz taleb künem biyâbem

Bahşed be-riyâz-ı devletem âb

Ebr-i kerem-i Rasûl u ashâb[378]

*(Böylelikle) gönlümün aynası temizlensin ve anlayışımın çerağı aydınlansın da; arzu kapımın kilidini açayım ve ne istersem elde edeyim; bahtımın bahçesini Peygamber'in ve ashabının cömertlikler bulutu sulasın.*

---

[376] Fuzûlî byt. 13-15

[377] Fuzûlî byt. 16

[378]Fuzûlî byt.  17-19

Ey genc-i atâ tılısmı ismün

Sen genc-i nihân cihân tılısmun[379]

*Ey ismi bağış hazinesinin (tılsımlı anahtar)ı olan (Tanrı), sen gizli bir hazinesin; cihan da o hazinenin göz aldatan yansımasıdır.*

Ey cûd-ı vücûdı kevne vâhib

Zâtı kimi i'tirâfı vâcib

Ey silsile-i vücûda nâzım

Rezzâk-ı erâzil ü e'âzım [380]

*Ey evrene varlık lütfunu bağışlayan ve zatı gibi, varlığının itirafı da vacip olan (Tanrı)! Ey varlık sistemini düzenleyen ve hem en aşağılıklara hem de yüksek ruhlu insanlara rızık veren (Tanrı)!*

Ey mebde-i feyz-i âferîniş

Senden rûşen çerâg-ı bîniş

Ey perde-i mâsiva nikâbun

Senden özge senün hicâbun[381]

*Ey yaratılış feyzinin kaynağı! İdrak çerağı, senin nurundan tutuşmuştur. Ey masiva perdesi, yüzünün peçesi olan! Senden gayri olanlar, seni gizleyen bir örtüdür. Ey*

[379] Fuzûlî byt. 21

[380] Fuzûlî byt. 22-23

[381] Fuzûlî byt. 28-29

*varlığının sırrı bilinen bir şeyolan! Var olan, yalnız sensin; senden başkası ise (aslında) yoktur.*

Ya Rab kerem et ki hâr ü zarem

Dergâha besî ümîd-vârem

Toprag idüm eyledün bir insân

Müstevcib-i akl ü kâbil-i cân[382]

*Ya Rabbi! Yardım et, çünkü hor ve hakir bir halde ağlayıp inliyorum, fakat dergâhına fazlası ile ümit bağlamışım. Ben topraktım, beni akla layık ve can taşımaya kabiliyetli bir insan yaptın.*

Ger cân ise hâk-i dergehündür

V'er akl ise sâlik-i rehündür

Men gülşen-i cân içinde hârem

Âyine-i akla bir gubârem[383]

*Eğer can (dersen); senin dergâhının tozu toprağı; akıl ise, senin yolunun yolcusudur. Ben can gülşeni içinde dikenim ve akıl aynası üzerinde bir tozum.*

[382] Fuzûlî byt. 55-56

[383] Fuzûlî byt. 57-58

Nem var ki lâf edem özümden

Mahv eyle meni menüm gözümden

Ol gün ki yoh idi mende kudret

Kıldun mana gaybetümde şefkat

Cân verdün ü sâhib-i dil etdün

İdrak-i umûra kâbil etdün[384]

*Neyim var ki, söz edeyim özümden? (Rabbim), mahvet i beni benim gözümden! Bende hiçbir kudretin bulunmadığı o günde, gıyabımda bana şefkat eyledin; can verdin (bana) ve beni gönül sahibi yaptın; olan biteni kavramaya yetenekli kıldın.*

Bu arsada her eser ki gördüm

Sensen dedüm ol eser yögürdüm

Çün verdi hayâl ana ham ü pîç

Men münfa'il oldum ol eser hîç[385]

*Bu arsada hangi eseri gördümse; o, sensin diyerek ona koştum. Hayal ona eğrilik, dolaşıklık verdiğinde, ben üzüldüm; o eser ise bir hiç oldu.*

[384] Fuzûlî byt. 59-61

[385] Fuzûlî byt. 69-70

Men akldan isterem delâlet

Aklum mana gösterür dalâlet [386]

*Ben, akıldan yol göstermesini istiyorum; aklım bana yoldan çıkmayı öğütlüyor.*

Tahkîk yolıda akl n'etsün

A'mâ vü garîb handa getsün

Tevfik edesen meger refîkum

Tâ sehl ola şiddet-i tarîkum

Gör hırsumı istegünce ver kâm

Senden ikbâl ü menden ikdâm[387]

*(Senin hakikatini) araştırma yolunda akıl ne yapsın? Ama ye garip biridir, nereye gitsin? Eğer yardımını benim yoldaşım yaparsan; işte o zaman, yolumun zorlukları kolaylaşır. Seni istemedeki hırsımı gör ve beni emelime kavuştur. Talihimi yar etmek senden; gayret ve sebat benden.*

İlmünde ıyândur i'tikâdum

Sensen senden hemîn murâdum

Dünya nedür ü ta'allukâtı

Endîşe-i mevtdür hayâtı

[386] Fuzûlî byt. 71

[387] Fuzûlî byt. 72-74

Ammâ demezem yamandur ol hem

Ser-menzil-i imtihândur ol hem[388]

*Sana olan imanımı bilmektesin. Sensin, (yine) senden her zaman muradım. Dünya ve içindekiler nedir? Bütün hayatı, ölüm düşüncesinden ibarettir. Fakat ona da kötüdür demiyorum. Çünkü aynı zamanda o bir imtihan yeridir.*

Bi'llâh ki bu dil-firîb menzil

Eyle mana verdi râhat-i dil

Kim eski makâmumı unutdum

Sandum vatanum makâm dutdum

Müşkil gelür imdi terkin etmek

Bir özge makâma dahi getmek[389]

*Allah için, bu gönül aldatan yer bana o kadar kalp huzuru yerdi ki; Artık eski makamımı unuttum; sandım ki, (asıl) vatanımı makam tutmuşum. Zor geliyor şimdi onu terk edip de bir başka diyara gitmek.*

Evvelde çü lutfun oldı ma'lûm

Âhir günde hem etme mahrûm[390]

*Mademki başlangıçta lütfettin; ahiret gününde de, ne olursun, mahrum etme!*

---

388 Fuzûlî byt. 75-77

389 Fuzûlî byt. 78-80

390 Fuzûlî byt. 90

Çün yâd-ı visâl edüp revânum

Azm-i reh-i kurbün ede cânum[391]

*Ruhuma kavuşma arzusu düşüp, canım sana yakınlık yoluna revan olduğunda;*

Ol lahza hem etme şefkatün kem

Tevfîki refîkum eyle bir dem[392]

*O an şefkatini esirgerme de, yardımını bana yoldaş eyle! '*

Çün akl ile dil emânetündür

Mende eser-i inâyetündür [393]

*Mademki akıl ile can senin emanetindir ve bunlar bende yardımının eserleridir;*

Munları menümle zâr kılma

Bir niçe azîzi hâr kılma[394]

*Bunları benimle birlikte ağlayıp inletme, bu azizleri hor ve hakir kılma!*

Çün şefkat-i âmun oldı maksûm

Lutf eyle meni hem etme mahrûm[395]

*Herkesi kuşatan şefkatin insanlara dağıtıldığında, lütfet de, beni mahrum etme!*

---

[391] Fuzûlî byt. 91

392 Fuzûlî byt. 92

393 Fuzûlî byt. 93

394 Fuzûlî byt. 94

395 Fuzûlî byt. 252

Bi-çare Fuzûlîyem ki zârem

Züll-i güneh ile hâk-sârem

Tedbîrde süstem ü sebük rây

Sen bir meded etmesen mana vay[396]

*Biçare Fuzûli'yim; ağlayıp inliyorum; günah zilIeti yüzünden perişanım. Tedbirde gevşek ve iradesizim; sen yardım etmezsen, vay hailime!*

## 2- DUÂNIN ALLAH'IN TAKDİRİNE UYGUNLUĞU:

### 2.1 Mecnûn'un Babasının Evlat Arzusu:

Ana babası sürekli ayıplama oklarına hedef olduklarından, ondan bıkıp usanırlar Özetle; o kabilelerin en erdemli insanı ve en iyi huylusu olan o reis, devamlı çocuk sahibi olmayı isteyerek ve soyunun devam etmesini sağlamaya çalışarak birçok ay yüzlü güzelle evlenmişti.

Çoh nezrler etdi her mezâra

Çoh kıldı niyâz Kirdgâra[397]

*Her önüne gelen türbeye sayısız adaklar adadı ve Allah'a pek çok yalvardı.*

[396] Fuzûlî byt. 253-254

[397] Fuzûlî byt. 498

### 2.2 Duânın Takdire Uygun Düşüp Sonuç Vermesi:

Bu beyitlerde tevekkül anlayışı açıkça görülmektedir. Elinden geleni yaptıktan sonra takdiri Allah'tan beklemek gerekir.

Te'sir kılup figân ü âhı
Avn etdi inayet-i İlâhi[398]

*(Sonunda) feryat ve figanı sonuç verdi de, Allah'ın inayeti imdada yetişti.*

Bir gece açıldı bâb-ı rahmet

Buldı eser-i du'â icâbet

Maksad şem'i münevver oldı

Sandûk-ı emel dür ile doldı[399]

*Bir gece rahmet kapısı açıldı ve duânın kabulü gerçekleşti. Arzusunun mu mu yandı ve emel sandığı inci ile doldu.*

## 3- ANNE-BABA NASİHATLERİ:

Mecnûn Leylâ aşkıyla ağlayıp inlemekte günden güne eriyip tükenmekte anne ve babası Mecnûn'un durumuna çok üzülmektedir. Mecnûn'u Leylâ'dan vazgeçirmeye uğraşırlar Evde annesi Mecnûn'a öğütler verir. Öğütler kâr etmeyince Mecnûn'un babası, Leylâ 'yı babasından istemek için yola koyulur. Leylâ'nın babası Mecnûn'un deliliğini gerekçe göstererek kızını vermez. Şayet deliliği iyileşirse bu kararından döneceğini, o zaman kızını Mecnûn'la evlendirebileceğini belirtir. İhtiyar evine eli boş dönünce oğlunun iyileşmesi için her söyleneni yerine getirmeye başlar.

Mecnûn 'un babasının oğlunun derdine çare olması için ocaklara dergahlara gitmesi,

[398] Fuzûlî byt. 499

[399]Fuzûlî byt. 500-501

adaklar adayıp dualar etmesi çarenin yalnız Allah'tan geleceğine işaret eder. "Duâ mü'minin silahıdır" hadisinde görüldüğü gibi inanan insanların tek kurtuluşu, yaslanacağı tek dayanağı Allah'a yapılacak duadır. İşte Mecnûn'un babası ve etrafında ona öğüt veren insanları bu bilinç içerisinde buluyoruz.

Her yerde ki bildi bir nazar-gâh

Varup ana aldı hâk-i dergâh [400]

*Her nerede bir ocak, dergâh olduğunu öğrense, gidip oranın kapısının tozu oldu.*

Çoh el götürüp du'âlar etdi

Çoh nezr verüp atâlar etdi [401]

*Çok eller açıp duâlar etti, çok adaklar adayıp bağışlarda bulundu;*

Re'yiyle melûlin etmege şâd

Min pîrden almadı bir irşâd[402]

*(Ama), binlerce şeyh ve pirden, tedbiri ile dertlisini sevindirecek bir irşat alamadı. ..*

Çoh sihr olunup yazıldı ta'viz

Çoh mekrlere dutuldı ümmîz[403]

*Çok büyüler yapılıp muskalar yazıldı; birçok hilelere ümit bağlandı;*

[400]Fuzûlî byt. 1084

[401] Fuzûlî byt. 1085

[402] Fuzûlî byt. 1086

[403] Fuzûlî byt. 1087

Edilmedi hiç biriyle çâre

Ne çâre kaza-yı Kirdgâra[404]

*Hiçbirinden bir çare bulunmadı... Tanrı'nın kazasına ne çare? .*

Mesnevinin sonlarına doğru geldiğimizde oğlunun derdine derman arayan babayla tekrar karşılaşıyoruz:

Babası iradesi elinden gitmiş, gündüz sabrı, gece rahat ve huzuru kalmamış bir şekilde dolaşırken bir gün ona şöyle bir haber ulaştır: Leylâ'nın babası, kızını dillere doladığı için Mecnûn'u kabile reisine şikâyete gitmiş ve Mecnûn'un öldürülmesini istemiştir. İhtiyar, bu acı haberi işitince Mecnûn'u bulmak için çöllere düşer.

Mecnûn, babasının eve dönme isteğini reddeder. Babası Mecnûn'daki bazı olağanüstü halleri görür, o dünyadan yüz çevirmiş; baştan, gözden, tenden ve candan geçmiş ne babasını ne de anasını arzulamaktadır. Babası oğluna nasihat etmekten vazgeçerek onu kendi haline bırakır.

Bu beyitlerde baba oğluna Allah'hın kanunlarını hatılatır "Dünya, Allah'ın sanatı için bir iş yeridir. Burada çalışmamak, günahtır. Herkese, bu iş yerinde, bulunduğu yerde bir iş üzerinde olmak yaraşır" diyerek nasihat etmektedir.

Yohdur çü bekâsı rûzgârun

Farz eyle ki aldı yâr yârun

Vasl etme anunla kim bilürsen

Bir gün olur ondan ayrılursen

Terk eyle bu herze herze seyri

Yâd eyle İlâhı anma gayri[405]

[404] Fuzûlî byt. 1088

*Dünyanın kalıcılığı olmadığı için, sevgili senin yârin olsa bile ona kavuşmaya heves etme! Çünkü bilirsin ki, bir gün olur, ondan ayrılman gerekebilir."  Bu saçma sapan gidişi terk et Allah' ı zikret, başkasını anma.*

Kim nefse me'âd ü merca' oldur

Kat' et ana söz ki makta' oldur

Hak sun'ına dehr kâr-gehdür

Munda amel etmemek günehdür

Her kime gerek gelen mahalde

Bu kâr-geh içre bir amelde

*Çünkü insanın başlangıcı ve döneceği yer odur. Sözünü yalnız ona tahsis et; zira yolların varışı ancak onadır."  "Dünya, Allah'ın sanatı için bir iş yeridir. Burada çalışmamak, günahtır. Herkese, bu iş yerinde, bulunduğu yerde bir iş üzerinde olmak yaraşır."*

Her kim ne amel kılursa bünyâd

Müzdini verür amelce Üstâd [406]

*Her kim de ne işlerse, Allah, işine göre karşılığını verir.*

---

[405] Fuzûlî byt. 2086-2088

[406] Fuzûlî byt. 2089-2091

Ey kâr-geh-i cihâna dâhil

Sen hem amel eyle olma kâhil[407]

*Ey bu cihanın iş yerinde bulunan! Sen de iş gör; tembellik yapma!*

## 4- MECNÛN'UN KÂBE'YE YÖNELMESİ:

Mecnûn'un babasına en son çare olarak oğlunu Kâbe'ye götürmesi öğütlenir. İhtiyar oğlunu bir tahtırevana yerleştirerek bir umutla Kâbe'nin yolunu tutar. Mecnûn'un Kâbe'ye götürülmesinin özünde de Allah korkusu vardır.

### 4.1 Mecnûnun Kâbe'ye Götürülmesi:

Bu bölümde Allah' a saygıda kusur etmemesi için Mecnûn'un babası Mecnûn'a duâ adabını öğretir tövbe etmesi gerektiğini kurtuluşun ancak bunda olduğunu söyler.

0l pîr bu hayr işe kılup cehd

Mecnûna müretteb etdi bir mehd

Aldı anı azm-i râh kıldı

Azm-i harem-i ilâh kıldı[408]

*O ihtiyar (baba) bu hayırlı işe girişerek Mecnûn için bir tahtırevan hazırlattı. Onu aldı ve Allah'ın haremine doğru yola koyuldu.*

Çün Ka'beye erdi 0l nîkû-hûy

Mecnûna dedi ki ey belâ-cûy

[407] Fuzûlî byt. 2093

[408] Fuzûlî byt. 1093-1094

Dut Ka'beye rûy tâ'at eyle

Temkîn ü edeb riâyet eyle[409]

*O iyi huylu (adam) Kâbe'ye ulaştığında Mecnûn'a dedi ki: "Ey bela arayan; yüzünü Kâbe' ye çevir de, ibadet eyle! Ağırbaşlı ve edepli olmaya dikkat et!*

Ta'zîm şeditin edâ kıl

ihlâs-ı dürüst edüp du'â kıl[410]

*Saygının gereğini yerine getir, ihlâsını tam tutarak duâ et*

Ola ki kabûl ola niyâzun

Hak şefkati ola çâre-sâzun[411]

*Ola ki niyazın kabul olur ve Allah'ın şefkati senin derdinin dermanını verir.*

Bu yerde kabûl olur du'âlar

Bu buk'ada bahş olur atâlar[412]

*(Çünkü), bu yerde kabul edilir duâlar; bu kapıda dağıtılır ihsanlar.*

Kıl tevbe ki ah sen-i ame1dür

Cehd eyle necâta kim mehe1dür[413]

*Tevbe et; çünkü (tevbe), amellerin en güzelidir... Kurtuluş için gayret et; çünkü bu*

[409] Fuzûlî byt. 1095-1096

[410] Fuzûlî byt. 1097

[411] Fuzûlî byt. 1098

[412] Fuzûlî byt. 1099

[413] Fuzûlî byt. 1100

*gereklidir...*

Mecnûn bulup ol makâmdan zevk

Saldı anı çerhe neş'e-i şevk

Sûz ile çeküp cigerden âvâz

Arz etdi binâ-yı Ka'beye râz[414]

*Mecnûn o makamdan zevk aldı ve arzu neşesi onu tavafa yöneltti. Yanık yanık yürekten bir feryat kopararak Kibe binasına sırrını açtı:*

K'ey sakfı bülend ü kadri âli

Mihrâb-ı e'âzım ü e'âli[415]

*Ey küçük büyük her cins insanın yöneldiği, tavanı yüksek ve değeri yüce mihrap!*

## 4.2 Mecnûn'un Derdinin Artması İçin Duâ Etmesi:

Mecnûn'un çeltiği sıkıntılar, acılar onu Allah'a ulaştıran bir yoldur aslında. Bu sebeple dertlerinin yok olmasını değil daha da artmasını ister Rabbinden.

Yâ Rab bu harem-serâ hakiyçün

Bu ma'bed-i pür-safâ hakiyçün

[414] Fuzûlî byt. 1001-1002

[415] Fuzûlî byt. 1103

Kıl mende binâ-yı aşkı dâim

Mânend-i esâs-ı Kâ'be kâim[416]

*"Ya Rabbi; bu mukaddes beyt hakkı için; bu gönle huzur veren mabet hakkı için; bende aşkın binasını Kâbe'nin temelleri gibi devamlı kıl!"*

Sal gönlüme derd-i aşkdan gam

Her lahza vü her zamân ü her dem[417]

*Gönlüme her lahza, her zaman ve her an aşk derdinden gamlar sal!*

Aşk içre müdâm şevküm artur

Şevk ile hemîşe zevküm artur[418]

*Aşk içinde daima arzumu artır; bu arzu ile her zaman zevkimi çoğaIt.*

Her handa ki âlem içre gam var

Kıl gönlümi ol gama giriftâr[419]

*Âlem içinde nerede gam varsa, benim gönlümü o gama tutkun eyle*

Endîşe-i akldan cûda kıl

Aşk ile hemîşe aşinâ kıl[420]

---

[416] Fuzûlî byt. 1112-1113

[417] Fuzûlî byt. 1114

[418] Fuzûlî byt. 1115

[419] Fuzûlî byt.  1116

[420] Fuzûlî byt. 1117

*Beni akıl endişesinden uzaklaştırarak daima aşk ile tanışık et!*

Artur mana zevk ü şevk-ı Leylî

Dâim mana anda kıl tecellî[421]

*Benim Leylâ'ya karşı duyduğum zevki ve arzuyu artır; her zaman bana böyle lütuf ta bulun!*

Çohdur benî âdem içre bî-dâd

Et gönlümi vahşet ile mu'tâd[422]

*İnsanlar içinde zulüm çoktur; sen benim gönlümü tenhalığa alıştır.*

Bir mülkde ver mana karârı

Kim yetmeye âdemî gubârı[423]

*Beni öyle bir diyarda karar kıldır ki, oraya insanoğlunun tozu bile ulaşmasın!*

Mecnûn O tevbe Kâbe'sinin ziyaretçisi, duâ edip kabulünü diliyor; belanın tufan gibi coşacağını hiç düşünmüyordu.

Yâ Rab belâ-yı aşk ile kıl âşinâ meni

Bir dem belâ-yı aşkdan etme cüdâ meni[424]

---

[421] Fuzûlî byt. 1118

[422] Fuzûlî byt. 1119

[423] Fuzûlî byt. 1120

[424] Fuzûlî byt. 1123

*Yâ Rab, aşk belası ile kıl aşina beni; bir an bile aşk belasından ayrı bırakma beni!*

Az eyleme inâyetüni ehl-i derdden

Ya 'ni ki çoh belâlara kıl mübtelâ meni[425]

*Dert sahiplerine yardımını az eyleme; yani, çok çok belalara kıl müptela beni!*

Oldukça men götürme belâdan irâdetüm

Men isterem belanı çü ister belâ meni[426]

*Ben var oldukça, beladan kesme meylimi; Çünkü ben belaları istiyorum, belalar da beni.*

Temkînümi belâ-yı mahabbetde kılma süst

Tâ dûst ta 'n edüp demeye bî-vefâ meni[427]

*Muhabbet beltisında kararımı sarsma ki; Sevgili, kınayarak, zannetmesin bivefa beni.*

Getdükçe hüsnin eyle ziyade nigârumun

Geldükçe derdine beteret mübtelâ meni428

*Gittikçe sevgilimin artır güzelliğini; Geldikçe, derdine daha çok eyle müptelti beni!*

Men handan ü mülâzemet-i i'tibâr ü câh

Kıl kabil-i sa'âdet-i fakr ü fenâ meni [429]

---

[425] Fuzûlî byt. 1124

[426] Fuzûlî byt. 1125

[427] Fuzûlî byt. 1126

[428]Fuzûlî byt.  1127

*Ben nerde, şöhret ve makam gayreti nerde? Sen ancak fakir/ik ve yokluk saadetine layık eyle beni...*

Eyle za'îf eyle tenüm fürkatinde kim

Vaslına mümkün ola yetürmek sabâ meni[430]

*Ayrılığında öyle zayıflat ki bedenimi; alıp, onun vuslatına ulaştırabilsin saba beni*

Nahvet kılup nasib Fuzûlî kimi mana

Yâ Rab mukayyed eyleme mutlak mana meni[431]

*Fuzûlî gibi bana da gurur, kibir nasip edip, Rabbim, bağlama hiçbir zaman bana beni!*

## 5- NEVFEL'İN LEYLÂ'NIN KABİLESİYLE SAVAŞI:

Nevfel kahramanlığı ve cesareti ile şöhret bulmuş bir komutandır. Bir mecliste Mecnûn'un şiirlerini duyar, onun acıklı aşk öyküsünü de dinleyince Mecnûn'a acır ve yardım etmeye karar verir. Mecnûn'u çölde arayıp bulur, ona makamında bir yer verir.

Nevfel, Leylâ'nın babasına bir kesin uyarı yollayarak, Mecnûn ile Leylâ'nın evlendirilmesi konusundaki emrini bildirir. Leylâ'nın babasının mensup olduğu kabile, bu isteğe savaşla karşılık verir.

Mecnûn, savaşta kendisi için çarpışan Nevfel'in tarafını tutması gerekirken Leylâ'nın babasının mensup olduğu kabilenin askerlerinin galip gelmesini ister. Bu yüzden hiçbir savaşta yenilmemiş olan Nevfel bu savaşta bir türlü galip gelemez. Bu durum Nevfel'e bildirilir. Nevfel Mecnûn'a yardım etmekten vazgeçer, onurunu kurtarmak için düşmanına bir kez daha saldırır. Bu sefer muzaffer olur. Ama yeminini yerine getirerek Leylâ ile Mecnûn'u evlendirmez.

---

[429] Fuzûlî byt. 1128

[430] Fuzûlî byt. 1129

[431] Fuzûlî byt. 1130

### 5.1 Mecnûn’un Düşmana Duâsı:

Hamdullah Hamdî’nin mesnevisinde gördüğümüz gibi bura da Mecnûn Leylâ’yı kendi canı olarak gördüğü için belki de kendisini Allah’a ulaştıracak yol olarak gördüğü için onun askerlerine de zarar gelmesini sitemiyor.

Hem-râzdur ki bulam visâle fursat

Yârum tarafından ola nusret

Cânum ola dûst dil-pezîri

Yâ küştesi ola yâ esîri[432]

*Arzu ediyorum ki; sevgilimin tarafı galip gelsin de, kavuşmaya fırsat bulayım; canım ya sevgilinin makbulü olsun; ya da (sevgili) onu öldürsün yahut tutsağı etsin.*

Arz eylediler ki ey cihan-dâr

Mecnûndan olup mısen haberdâr

Biz cân kıluruz anun fedâsı

A'dâmuzadur anun du'âsı

[432] Fuzûlî byt. 1540-1541

Biz kasd ederüz anun murâdın

Ol düşmene baglar i'tikâdın[433]

*Dediler ki: "Ey hükümdar Mecnûn'dan haberin var mı? Biz onun uğruna canımızı veriyoruz; o ise düşmanımızın zaferi için duâ ediyor, Biz onun muradına ermesi için çalışıyoruz; o ise inancını düşmana bağlamış durumda!*

Nevfel ki eşitdi ol kelâmı

Kalmadı ol emre ihtimâmı[434]

*O Nevfel bu sözü işitince artık savaş işinin istediği gibi gitmeyeceğini anladı.*

Bilmişdi ki sâhib-i nazardur

Elbette dûası mu'teberdür

Bildi ki müyesser olmaz ol kâm
Te'sîr kılur du'â ser-encâm[435]

*Anladı ki, (Mecnûn) keramet sahibidir ve duâsı geçerli bir insandır. Mecnûn'un duâsı, sonucu etkilediği için, artık zaferi kazanamayacaklarını iyice anladılar.*

[433] Fuzûlî byt. 1557-1559

[434]Fuzûlî byt. 1560

[435] Fuzûlî byt. 1561-1562

## 6- LEYLÂ'NIN İBNİ SELÂM'LA EVLİLİĞİ:

İbni Selâm adında bir şahıs Leylâ'yı görüp âşık olur ve onunla evlenir. Ama Leylâ gerdek gecesi uydurduğu bir öykü ile İbni Selam'ı kandırıp korkutur.

### 6.1 Leylâ' nın Duâsı:

Leylâ çaresizliğini Allah' a bir kez daha ağlayıp inleyerek anlatır "eğer sabrımın elbisesini parçalasam, kuralları çiğnemenin tehlikesi var gönlümü avutayım desem, gam ve keder dayanılacak gibi değil!" "Namustan ayrılarak Mecnûn ile dostluk kursam, korkarım ki iffetim ayaklar altına düşer de, halim senin emrine uygun olmaz." Diyerek Allah'ın emrinden çıkma korkusunu da dile getirerek durumunu Allah'a arz eder.

Gördi mededine subh yetmez

Şeb derd-i diline çâre etmez

Yüz dutdı ana ki feyz-i âmı

Çekmiş bu medâra subh u şâmı[436]

*Sabahın, imdadına yetişmediğini; akşamın da, gönül derdine bir çare bulmadığını görünce, kuşatıcı bereketi ile sabahı ve akşamı döndürüp durduran (AlIah)a yöneldi.*

Râz-ı dil-i zârın etdi izhâr

K'ey vâkıf-ı hâl ü ârif-i zâr[437]

*Ağlayan gönlünün sırrını şöyle dökmeye başladı: Ey halden anlayan ve garipleri tanıyan!*

---

[436] Fuzûlî byt. 2513-2514

[437] Fuzûlî byt. 2515

Yohdur gam ü derdüme nihâyet

Gamdan kime eyleyem şikâyet[438]

*Sıkıntı ve derdimin sonu gelmiyor. Gamlarımdan kime şikâyet edeyim?*

Gam bi-had ü men besî za'îfem

Men beyle gama haçan harîfem[439]

*Gamlar sınırsız; ben ise çok zayıfım. Ben böyle gama nasıl yoldaş olurum?*

Ya ver mana mihnetümce takât

Ya tâkatum oldugınca mihnet[440]

*Ya bana derdim kadar takat ver, ya da takatim ölçüsünde dert!*

Ger câme-i sabrum eylesem çâk

Hükmün yolu görinür hatar-nâk

Ver gönlüme versem istimâlet

Takatçe degül gam ü melâlet[441]

*Eğer sabrımın elbisesini parçalasam, kuralları çiğnemenin tehlikesi var; yok, eğer gönlümü avutayım desem, gam ve keder dayanılacak gibi değil!*

---

[438] Fuzûlî byt. 2516

[439]Fuzûlî byt.  2517

[440] Fuzûlî byt. 2518

[441] Fuzûlî byt. 2519-2520

Namusdan eylesem cüdâlıg

Mecnûn ile kılsam âşinâlıg

Korhum bu ki ismet ola pâ-mâl

Fermâna muvâfık olmaya hâl[442]

*Namustan ayrılarak Mecnûn ile dostluk kursam, korkarım ki iffetim ayaklar altına düşer de, halim senin emrine uygun olmaz.*

Kılsam bu havâda hıfz-ı nâmûs

Ma'mûre-i vaslum ola mahrûs

Korhum bu ki dûd-ı âh-ı Mecnûn

Ahvâlümi eyleye diger-gûn[443]

*Bu durumda, namusumu koruyup vuslatımın şehrini kapasam, Mecnûn'un ahı dumanının halimi ters yüz etmesinden endişe ederim.*

Sâdıklarun âhı mu'teberdür

Andan hazer etmemek hatardur[444]

*Sadıkların ahı etkilidir; ondan sakınmamak tehlikelidir.*

---

[442] Fuzûlî byt. 2521-2522

[443] Fuzûlî byt. 2523-2524

[444] Fuzûlî byt. 2525

Ol eyle bu beyle n'eyleyem vây

Bilmen men-i âcize nedür rây[445]

*O öyle, bu böyle. Ya ben ne yapayım? Bilmem ki ben acizin çaresi nedir?*

Ya Râb mütehayyirem men-i zâr

Mihnetlere olmışem giriftâr

Ser-menzil-i emne râh bilmen

Senden özge penâh bilmen[446]

*Ya Rabbi, zavallı ben, şaşırmışım; acılara tutsak olmuşum; Güven menziline gidecek yolu bilmiyorum. Senden başka sığınacak yerim yok!*

Gör bâde-i gaflet ile medhûş

Kıl perde-i lutfunı hatâ-pûş[447]

*Beni gaflet şarabı ile şaşırmış görerek, lütfunun perdesi i1e hatalarımı ört!*

Derler ki sitem-resîde Mecnûn

Olmış men-i mübtelâya meftûn[448]

*Zulme uğramış Mecnûn'un ben tutkuna vurgun olduğunu söylüyorlar;*

[445] Fuzûlî byt. 2526

[446] Fuzûlî byt. 2527-2528

[447] Fuzûlî byt. 2529

[448] Fuzûlî byt. 2530

Men bî-ser ü pâ ana ne lâyık

Kim hüsnüme kimse ola âşık[449]

*Benim gibi değersiz birinin güzelliğine aşık olunması, olacak bir şey mi?*

### 6.2 Mecnûn'un Duâsı:

Mecnûn da "Ben basit ve zavallı bir zerreyim; yolların tozu, yoldan geçenlerin ayağının toprağıyım; Bedenimdeki ruhum senindir; bendeki varlık sevinci sendendir; Allah'ım, bu emaneti kıyamet gününe kadar koruyabilmem için bana yardım et!, Ta ki, sana dönme yoluna girdiğimde, alnım açık, yüzüm ak olsun" diyerek önce kendi acizliğini anlatır, sonra Allah'ın vermiş olduğu emanetleri koruyamama karşısında ondan korkusunu şöyle dile getirir:

Bir zerre-i hâr ü hâk-sârem

Gerd-i reh ü hâk-i reh-güzârem

Rûhum ki bedendedür senündür

Her neş'e ki mende dür senündür

Gencîne-i hüsnüne emînem

Sensen sebebüm ki nazenînem[450]

*Ben basit ve zavallı bir zerreyim; yolların tozu, yoldan geçenlerin ayağının toprağıyım; Bedenimdeki ruhum senindir; bendeki varlık sevinci sendendir; Güzelliğinin hazinesine bekçiyim; böyle naz ve nimet içinde bulunmam senin eserindi.*

[449] Fuzûlî byt. 2531

[450]Fuzûlî byt. 2532-2534

Ya Rab meded et ki bu emânet

Mahfûz ola ta dem-i kıyâmet[451]

*Allah'ım, bu emaneti kıyamet gününe kadar koruyabilmem için bana yardım et!*

Tâ kurbe teveccüh etdügüm çag

Alnum açug ola vü yüzüm ag[452]

*Ta ki, sana dönme yoluna girdiğimde, alnım açık, yüzüm ak olsun...*

Yâ Rab kemâl-i bâr-geh-i Kibriyâ hakı

Ya 'nı fürûg-ı nûr-ı ruh-ı Mustafâ hakı[453]

*Ya Rab, ilahi dergâhının kemali hakkı için! Yani Mustafa'nın nurlu cemali hakkı için!*

Kıl garka bahr-ı aşka vücûdum sefînesin

Fermân-ı Hızra Mûsî eden iktidâ hakı[454]

*Gark eyle aşk denizine vücudum gemisini, Hızır'ın fermanına Musa'nın uyması hakkı için!*

[451] Fuzûlî byt. 2535

[452] Fuzûlî byt. 2536

[453] Fuzûlî byt. 2537

[454] Fuzûlî byt. 2538

Subh-i visâle eyle bedel şâm-ı hecrümi

Subhun demindeki nefes-i dil-küşâ hakı [455]

*Ayrılık gecemi, kavuşma sabahı et; Seher vaktinin gönül açan nefesi hakkı için!*

Derd ü belâmı râh-ı mahabbetde kılma kem

Râh-ı mahabbetündeki derd ü belâ hakı[456]

*Aşk yolunda derdimi ve bellimi hiç azaltma; llahi aşk mesleğinin derdi ve belası hakkı için,*

Ehl-i dalâletem mana göster hidâyetün

İhdâ-yı râh-ı rast kılan reh-nümâ hakı[457]

*Yolumu kaybetmişim, göster hidliyetini bana; Hakk'a götüren yolun rehberi hakkı için!*

Endûh ü derde gönlümi sâhib- tahammül et

Derde tahammül eyleyen ehl-i rızâ hakı[458]

*Gönlümü bu dertlere tahammül sahibi yap; Derde katlananların rızası hakkı için!*

[455] Fuzûlî byt. 2539

[456]Fuzûlî byt.  2540

[457] Fuzûlî byt. 2541

[458] Fuzûlî byt. 2542

İhlâsum et du 'âya Fuzûlî kimi dürüst

Dergâhda icâbete lâyık du'â hakı[459]

*Duânın kabulüne Fuzûli gibi inancımı tam kıl; Katında makbul olanların duâsı hakkı için!*

# 7- LEYLÂ'NIN VEFATI:

## 7.1 Leylâ'nın Vasiyeti:

"Ya Rabbi, beni yokluğa kat! Çünkü gördüm ki, yokluk yolu, sana giden yolmuş." Diyerek ölmek istemekte ve annesine vasiyetinde Mecnûn'un suçsuz olduğunu söylemektedir. Sonunda içiten duâsı kabul olur ve Leylâ can verir.

Ma'bûdına arza kıldı râzın

Bildürdi gönüldeki niyâzın[460]

*Tanrı'sına sırrını açtı ve gönlündeki yalvarışını şöyle dile getirdi:*

K'ey hâkim-i arsa-i kıyâmet

Sultân-ı serîr-i istidâmet[461]

*Ey kıyamet meydanının hâkimi ve ebedilik tahtının sultanı!*

Nevmîdlig ateşine yandum

Bi'llâh bu vücûddan usandum[462]

*Ümitsizlik ateşine yandım. ValIahi, artık bu vücuttan usandım!*

---

[459] Fuzûlî byt. 2543

[460] Fuzûlî byt. 2848

[461] Fuzûlî byt. 2849

[462]Fuzûlî byt. 2850

Çün dûst yanında nâ-kabûlem

Bi'llâh bu hayatdan melûlem[463]

*Dostum tarafından kabul edilmediğim için billahi bu hayattan bezmiş haldeyim!*

Men şem'-i şeb-i firâk-ı yârem

Sûzân ü siyâh-rûzgârem[464]

*Ben sevgiliden ayrılma gecesinin mumuyum; yanmaktayım ve bahtı karayım.*

Yandurdı men i cefâ-yı âlem

Dinlenmezem ölmeyince bir dem[465]

*Dünyanın cefası beni yaktı... Ölmedikçe bir an bile huzur bulamayacağım.*

Derdüm ki vücûdüm olsa bâkî

Şâyed düşe vasl ittfâkı[466]

*Düşünürdüm ki; sevgiliye kavuşmak fırsatı ele geçse de, varlığım sonsuzluğa ulaşsa...*

Pertev bırahanda âftâbum

Bildüm ki vücûd imiş hicâbum[467]

*Fakat güneşim bana ışık saldığında anladım ki, (ebedilik yolunda) bana engel olan,*

---

[463] Fuzûlî byt. 2851

[464] Fuzûlî byt. 2852

[465]Fuzûlî byt. 2853

[466] Fuzûlî byt. 2854

[467] Fuzûlî byt. 2855

*varlığımmış.*

Yâ Rab men i et fenâya mülhak

Kim râh-ı fenâ  imiş reh-i Hak[468]

*Ya Rabbi, beni yokluğa kat! Çünkü gördüm ki, yokluk yolu, sana giden yolmuş...*

### 7.2 Leylâ'nın Ölümü:

Leylâ evine döndüğünde onulmaz aşk yarası yüzünden hastalanır, yatağa düşer. Ölüm kapısını çalmak üzere iken gönül derdini annesine açar. Ona bu sevdada Mecnûn'un hiçbir suçunun olmadığını söyler. Sevgilisini temize çıkardıktan sonra dünyaya gözlerini kapar,  mesnevîde Leylâ'nın vefatı "O peri gibi güzel, ateş görmüş mum gibi yana yana eriyip bitti" şeklinde ifade edilmektedir.

Leylâ ölmeden önce sevdiği insanı temize çıkararak kul hakkına girmekten sakınmış, samimi duasıyla canını teslim eder.

Pâk idi duâsı etdi te'sîr

Fi'l-hâl mizâcı buldı tagyîr[469]

*Duâsı çok içtendi, etkisini gösterdi; hemen mizacı değişti.*

Te'sîr-i havâ-yı nâ-münâsib

Terkîbine za'f kıldı gâlib[470]

*Uygunsuz havanın tesiriyle vücudu hastalığa yenildi.*

---

[468] Fuzûlî byt. 2856

[469] Fuzûlî byt. 2857

[470] Fuzûlî byt. 2858

Geldükçe ziyâde oldı derdi

Teb-Ierze ferâgatin giderdi[471]

*Derdi gitgide arttı, nöbet titremeleri rahatını huzurunu kaçırdı.*

Mahv oldı teb içre ol perî-veş

Bir şem' kimi ki göre âteş[472]

*O peri gibi güzel, ateş görmüş mum gibi yana yana eriyip bitti.*

## 8- MECNÛN'UN VEFATI:

Leylâ'nın ölüm haberini Zeyd'den öğrenen Mecnûn onunla Leylâ'nın mezarına gider. Mezarı kucaklar ve Leylâ diyerek ruhunu orada teslim eder. Mecnûn'u Leylâ'nın mezarına defnederler. Zeyd mezarlığı türbe haline getirerek o kutsal mekânın bekçiliğini üstlenir. Zeyd bir gece mezarın toprağına dayanmış vaziyette uyuduğunda rüyasında Leylâ ile Mecnûn u cennette görür.

### 8.1 Mecnûn'un Ölüm Arzusu :

Mecnûn "Ya Rabbi! Bana ten ve can gerekmez; sevgilim olmadan cihan gerekmez." Diyerek bu gamlardan kurtulup yarine kavuşmayı dilemektedir. Sonunda gönlünün sırrını dile getiren Mecnûn'un duası Allah'ın da takdirine uygun düşmesiyle kabul olur Mecnûn da bu dünyadan ayrılır.

Müştâkunem ey ecel kerem kıl

Def-i elem eyle ref-i gam kıl[473]

*Ey ecel! Seni arzuluyorum; kerem et, acılarımı yok et, gamlarımı gider!*

---

[471] Fuzûlî byt. 2859

[472] Fuzûlî byt. 2860

[473] Fuzûlî byt. 2972

Kurtar meni ıztırâb-ı gamdan

Ver müjde vücûduma adernden[474]

*Kurtar beni bu gam ıstırabından; vücuduma yokluktan müjdeler getir!*

Âyînemi eyle jengden pâk

Kıl perde-i i'tibârumı çâk[475]

*(Gönlümün) aynasını pastan temizle; itibarımın perdesini yırt,*

Ref'et ne ise arada hâil

Eyle meni ol nigâra vâsıl[476]

*Arada engel ne varsa, kaldır; beni o sevgiliye kavuştur!*

Teklîf-i visâl eder mana yâr

Bir yerde ki yohdur anda ağyâr[477]

*Sevgili bana yabancıların hiç bulunmadığı bir yerde buluşmayı teklif ediyor;Eğer gitmezsem, bu hata olur. Senden bana bir yardım gerek.*

Men getmemek eylesem hatâdur

Senden mana bir meded revâdur[478]

*Arada engel ne varsa, kaldır; beni o sevgiliye kavuştur!*

---

[474] Fuzûlî byt. 2973

[475] Fuzûlî byt. 2974

[476] Fuzûlî byt. 2975

[477] Fuzûlî byt. 2976

[478] Fuzûlî byt. 2977

Bi'llah mededümde kılma ihmâl

Kim bahtuma yüz verüpdür ikbâl[479]

*Allah için bana yardım etmekte ihmal gösterme; çünkü talih bugün bahtıma yüz göstermiştir.*

Ya Rab mana cism ü cân gerekmez

Cânânumsuz cihân gerekmez[480]

*Ya Rabbi! Bana ten ve can gerekmez; sevgilim olmadan cihan gerekmez!*

Min-ba'd zelîl ü hâr kılma

Ser-geşte-i rûzgâr kılma[481]

*Artık bundan sonra beni hor ve hakir eyleme; dünyada şaşkın ve perişan bir halde bırakma!"*

Çün râz-ı derûnın etdi takrîr

Re'yine muvâfık aldı takdîr[482]

*Gönlünün sırrını dile getirince, Allah'ın takdiri de, isteğine uygun düştü.*

İmdâd kılup inâyet-i Hak

Kıldı anı maksadına mülhak[483]

*Allah'ın yardımı imdadına yetişip onu maksadına ulaştırdı.*

---

[479] Fuzûlî byt. 2978

[480] Fuzûlî byt. 2979

[481] Fuzûlî byt. 2980

[482]Fuzûlî byt.  2989

[483] Fuzûlî byt. 2990

Gül derdi hadîka-i emelden

Mey içdi surâhî-i ecelden

Kabrini kucakladı nigârun

Cân sadkası etdi ol mezârun[484]

*Emel bahçesinden gül devşirdi; ecel sürahisinden mey içti. Sevgilinin toprağını kucakladı; canını o mezara kurban etti.*

Leylî dedi verdi cân-ı şirîn

Ol âşık-ı bî-karâr ü miskîn[485]

*Bu kararsız ve zavallı âşık, "Leylâ!" diyerek tatlı canını verdi.*

[484] Fuzûlî byt. 2991-2992

[485] Fuzûlî byt. 2993

## SONUÇ

Araştırmamıza konu olan "Leylâ ve Mecnûn Mesnevîlerinde Allah Korkusu ve Duâ" yı üç bölüm halinde çalıştık. İlk bölümde Allah korkusu ve duâ kavramlarını açıkladık, ikinci bölümde Türk İslam Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn mesnevîlerini inceledik, üçüncü bölümüde ise Hamdullah Hamdî ve Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevîlerinde bulunan Allah korkusu ve duâ motiflerini derleyerek sunmaya çalıştık.

İncelemeye esas aldığımız iki metin arasında ana çatı olarak çok büyük farklılıklar bulunmamakla beraber gerek olayların akışında gerekse motiflerin dağılışında bazı farklılıkların olduğu da dikkatten kaçmamaktadır. Bu farklılıklar da anlatıcının kendi yeteneğinden veya içinde anlatıldığı çevrenin mahalli özelliklerinden kaynaklanmıştır. Bu kimi zaman farklı motiflerin kullanılmasında, kimi zaman da olaylar arasına sıkıştırılmış küçük hikayelerde kendisini göstermiştir.

Çalışmamızda dinî unsurlarımızdan Allah korkusu ve duâ kavramlarının, birer aşk hikâyesi olan Leylâ ve Mecnûn mesnevîlerinde nasıl işlendiğini Hamdullah Hamdî ve Fuzûlî'nin eserlerinde bu motiflere ne ölçüde ve ne şekilde yer verdiklerini ortaya koymaya çalıştık.

Hamdullah Hamdî, bu hikâyeyi yorumlarken ve hikâyenin çatısını kurarken, sünnî İslâm anlayışına uygun bir görüşle hareket etmiştir. Eserine tasavvufî bir içerik vermek isteyen Hamdullah Hamdî'nin, Nizâmî'nin eserini örnek aldığını ve Hâtifî'den faydalandığını Agah Sırrı Levent nakletmektedir. Hamdî'nin Allah aşkını anlatan şu beyitlerinde aynı zamanda insanı gafletten uyandırmaya çalışan bir Allah korkusu dikkat çekicidir.

*Belî aşk ile pürdür cümle eşyâ*

*Hakikat aşkıdur makbûl-ı Mevlâ*

*Uyan gafletden ey gâfil hevâyî*

*Hevâ mı anladun aşk-ı Hudâ'yı*

Çalışmamızda kaynak olarak kullandığımız Hamdullah Hamdînin Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinin henüz basımı yapılmamıştır. Yrd. Doç. Dr. Zülfü GÜLER'in doktora çalışması

olarak hazırladığı çalışmada mesnevî 4025 beyittir, aruzun mefâilün/mefâilün/feûlün kalıbıyla yazılmıştır. Eserde 217. beyitten itibaren Hamdî, “*Dâsitân-ı Leylî ve Mecnûn”* başlığıyla asıl hikâyeye girer ve hikâye için 3785 beyit ayırmıştır. Hikâye boyunca, olayların gidişatını bozmayacak ve okuyucunun dikkatini dağıtmayacak tarzda nükte, rivayetlere, yer vermiş, bunlardan bir takım ahlâki sonuçları okuyucuya aktarmaya çalışmıştır. Hamdî’nin eserinde Allah korkusu ve duayla ilgili ifadeleri bazen açıkça görülürken bazı ifadelerde ise dolaylı yollardan Allah korkusu ve yakarışı (dua) bulabiliriz.

Fuzûlî’ nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi bu konuda yazılmış eserlerin en güzeli sayılır. Eser 3098 beyittir, Mesnevî nazım şekliyle “mefûlu/mefâîlün/faûlun” vezniyle yazılmıştır. Asıl hikayenin anlatıldığı bölüm 474. Beyitle “*Sevgi Fermanının Tuğrası ve Meşakkat Divanının Önsözü”* başlığıyla başlar. Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn kitabına, bu eser bahanesiyle Allâh’ın sevgisini anlatmak istediğini, bunun ise çok güç olduğu, sözlerinin etkileyici olması için eserine Allâh’a dua ederek başlar.

Fuzûlî’nin eserinde olayların anlatılışına hakim olan ruh vahdet-i vücut inancı ve platonik aşk anlayışıdır. Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn’undaki beyitlerinde kemal-i aşkın sevgili için can vermek olduğunu, bunu yapmayanların eksikliklerini itiraf etmeleri gerektiğini şu şekilde anlatır:

*Cânını cânâna vermektir kemâli âşıkın*

*Vermeyen cânı i’tiraf etmek gerek noksânına*

İslâm dîninde Allah'ı hem sevmek hem de ondan korkmak esastır. İncelediğimiz Leylâ ve Mecnûn mesnevîlerinde ise beşeri aşktan ilahi aşka geçiş vardır. Hamdî eserinde bu durumu şu beyitle ifade eder:

*Anı sanma hemân Leylâ’yı sevdi*

*O sevdâdan geçüp Mevlâ’yı sevdi*

Cenâb-ı Hakk, cemâlî sıfatlarıyla sevilir, celâlî sıfatlarıyla korkulur. Rahmetleri, lütufları sebebiyle Allah'ı sever, kulluk vazifemizdeki eksikliklerimiz, isyanlarımız sebebiyle de ondan korkarız. Seven sevgilisine itaat eder, ona tâbi olur, onu râzı etmeye çalışır, emirlerine uyar, onu darıltacak davranışlardan sakınır. Kısaca Allah sevginin sonucu Allah’ın

emirlerine uymak yasaklarından kaçınmaktır. Buradaki korku aynı zamanda Allah'ı sevmekten kaynaklanan bir çekinme mahiyetindedir.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi yaptığımız çalışma sonunda dini unsurlarımızdan Allah korkusu ve duânın incelediğimiz mesnevilerde doğrudan ya da dolaylı olarak işlendiğini gördük. Allah korkusu ile Allah sevgisi, bu korku ve sevgiden kaynaklanan, insanın Allah'a durumunu arz ederek duâ ve yakarışlarda bulunması, Hamdullah Hamdî ve Fuzûlî' nin incelediğimiz eserlerinde ana unsurlardandır. Duâ Müslümanın ihtiyaç ve anahtarıdır. Sıkıntıda kalanlar ile dert ve ihtiyaç sahiplerinin kurtuluş makamıdır. Yine incelediğimiz eserlerde karakterler (Mecnûn, Leylâ, bunların anne babaları, Mecnûn'un Kabe'ye götürülmesini söyleyen insanlar, leylâ'nın kabilesiyle savaşan Nevfel vs.) daimi bir duâ halindedirler. Bazen sevgiliye kavuşmak veya ızdırabının artması, kimi zaman bir anne ya da baba evladının kurtuluşu için, kimi zaman kul hakkından sakınmak için, Allah'ın verdiği emanetleri koruyamama korkusundan, duâda bulunur, duâ yalnızca ve yalnızca kendisine itaat edilmeye tek layık olan Allah' a yapılır, istenecek şey için yalnızca Allah'a yalvarılır.

## KAYNAKÇA


AKALIN, L. Sami, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Varlık Yayınları, İstanbul, 1980

ARASLI, Hamîd, "*Leylî ve Mecnûn Hakkında*", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,1958

ATEŞ, Ahmed, "*Leylâ ile Mecnûn*", islam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul,1988

AYAN, Hüseyin, Leylâ vü Mecnûn, Fuzûlî, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005

AYDIN, Yrd. Doç. Dr. Hayati, Kur'anda İnsan Psikolojisi, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1999

BANARLI, Nihat Sami Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. Yayınları İstanbul 1971

_________ Büyük Hadis Külliyatı, Cem'ü'l-Fevaid Min Camii'l-Usul ve Mecmaü'z-Zevaid, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Süleyman el-Mekki Rudani, (Tercüme) Naim Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003

CANAN, İbrahim, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara, (ty)

CENGİZ, Halil Erdoğan, Divan Şiiri Antolojisi, Bilgi Yayınevi, Genişletilmiş İkinci Basım, Ankara 1983

CUMBUR, Dr. Müjgan, Fuzûlî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi, Maarif Basımevi, İstanbul, 1956

DEVELİOĞLU, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Yayınevi, 23. Baskı, Ankara, 2006

DİLÇİN, Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2000

________________Dini Terimler Sözlüğü, İhlas Gazetecilik Holdink A.Ş., İstanbul, 1993

DOĞAN, Mehmet büyük Türkçe sözlük, Vadi Yayınları, 15. Baskı, Ankara, 2001

DOĞAN, Muhammet Nur, Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn, YKY, İstanbul, 2006

DOĞAN, Muhammet Nur, Fuzûli'nin Poetikası, Ötüken Yay., İstanbul, 2002

DURMUŞ, İsmâil, "*Leylâ ve Mecnûn*", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003

ERGÜL, Müslim, Fuzulî, Hayatı, San'atı ve Eserleri, Gökşin Yayınları, İstanbul, 1984

FUZÛLÎ, Leylâ İle Mecnûn, (Hzr.) Halil Onan, Maarif Basımevi, İstanbul, 1955

FUZÛLÎ, Leylâ vü Mecnûn, (Hzr.) Hüseyin Ayan, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981

GENÇ, İlhan, Leylâ İle Mecnûn'un İki Şairi Fuzûlî Ve Sezai Karakoç, Şûle Yayınları, İstanbul, 2005

GÖLPINARLI, Abdulbaki, Fuzûlî Divanı, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2005

GÜLER, Zülfü, Hamdi'nin Leylâ Ve Mecnûn Mesnevîsi İnc.-Metin, Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi (Basılmamış)

GÜLLE, Sıtkı, (hazırlayan), Kelime Anlamlı Kur'ân-ı Kerim Meali, Huzur Yayın Dağıtım, İstanbul, 1999

HAMDÎ, Yusuf u Züleyha, (Hazırlayan: Yrd. Doç. M. Naci Onur,) Akçağ Yayınları, Ankara, 1991

İmam Suyuti, Camiu's-Sağir ve Tercümesi, Aydın Yayınevi (ty)

İNALCIK, Şevkiye, Kays B. Al. Mulavvah (Al- Macnun) ve Divanı, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Ve Coğrafya Fakültesi Yayınları II. Diriliş Yayınları, Ankara, 1967

İPEKTEN, Haluk, Fuzûlî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973

_____________İlmihal, İman ve İbadetler, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006

KABAKLI, Ahmet, Türk Edebiyatı, Otağ Matbaası, 3. Baskı, İstanbul, 1973

KANAR, Mehmet, Osmanlıca sözlük, Deniz Kitabevi, İstanbul, 2000

KAPLAN, Prof. Dr. Mehmet, Nesillerin Ruhu, Hareket Yayınları, İstanbul,1967

KARAHAN, Abdulkadir, Fuzûlî, muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti, M.E.B Yayınları, Ankara, 1996

KARAMAN, Hayrettin, (Hazırlayan) Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1999

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, Türk Edebiyâtı Tarihi, Ankara, Edebiyât Yayınevi, 1970

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, Türk Edebiyat Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980

KUTLU, Mustafa, "Leylâ ve Mecnûn", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.6, Dergah Yayınları, İstanbul, 1986

LEVEND Agâh Sırrı, "*Leylâ ve Mecnûn'lar*", Türk Dili Aylık Fikir ve Edebiyât Dergisi, C.I, sayı: 5, Ankara, 1952,

LEVEND Agâh Sırrı, Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959

MAZIOĞLU, Hasibe, Fuzûlî Üzerine Makaleler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997

NECATİĞİL, Behçet, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık Yayınları, İstanbul, 1980

NİZAMİ, leylâ ile Mecnûn, (Çeviren) Ali Nihat Tarlan, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Bilim Ve Kültür Eserleri Dizisi, İstanbul, 1985

ÖZEK, Ali (Hazırlayan), Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1993

ÖZKES, İhsan, İmam Nevevi, Riyaz'üs-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi, İslamoğlu Yayıncılık 1996

ÖZULUS, Celil, Fuzûlî, Niğde, 1948

ÖZÖN, Mustafa Nihat, Büyük Osmanlıca - Türkçe sözlük, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 6. bs., İstanbul, 1979

PALA, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul 2004

PALA, İskender, "*Leylâ ve Mecnûn*", (Türk Edebiyâtı), DİA, C.27, İstanbul, 2003

PAR, Arif Hikmet, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük, Serhat, İstanbul, 1984

PEKOLCAY, Necla, İslami Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981

ŞENTÜRK- KARTAL, Ahmet Atillâ - Ahmet, Eski Türk Edebiyat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004

ŞENTÜRK-YAZICI, Lütfi- Seyfettin, İslam İlmihali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005

ŞİMŞEK, Ümit (çeviren), Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Meali, Zafer Yayınları İstanbul, 2005

TANPINAR, A. Hamdî, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1969

TARLAN, Ali Nihat, Fuzûlî Divanı Şerhi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara,1985

TEVFİK, Süleyman, Leylâ ile Mecnûn, (hzl.) Kemal Yavuz, MTV Yayıncılık, İstanbul, 2006

____________Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, Cilt 6, İstanbul, 1986

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, Türk Dili, s.349

ÜNLÜ, Mahir Ömer Özcan. Edebiyat 1., İnkılap Kitap Evi, İstanbul, 2001

YESİRGİL, Nevzat, Fuzûlî, Varlık Yayınları, 11. Baskı, İstanbul,1955

ZAVOTÇU, Gencay, "*Leylâ*", Dîvân Edebiyâtı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü, Aydın Kitabevi, Ankara, 2006